

DEMİR ÇELİK

**Alevilerin Yaşadıkları
Sorunlar ve Çözüm Yolları**

DİLŞA DENİZ

Reya Heqi / Alevilik Nedir?

AHMET KERİM GÜLTEKİN

**Akademik Alevilik Araştırmalarını
Yeniden Düşünmek:
Problemler, Arayışlar, Öneriler**

ELİF KAYA

**Alevi İncancında Kadın
ve Kadın Ana Kültü**

MEHMET AKKAYA

Eşitlikçi Topluluklar ve Aleviler

ERDOĞAN YALGIN

**Kürt Aleviliği: İtiqad a Réya /
Raa Heqi / Hak Yol İncancı**

ELİF KAYA

**Yaratılış Mitolojilerinde
Kadının İzini Sürmek**

**Alevi İncancının Devlet ve
İktidarla İlişkisi ve Alevilerin
Yaşadıkları Sorunların Nedenleri**

ÖNSÖZ

003 - 005

DEMİR ÇELİK

Alevilerin Yaşadıkları

Sorunlar ve Çözüm Yolları

006 - 010

RIZA ŞEHİRİ AKADEMİSİ

Alevi İnancının Devlet ve

İktidarla İlişkisi ve Alevilerin

Yaşadıkları Sorunların Nedenleri

011 - 023

AHMET KERİM GÜLTEKİN

Akademik Alevilik

Araştırmalarını Yeniden

Düşünmek: Problemler,

Arayışlar, Öneriler

024 - 033

DİLŞA DENİZ

Reya Heqi/Alevilik Nedir?

034 - 048

ELİF KAYA

Alevi İnancında Kadın

ve Kadın Ana Kültü

049 - 055

MEHMET AKKAYA

Eşitlikçi

Topluluklar

ve Aleviler

056 - 062

ERDOĞAN YALGIN

Kürt Aleviliği: İtiqad a Réya /

Raa Heqi / Hak Yol İnancı

063 - 074

RIZA ŞEHİRİ AKADEMİSİ DERGİSİ

YIL 1, SAYI 1

Sahibi

Rıza Şehri Akademisi

Yayın Kurulu

İsim Soyisim

İsim Soyisim

İsim Soyisim

İsim Soyisim

Redaksiyon

İsim Soyisim

İsim Soyisim

İsim Soyisim

Yayıma Hazırlayanlar

İsim Soyisim

İsim Soyisim

Grafik Tasarım

İsim Soyisim

Körnebachstraße, 49-51

44143 Dortmund, Almanya

T +49 155 6662 3387

info@rizasehriakademisi.com

www.rizasehriakademisi.com

ELİF KAYA

Yaratılış

Mitolojilerinde

Kadının İzini

Sürmek

075 - 097

Rıza Şehri Akademisi dergisinin yayın hayatına başlamış olması vesilesiyle hem akademik çalışmaya dair, hem dergi ve eğitime yaklaşımımızı değerli okurlarımızla bu sayıda paylaşmak istiyoruz. Umuyor ve diliyoruz dergimiz inancımıza dayatılan kültürel soykırıma karşı inancımızın kavram, kuram ve değerlerinin yarınlara taşırılmasında kendisinden beklenen önemli bir ihtiyacı karşılamış olur.

İnsan, tarih boyunca yaşamını sürdürmek, beslenmek, barınmak, tehlike ve riskleri önlemek için çevresinde ve üzerinde yaşadığı gezegende olup bitenleri merak etmiş, yaşananları anlamaya, anlamlandırmaya ve öğrenmeye çalışmıştır. Uzun erimli bu öğrenme, anlama ve kavrama arayışı sonucu araştırma, inceleme ve bilimsel çalışmalar her defasında çeşitlenerek ve çoğalarak devam etmiştir. Araştırma, insanoğlunun yaşadığı çevreyi tanıma, daha iyiye, daha güzele ve daha doğruya ulaşabilme, bilinmeyi bilme, karşılaştığı sorunlara çözüm bulabilme, doğayı ve doğanın döngüselliğini kavramanın faaliyeti olmuştur hep. Bu merak ve ihtiyaçların karşılanması ve giderilmesi sonucu yaşanan gelişmeler, yapılan işlerin rastgele değil, belli, bilinebilir, sistematik ve bilimsel bir disiplinle yapıldığını bize göstermektedir.

Bu temelde; Rıza Şehri Akademisi' si Alevi İnanç itikatının tarihsel hakikatini açığa çıkarmak, açığa çıkan değerleri Alevilere ulaştırma ve uluslararası literatüre kazandırma amacıyla kurulmuştur. Devletli uygarlıkla kesintiye uğratılan evreni, evren üzerindeki olgu ve olgular arasında yaşanan ilişkiyi anlama ve kavrama faaliyetini Rıza Şehri Akademi'sinde uygulamalı araştırmalarla Alevi inancının değerlerini, kavram ve kuramlarını bilince çıkarmak ve bu değerleri Alevi canlarla buluşturmayı amaçlıyoruz. Bilimin, sanatın ve kültürün birinci ve ikinci doğa için hayati konu olduğundan hareketle bağımsız akademik çalışmanın kültürel, sanatsal ve sosyal aydınlanmaya dinamizm kazandıracağına inanıyoruz. Dolayısıyla genelde devletçi sistemin, özelde ulus devletin inancımızı, kimliğimizi, kültürümüzü

asimilasyonla başkalaştırma, bizi kimliğimize ve inancımıza yabancılaştırma çalışmalarına karşı, hem yaşanan sorunlara çözüm yollarını aramak, hem de inancımızın tarihsel hakikatini sosyal bilimin ışığında açığa çıkarmak akademik çalışmanın önceliği olmalı diye düşünüyoruz. Alevi toplumsallığının tarihini öğrenmek, uzun tarihi geçmişinden bugüne inancın bilinmeyen ve karanlıkta kalan hakikatini bağımsız akademik çalışmalarla aydınlatmak ve açığa çıkarmak istiyoruz.

Olaylar ve olguların birbirleriyle karşılıklı bağımlılığından hareketle, değişimi, dönüşümü ve çelişkileri gerçek nitelikleriyle anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak akademik faaliyetin asıl amacı olmaktadır. Bu manada tarihsel belgeleri ve bu belgeler içinde saklı tarihsel olayları gözleminin bilimsel metoduyla bağımsız akademik çalışmayla dünü aydınlatmak, geleceğe not düşmek istiyoruz. Belgenin dış eleştirisi ile gerçek bir belge olup olmadığı, iç eleştirisi ile de inancın nasıl ve hangi koşullarda yaşandığının analizini yapmak, tarihsel belgelerden tarihsel olaylara, tarihsel olaylardan da tarihsel gerçeklere nasıl ulaşacağımızın sorularına

yanıt olalım istiyoruz. Bilimsel çalışmalarla elde edeceğimiz bilgilerle olaylar arasında, objektif ve rasyonel akıl yürüterek çözümlemelere gidecek ve bilimsel çıktıları Alevi toplumsallığıyla buluşturacağız. Akademik araştırmalarla bilimsel bilgiyi üretmeye, üretilen bilimsel bilgiyi Alevi toplumu ve uluslararası literatüre kazandırılmak istiyoruz. Bilimsel araştırmalardan istenen olumlu sonucu alabilmek tarih biliminin değerleri ile tarihsel gerçeklerin aydınlatılması ile mümkün olacağına inanıyoruz. Çünkü günümüzde Alevi sürekliliği

***Araştırma,
insanoğlunun
yaşadığı çevreyi
tanıma, daha iyiye,
daha güzele ve daha
doğruya ulaşabilme,
bilinmeyi bilme,
karşılaştığı sorunlara
çözüm bulabilme,
doğayı ve doğanın
döngüselliğini
kavramanın faaliyeti
olmuştur hep.***

üzerinde hayat bulan binlerce yıllık çoğulculuk giderek tekleşmekte, toptancı Alevi söylemi ve uygulamalarıyla özerk sürekliler giderek silikleşmekte, aynılaşma ve tekleşme riski yaşanmaktadır. Türkçü Sünni İslam' a yedekleme çalışmalarının yoğunca yaşanmakta olduğu bu süreçte, Bektaşilik, Ser Çeşme denilerek başta Kürt Raa(Reya) Heq süreği olmak üzere bir bütünen Alevi süreklilerine dayatılmak isteniyor. Alevileri dönüştürmenin ve başkalaştırmanın kültürel soykırımına karşı koyabilmenin en rasyonel yolu; özerk bilimsel akademik çalışmalardan geçtiğine inanıyoruz. Kültürel soykırım politikaları, özellikle Raa/Reya Haq itikadının kültürel havzasını ve erkanını geri döndürülemez şekilde kırıma uğratmıştır. Dolayısıyla Kürt Alevi süreğinin erkân dilinin Kürtçe olmaktan çıkmış olması sonucu gülbanglar, duvazlar, mitoslar, söylenceler de bir bir kırıma uğratıldı, taşınamaz oldular. Halbuki inancın var olduğundan ve toplumsallaşmasından bu yana kullanılan kavram ve kuramların, adlandırma ve anlamlandırmaların inanç mitosları ve değerleri açısından çok önemli olduğu bilinmektedir. Zira bütün inançsal motif, ritüel, sembol ve değerlerin adları ve anlamları inancı yaşayanların ana dilleri ile direkt ilişkisinin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla genel Alevi kavramlarının kavramsal çerçevesini bütün yönleriyle ortaya çıkarmadan, inanç değerlerimizi ve inancımızı İslami değerlerin etki alanından kurtaramayız ve inancımızın Mezopotamya yaratması olduğu gerçeğini es geçmiş oluruz. İşte bu nedenle devletçi sistemden bağımsız özerk akademik çalışmaları önemseyerek yola koyulmuş bulunuyoruz. İslam'ın hüküm sürdüğü Ortadoğu coğrafyasında bunca kıyıma ve bunca zulme karşı hala farklı topluluklar tarafından inancın yaşatılmasının en büyük etkeni; inanç dilinin güçlü kavram ve kuramlarının varlığındandır. Alevi inancının kavramları; Kürtçe-Farsça kavramlarla, sözler ve sözcüklerle, metafor ve mitik aktarımlarla bezenmiştir. Bu hakikate rağmen inancı İslamiyet içerisinde, İslami kavramlarla, özellikle de Ehli beyit üzerinden ele alıp anlamlandırma çalışmaları hem İslam' a, hem de inancımıza ve inancın kök değerlerine büyük haksızlık olur diye düşünüyoruz.

Alevilerin yaşadıkları açmaz ve sorunları aşabilmenin ve çözüm yollarını açığa çıkarmanın Rıza Şehri Akademisi'nin bilimsel çalışmalarıyla mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Bu anlamda kardeş (Êzidiler, Ehl-i Hak) inanç mensuplarıyla birlikte kendi değerlerimizi açığa çıkarmanın önemli olacağını düşünüyoruz. Bu vesileyle Akademimiz; hem Kürtlerin var olan antik kök hücrelerini araştırıp meydana getirmenin, hem de diğer süreklilerin ve halkların meşru demokratik mekânı olması gerektiğine inanıyor ve bunu ortak yaşamın gereği olarak görüyoruz. Kültürel ve inançsal kırıma karşı ana dilde eğitimi esas almak, inancın kavram ve kuramlarını yerli yerine oturtmak ve onları gerçek anlam ve manalarıyla yarın-lara taşımada akademimizin önemli bir yeri olacaktır. Ulus devletle birlikte Kürtler bilinçli olarak resmi dil planlamasına tabi tutuldular. Devlet, ideolojik aygıtlarıyla Kürtçeyi asimile etme, hatta ortadan kaldırma, yok etmeye çalıştı. Bu yok etme politikaları nedeni ile Kürt toplumu ve Kürt Raa/Reya Heq süreğinin değerleri, kavram ve kuramları başkalaştırmaya uğratılmış, inanç insanları ana dilini kavrayamamakta, konuşamamakta ve yazamamaktadırlar. Devletsiz bir halk olmamız gerçeğinden hareketle ana dili geliştiren, öğreten ve ana dilde eğitimin kurumsallaşmasına gidemezsek yakın zamanda Kırmancki lehçemiz ortadan kalkma riski ile karşı karşıyadır. Bunu önlemek amacıyla akademik faaliyetlerimizde ana dilde eğitim ve öğretim önemli bir yer tutacaktır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere uluslararası projeler geliştirilecek, üniversite ve Kürt dil ensti-

tüsü ile sürekli ilişki içinde olacağız. Diasporada Alevi toplumunun baskı ve inkâr politikalarla görünmez kılınmak istenmesine itiraz ederek örgütlenen Kürdistan Aleviler Birliği, Alevi toplumsallığını görünür kılmada önemli işlevi oldu. Ancak geline aşamada gerek Alevilere ulaşmada, gerekse kurumsal birikim yaratarak süreklileştirmede olması gereken noktanın gerisinde olduğumuzda bilinen başka bir gerçekliktir. Hiç şüphesiz yaşanan yetersizliği aşmanın yolu; sorunları doğru tespit etmek, araştırma, inceleme çalışmalarını bilimsel verilere dayandırmanın ertelenemez olduğu gerçeği ile sürece yaklaşmaktayız. Alevilerin yaşadıkları açmaz ve sorunları aşabilmenin ve çözüm yollarını açığa çıkarmanın Rıza Şehri Akademisi' nin bilimsel çalışmalarıyla mümkün olabileceğine inanıyoruz. Günümüzde

hâkim olan Alevilik söyleminin otantik doğal inancı ve değerlerini baskıladığı gerçeğinden hareketle hakikati aramak, inanç hakikati ile Aleviler buluşsun istiyoruz. Kimiz? Nereden geliyoruz? Nerede kaybettik? Kaybettiklerimizi nerede ve nasıl aramalıyız? Sorularına yanıt bulmak akademimizin temel faaliyeti olacaktır. Otantik inancın coğrafya ve mekanla ilişkisini kavramak, inanç değerlerini, kavram ve kuramlarının etimolojisini bilimsel temellere oturtmanın metodolojisini edinmek, bilimsel çalışmaların değerli birikimi ve deneyimlerini bilince çıkarmak, bu bilinçle akademi çalışmalarımızı ete kemiğe büründürmek temel yaklaşımımız olacaktır. Dolayısıyla özgür, özerk akademik çalışmalarımızla açığa çıkaracağımız bilgiyi toplumsallaştırmanın ve uluslararası literatüre kazandırmanın hedefi ve amacını güden Rıza Şehri Akademisi tüm Alevi canların evi, mekanı ve ortak yaşam alanı olmaktadır.

Akademi Dergisi

Rıza Şehri Akademisi dergisi Aleviliğin tarihi, teolojisi, felsefesi, ritüel ve sembolleri, ocak sistemi, jiyar u diyarlar(ziyaretler) başta olmak üzere, Alevilik üzerine yazan, araştırma ve inceleme yapan akademisyenlerin makalelerini yayınlamaktan ve Alevi canlarla buluşturmaktan mutluluk duyar. Bilgi çağının olanakları ve imkanlarını gözönünde bulunduran akademimiz dijital ortamda Akademi Dergisi'ni yayınlayarak Alevi toplumunun objektif bilgilenme ihtiyacını karşılamaya çalışarak, siyasal, sosyal, kültürel ve inançsal alanlarda Alevi canlarımızı kendi hakikati ile buluşturmanın çabası içinde olacaktır. Bu ihtiyacın karşılanmasına katkıda bulunmak isteyen akademisyenler ve yazarlar, makalelerini zamanından önce derginin editörüne ulaştırmaları, yayının aksamadan sürdürülmesi açısından önemli olmaktadır.

Eğitim

Rıza Şehri Akademisin' de Ocak-Mayıs 2024' te altı ay boyunca kesintisiz Alevilik dersleri verildi. Kurmanci, Kirmancki dil kursları, folklor, semah, koro çalışmalarını olanakları ölçüsünde yürüten akademimiz 2025'te 2.devre Alevi derslerini başlatacaktır. İkinci dönem eğitimleri uzun soluklu, nitelikli, etkili ve sonuç alıcı olsun istiyoruz. Akademimizde verilecek eğitimler, hem Alevi literatürüne hizmet etmeli, hem de Alevi canların yaygın ve geniş kesimlerine hitap eden kapsamda olmalıdır. Bu anlamda yüksek okul seviyesinde bilimsel ve objektif olsun istediğimiz Alevi Dersleri iki

sömestri şeklinde verilecektir.

I. Sömestri:

1. Toplum ve din ilişkisi.
2. Dinler Tarihi
3. Aleviliğe Genel Giriş
4. Alevi Tarihi
5. Seminer (Her hafta belli bir akademisyen ya da araştırmacı bir saatlik bir seminer verecek kendi çalışma alanıyla ilgili.)

II. Sömestri:

1. Alevi Teolojisi
2. Aleviliğin Coğrafya İlişkisi ve Göçler
3. Alevi Müziği ve Ritüel
4. Alevi Felsefesi ve Hukuk
5. Seminer
6. Bitirme Projesi (Öğrenci Alevilik ile ilgili kendi ilgi alanına göre bir konu seçerek konuyla ilgili bir hocanın danışmanlığında araştırma yapacak ve son hafta sınıf içinde sunum yaparak, yazılı olarak da akademiye teslim edecek. Akademi bu çalışmalarını derleyip kitap halinde yayına hazırlayacaktır.) ■

ALEVİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Genelde Alevilerin özelde Fedâ'nın yaşadığı sorunlar yumağı dünden bugüne ortaya çıkmış değillerdir. Binlerce yıllık devletli sistemin müdahaleleri ile oluşan ve son yüzyılda ulus devletin ideolojik, teolojik, siyasi, kültürel ve dinsel kuşatması ile derin bir başkalaşım ve kendi kadım hafıza ve belleğine yabancılaşmayı yaşayan Alevilerin günümüzdeki kültürel soykırım sürecini aşabilmesi ve inancın hakikatini sürdürebilmesi ancak demokratik siyasetle mümkündür. Bunun için yaşamın tüm alanlarını yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda örgütlememiz gerekmektedir. Örgütlenmek her kimliğin kendi iradesini bilinçli ortaya koyarak yaşamını ve geleceğini hem güvenceye alma, hem de olası tehlike ve sorunları ortadan kaldırmaya hizmet edeceğinden bizim dört elle sarılmamız gerekmektedir.

Bu temelde de yaşamı bir bütün görerek insanı ve inancımızı ilgilendiren sekiz alanda Alevilerin kendilerini örgütlemeleri halinde hem yaşanan sorunları aşmak, hem de kültürel soykırıma karşı ön almak mümkündür. Alevilerin bugün karşı karşıya kaldıkları yabancılaşma ve başkalaşmayı, ya tarihsel toplumsal formlarımızı güncelleyerek aşacağız. Ya da günümüz insan toplumsallığında açığa çıkan toplumsal dinamiklerin öz güce dayalı örgütlenmeleri üzerinden dönemin hakikatine göre örgütlenerek aşacağız. Devletli sistemin zor ve ideolojik aygıtları ile dışarıdan binlerce yıldır yaptığı müdahaleler yetmezmiş gibi, sol düşüncenin sekter ve kaba Materyalist yaklaşımı sonucu inanca yabancılaşma çok daha hızlı yaşanmaktadır. Ulus devletin ulusçuluk dinini aşamayan sol düşünce, özgün ve özerk yapıları hiçleştiren, yok hükmünde gören yanlış yaklaşımları sonucu, Alevi toplumsallığının parçalanması daha kolaylaşmış olur. İnancın ahlaki ve politik değerleri ve onun özgürlükçü tarihi direnişçi çizgisini sahiplenme yerine, 'sol komünizm çocukluk hastalığı' anlayışıyla hareket eden Alevi aydın ve sol düşünce sahipleri, inancı ve inanç değerlerini olduğu kadar, Yol önderlerini hakir gören, onları rencide eden bu sekter ve yanlış yaklaşımın sonucu, talibine gide-

meyen Pir'den doğan boşluğu ulus devlet doldurdu. Din, siyaset, hukuk, eğitim, ekonomi, basın ve sosyal politikaları ile Alevilere ulaşan devlet, onları hızla başkalaştırmaya tabi tuttu. Dışarıdan devletçi ve iktidarıcı sistemin binlerce yıllık, içeriden de Alevi aydınların neden olduğu bu müdahaleler neticesinde Yol yürütülmez, inanç yaşanmaz oldu. Bunun sonucu olarak binlerce yıllık tarihin hakikat zincirinin halkaları bir bir koparılmış, inancımızın devlet ve iktidar dışı toplumsallığı dağıtılmış, geriye dönülmez kırılmalara neden olunmuştur. Kemalist devlet bir yandan katliamlarla Alevileri ortadan kaldırmaya çalışırken, diğer yandan da geride kalanları asimilasyon ve siyasal entegrasyon dayatmasıyla onları özünden, asli kimliğinden iyice

uzaklaştırmak istiyor. İnanç sahipleri, hem ülkede, hem de Avrupa'da alternatif yaşam alanlarını geliştiremedikleri için kimlik, inanç ve kültür bunalımı yaşamaktadırlar. Ocax sisteminin dağıtılması, kutsal mekânlarından yoksun olmanın yanında nitelikli, sivil, demokratik kitle örgütüne sahip olamamanın neden olduğu bu bunalım, giderek kanser hücresi gibi tüm toplumu sararak toplum kırma, kültürel kır-

***İnanç sahipleri,
hem ülkede, hem de
Avrupa'da alternatif
yaşam alanlarını
geliştiremedikleri
için kimlik, inanç
ve kültür bunalımı
yaşamaktadırlar.***

rıma ve inanç değerlerinin yok oluşuna neden olmaktadır. Devletin yüzyıllık asimilasyon politikalarından kendisini kurtaramadıkları için ana diline, kültürüne, inancına ve inanç değerlerine giderek yabancılaşan, egemen kültüre öykünen, egemen zihniyetin görmek istediği Alevi kişiliği gelişmeye başlar. Avrupa' da hiç ihtiyaç yokken Türkçe' yi herkesten çok daha iyi konuşan kişi olma gayreti ve anlayışı ile hareket eden birçok Can, yurtsever iddiasına rağmen anadilini konuşamakta, çocuklarına ana dilini öğretemediği gibi, buna ihtiyaç da duymamaktadır. Siyasal sisteme entegre olma adına yabancı olduğu Türkçenin yanı sıra, bulunduğu ülke dilini iyi öğrenmenin yanına, anadilini koyamamaktadırlar. Halbuki kır ve doğa inancı olan inancımızı, en iyi kendi ana dilimizle ifade edebilir, yaşayabiliriz. İnancı, kültürü, sosyal yaşamı taşıyan dildir. Sosyal ve kültürel değerlerimizin sürdürülmesinin ana halkası olan dil koparılmıca, komünal ortaklaşmacı

toplum inancı olan inancımızı sürdürmez, yaşayamaz oluruz.

Günümüzde kapitalist modernite bireyselliği adeta kutsama derecesinde ön plana çıkarmıştır. Kentleşme ve küreselleşme Otantik Alevi toplumsallığını çözmekte ve dönüştürmektedir. Modernite dönüşen ve örgütsüz kalan bu toplumsallığa bireyciliği dayatmaktadır. Dolayısıyla geleneksel anlamda Alevi olarak var olmayı adeta imkânsız kılmaktadır. Bir başka deyişle Otantik Alevilik ; “toplum inancı” iken, Kentli Alevilik, “birey dini” olma durumu ile karşı karşıyadır. Bunun sonucu olarak, hem öğreti, hem ibadet, hem de inançsal ve sosyal ilişkiler alanında, bireyin belirli bir yapının varlığına ihtiyaç duymaksızın Aleviliğini yaşayabilmesi mümkün görünmemektedir. Kapitalist modernitenin kapalı toplum yapılarını çözmesi ve bireyselliği dayatması sonucu, Aleviler artık soy esasına bağlı bir Alevilik aidiyetinden ziyade, tercih ve liyakate dayalı bir aidiyeti yaşamaktadırlar. Bunun sonucu olarak Alevi ortak belleğinde, çok ciddi düzeyde başkalaşım ve değişim yaşanmaktadır. Kerbela kültü, Hz. Ali cenkleri ve muhtelif evliya menkıbeleri yanı sıra Maraş, Çorum, Madımak ve Gazi katliamları, Diyanet, asimilasyon tartışmaları, cem evi statüsü gibi konular ortak hafıza durumuna gelmişlerdir. Tarihsel bellekteki bu kayma, tarihi inancın ahlaki ve politik değerleri, sosyal ve kültürel yaşam değerleri Alevi belleğindeki canlılığını yitirirken, Atatürk ve Cumhuriyet değerleri ön plana çıkmıştır. Ulus devlete kadar, Otantik Alevilerin değerleri de kahramanları da farklıydı. Ancak ulus devlet inşası sonrası süreçte Aleviler, Kemalizm’i benimseyerek tarih algılarında, Atatürk’ün karizmasını tartışılmaz bir konuma yerleştirmişlerdir. Bunun da yaşanan başkalaşımında payı çok büyüktür. Hele ki ulus devletin ikinci yüzyılında devlet, Alevi belleğini, hafızasını karartmak yeni bir bellek ve yeni bir hafıza oluşturmak istiyor. Bunun telafisi çok zor olan kültürel soykırım olduğu gerçeğini unutmadan sürece ve soruna yaklaşmak her Alevinin ve Alevi kurumunun önceliği olmalıdır. Artık kendi tarihsel bellek ve hafızası yerine ulus devletin çerçevesini çizeceği bir hafıza ve belleğe ikna edilmek yerine Aleviler, bu süreci tersine çevirmenin örgütlü gücünü harekete geçirmek durumdadırlar. Bu amacı gerçekleştirmek üzere Aleviler sekiz alanda örgütlenmeyi başarmak zorundadırlar. Bu

alanları tek tek ele alacak olursak:

1-Ocax Sistemine Dayalı İnanç Toplumsallığının İnşası Çalışması

Genelde Aleviler, özelde Raa(Rêya)Heq inancı inançsal, dilsel, kimliksel, düşünsel ve kültürel değerlerini binlerce yıl dikey olmayan yatay Ocax sistemi sayesinde yaşamış, bugünlere taşımışlardır. İnanç alanındaki örgütlenmenin başarısı için her şeyden önce Ocax, Mürşit, Pîr, Talip ve Musahip bağlarının yeniden güçlü kurulması ve yaşanmasını gerekli kılmaktadır. Pîr Talip bağı yeniden kurulmadan inanç alanında yol almak zordur. Pîr Talip ilişkisini sadece Çıralıx ilişkisine indirgemek, kapitalist bencilliğin maddiyatçı yaklaşımıdır. Devleti olmadan, iktidara bulaşmadan binlerce yıl devletlerin yanı başında yaşatılan bu toplumsallık, Ocaxlar sistemi, aşiretler konfederasyonu ve ziyaretler gibi üç toplumsal form üzerinden yaşatılmış, musahiplik ve kirvelik kurumları üzerinden toplum-

sallaştırılmıştır. Coğrafyasından, köklerinden koparılmış, yapısal ve kurumsal organlarından yoksun bırakılan biz Aleviler; 21.yüzyılın olanak ve imkanları dahilinde ve açığa çıkan yeni paradigmalarda ışığında nasıl sonuç alıcı bir düzeye kavuşturabiliriz sorusuna yanıt olmak zorundayız. Bu amaçla her Ocax’ tan Pîrlerimiz ile sempozyum, panel ve konferanslarda buluşmalı, Alevi kavram ve kuramlarını anadilde güncellemeli, tarihsel hakikatının anlam ve manalarına kavuşturulmalıdırlar. Bu temelde de;

• Pîrlerin ve Anaların nitelikli öncülük yapabilmeleri için meclisleşmesi sağlanmalıdır.

- Cenaze erkanı ve sırlanması başta olmak üzere inancımız değerlerinin anadilde aktarılması, hizmetlerin anadilde yürütülmesi esas alınmalı.
- Musahip ve kirveliliği tarihsel misyonuna göre yeniden gerçekleştirmeliyiz.
- Çocukların kırkını çıkarma, cenazenin kırkını ve nikahı inanç ritüellerine göre yapan çalışmalar içinde olmalıyız.

2-Örgütlenme Alanı

Genelde Alevileri, özelde Avrupa’da yaşayan Alevileri dört kategoride değerlendirmek mümkündür.

1. Kendisine Aleviyim diyenler:
 - a. Aleviliği İslam içi görenler. Avrupa' da yaşayan tahminen 600.000 civarında Alevi kendisini İslam diye tariflemektedir.
 - b. Aleviliği İslam dışı görenler. Avrupa' da yaşayan Aleviler içinden yaklaşık 200.000 civarında Alevi kendisini İslam dışı görmektedir.
2. Alevi kimliğinden önce etnik kimliğini önceleyenler.
 - a. Türk, Türkmen, Çepni, Tahtacı etnik kimliğini önceleyerek FEDA' ya mesafe koyanlar.
 - b. Kürt etnik kimliğini ve siyasal çalışmaları önemseyerek FEDA çalışmalarını gereksiz görenler.
3. Ateistim diyerek Alevi çalışmalarını hakir görenler.
4. Siyasal ve sosyal değerleri önemsemeyenler. Buna karşı ekonomiyi, aileyi, iş ve mesleki faaliyetleri önceleyenler.

Bu dört kategori altında tasnifini yaptığımız Alevilere dönük çalışmada en sorunlu kesim ateistim diye tarifleyenlerle, ırkçılık düzeyinde ötekilerine kapalı olanlar dışındaki her Alevi' ye dokunan, onları çalışmalarımıza dâhil eden çalışmalar içinde olmalıyız.

Az devlet, çok toplum, toplumun sivil demokratik örgütlülüğü üzerinden toplumun komün ve meclis örgütlülüğünü Anayasal güvenceye kavuşturulması mücadelesinde dostları çoğaltan Musahip kurumlarla dayanışma içinde olmayı esas alan anlayış içinde olmalıyız.

Sınırsız düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü savunusu içinde özgürlükleri sınırlayan tüm yasaların kaldırılması mücadelesini yürüten, demokratik, sivil ve özgürlükçü Anayasa mücadelesinde Türkiye demokrasi güçleri ile ortak mücadele içinde olmalıyız.

Sivil toplum örgütlerinde tartışma ve kararlaşma süreçlerine tüm canların katılımını sağlayan, herkese ve her kesime dokunan, ulaşan ve aydınlatan ve onlarla birlikte yolu yürüten olmalıyız.

Devletçi, iktidarcı sistemin ideolojik ve politik zih-

niyeti sonucu yaşanan sorunları örgütsüz tek tek bireylerin aşabilmesi mümkün değildir. Sorunu siyasal, sosyal, inançsal ve kültürel bir sorun olarak ele almakta ve yaklaşmakta büyük fayda vardır. Bireyin ve onun iyi niyetli çabası elbette ki önemlidir. Ancak tek başına bu devasa sorunun üstesinden gelebilmesi mümkün değildir. Devlet ve onun ideolojik kuşatıcılığına karşı, bireyin yapabilecekleri hem yetersiz, hem de kendisi ile sınırlıdır. Farklı, çeşitli ve çoklu etkenlerden kaynaklı bu sorunu, ancak ve ancak bilinçli insan faaliyetlerinin yaşanacağı kurumsallıklarla aşabiliriz. Bilgi ve iletişim çağının olanaklarını amacına uygun kullanabilen de-

mokratik toplum örgütleri, kolektif irade mekânları, Alevi toplumunun siyasal, sosyal, kültürel ve inançsal ihtiyaçlarını öz gücüne dayanarak karşılayabildikleri oranda sorunu aşabiliriz.

Toplumun öz gücüne dayanarak, devletin kendisinden esirgelediği haklarına erişmesi için kurumlara ve kurumsal kimliklere ekmek kadar, su kadar ihtiyacımız vardır. Kurumlar toplumun ve toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak adına, demokratik siyaset üzerinden doğru yol ve yöntemlerle toplumun kendi kendisini yönetmesinin yolunu açmalıydılar. Alevi kurumları insan toplumsallığı için gerekli olan sosyal, siyasal ve kültürel değerleri geliştiremediklerinden, Alevi toplumu seçenezsiz, denize düşenin yılanı sarılması misali, egemen kültüre yönelmek durumunda kalmıştır. Bundan kurtulmalı, kendi mekânlarımızı çağın ruhuna uy-

gun, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan işlevselliğe kavuşturmalıyız. Dil, kültür, sosyal alanda nitelikli yoğunlaşma ve çalışmanın olmaması, Alevi kitesinin hem hızla asimile olmasına, hem giderek inanca yabancılaşmasına, hem de egemen kültürün etki alanına girmesine neden olmuştur. İncanın doğal ve demokratik olma özgünlüğünü esas almayan, örgütlü ve bilinçli insan eylemselliği ile yürütülmeyen faaliyetler hem yetersiz, günü birlik ve sıradan çalışmalar olmaktan öteye gidemez, hem de ötekisine, egemene benzeşme tehlikesiyle insanı karşı karşıya bırakır insanı.

***Az devlet,
çok toplum,
toplumun sivil
demokratik
örgütlülüğü
üzerinden toplumun
komün ve meclis
örgütlülüğünün
anayasal güvenceye
kavuşturulması
mücadelesinde
dostları çoğaltan
Musahip kurumlarla
dayanışma içinde
olmayı esas alan
anlayış içinde
olmalıyız.***

Alevilerin biri inanç alanı, diğeri de toplumsal ve siyasi alan olmak üzere toplumun kendisini bu iki alan üzerinde örgütlemesi artık zorunlu olmuştur. İnanç kültürünün özü toplumsal ve siyasi alan örgütlemelerine de yansıtıldığı oranda çözüm gücü olabiliriz. İnanç ve toplumsal alanı dergâhlar üzerinden örgütlememiz gerekiyor. Dergâhlar Alevi canların ihtiyaçlarının karşılandığı mekâna dönüştürebilsek başarılı olabiliriz.

Toplumun iki temel dinamiği olan kadınlar ve gençler kendi öz güçleri üzerinden örgütlenir, söz, karar süreçlerinde özne olabilir, irade ve inisiyatif sahibi olabilirlerse kitle çalışmalarında başarı mümkündür. İstenen başarı için bu iki toplum dinamiğinin özgün ve özerk örgütlenmesi gerekmektedir.

A. Kadın Meclisi: İnançımızı esas olarak yaşatan ve toplumsallaştıran Ana Kadın ve Pîrlerdir. Doğa gibi doğuran, besleyen, büyüten, hastalıktan koruyan, toplumu sevgi ve barışta olduğu kadar eşitlikçi ve ortaklaşmacı inanç değerlerinde buluşturan kadındır. Kadın bu özgünlükleri esasıyla meclisleşmeli, sürecin öncülüğüne soyunmalıdır.

B. Gençlik Meclisi: Gençliğin değişimci, dönüştürücü, direngen ve mücadeleci dinamizmini siyasal, toplumsal, inançsal ve kültürel aydınlanmasında önemi büyüktür. Gençlik özgün özellikleri ile özerkçe kendisini meclislerde örgütlediği oranda, hem kapitalist modernitenin kötülüklerinden kendisini ve inancımızı korumuş olur. Hem de toplumun temel taleplerinin karşılanması mücadelesinde motor güç olabilir.

3-Akademik Alan

İnancın tarihini, coğrafya ve mekanla olduğu kadar, dil, kültür ve sanatla olan ilişkisini açığa çıkarmayı amaç edinen her akademik çalışma her şeyden önce idari ve mali açıdan özerk olmalıdır. İdari ve mali özerkliği olan akademi sosyal bilim sayesinde herhangi bir kaygı duymadan geçmişin hakikatini açığa çıkarabilir. Alevi toplumunu kendi gerçekliği ile buluşmasını sağlayabilir, egemenlikçi sistemin bilimsel olmayan kirli bilgilerinin

önüne geçebilir. Alevi üst kimliğinde kendisini gören tüm sürekliler, kendi tarihsellikleri ve inanç değerleri hakikatine dair bir tarih henüz yazılmış değildir. Bununla birlikte “Kızılbaş Aleviliği” ve “Bektaşî Aleviliği”nin tarihi üzerine hatırı sayılır bir literatür de vardır. Ancak yazılanların tamamının, gerek kavram ve kuramların inşası ve kullanımında, gerekse inancın tarihselliğini ifade, Alevi toplumunu çevreleyen egemen din ve egemen kültürün referans alınarak yazıldıkları iyi bilinmelidir. Bu bakış açısıyla yazılan tarihin, bir bakıma “Sünnî çerçeveye göre” şekillenme, ona göre de bilgi, terim ve kavramların üretilmesi anlamına geleceği açıktır. Tarihin uzun bir süresi boyunca Şia Merkezli, son yüz yılda ise Sünnî merkezli yapılanma,

genelde Alevilik, özelde ise Raa-Raya (Rêya) Heqî inancını hızla dumura uğratmış, başkalaşımına neden olmuştur.

Alevi merkezli inancın hakikatine dayanan tarih yazımı kolay değildir. Çünkü Alevi toplumunun kendisi tarafından üretilmiş kaynaklar hem miktarca sınırlı, hem de tarihsel veriden çok mitolojik ve teolojik bilgilerle sınırlıdır. Alevilik tarihini yazanların büyük çoğunluğu Sünnî kökenlidir. Esasen akademik ilkeleri özümsemiş bir tarihçi için Alevi veya Sünnî kökenli olması, ele alınan konuya yaklaşımda, normalde bir farklılık olmamalıdır. Ancak mevcut devletçi sistemde bilimsel çalışmalar, objektif olmak-

tan çok, egemenin ve iktidarı elinde bulunduranların hassasiyeti ile yapılmaktadır. Bu da objektif olmak yerine, devletin ideolojik aygıtlarının çerçevelediği kalıpların esas alınarak yapıldığı gerçeği ile bizi karşı karşıya bırakır. Bundan dolayı objektif, rasyonel tarih yazımı, hem akademik, hem de sosyolojik bakımdan kaçınılmaz olduğu gerçeğini asla göz ardı edemeyiz. Akademik bilimsel çalışmalar paralelinde inancın açığa çıkan toplum dinamikleri üzerinden güncellenmesi, saha ve alanlar esasıyla örgütlenmeye gitmek artık kaçınılmaz olmuştur. Rıza Şehri Akademisi bu ihtiyacı karşılamaya çalışmaktadır.

4-Sosyal Alan

Sosyal bir varlık olan insan çoğu zaman sürece, bire-

Tarihin uzun bir süresi boyunca Şia Merkezli, son yüz yılda ise Sünnî merkezli yapılanma, genelde Alevilik, özelde ise Raa-Raya (Rêya) Heqî inancını hızla dumura uğratmış, başkalaşımına neden olmuştur.

ye ve topluma duygusal yaklaşır, etki-tepki ile hareket eder. Bu anlamda insanların beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılama çalışmaları, toplumsallaşmada oldukça önemli olmaktadır.

- Hasta ziyaretleri yapılmalı.
- Taziyelere katılım sağlanmalı.
- Düğünlere gidilmeli.
- Demokratik kitle örtlerinin etkinliklerine katılmalı. Dayanışmayı çoğaltmalı ve çeşitlendirmeliyiz.
- Sık aralıklarla canlarla buluşmak amacıyla piknik, kamp vb. etkinlikler düzenlemeliyiz.

5- Siyasal Alan

İnanç kimliği için inancını yaşama, bunun için gerekli ritüellerini yerine getirme ve aynı inancı yaşayanlarla bunu yapmak esas iken, toplumsal ve siyasi olarak da değişik kurum ve örgütler içinde yer alma, özellikle kendilerine yakın, kendilerini en iyi temsil eden bir siyasi yapıda yer almak önemli olmaktadır. Hayatın kendisinin politik olduğu, yaşamı sürdürmenin politikasız olmayacağı gerçeğinden hareketle inancın temel taleplerinin eldesinin örgütlü mücadeleden geçeceği gerçeği ile hareket etmeliyiz.

6-Basın ve Yayın Alanı

Bilgi ve iletişim çağında yaşıyor olduğumuzu göz önünde bulundurarak yeni insani ilişkiyi kurgulamak ve hayata geçirmek durumundayız. Gazete, dergi, tv, facebook, instagram, messenger, twiter başta olmak üzere sosyal medya araçlarını aktif kullanmasını bilmek, iletişim ve örgütlenme araçlarını amacına uygun kullanmayı başarmak durumundayız.

7-Diploması Alanı

Devletsiz halklar ve inançlar diplomasisi; örgütlü gücün başka güçler karşısında temsil edilmesi, yaptırım ve caydırma gücüne kavuşturulması çalışması olarak görülmeliyiz. BM, UNESCO ve AK(Avrupa Konseyi) başta olmak üzere uluslararası kurumlarla ilişkiye geçerek dilimizin, kültürümüzün ve inancımızın korunmasını sağlayan, uluslararası statüye kavuşturmanın çalışmaları içinde olmalıyız.

8- Mali Alan

Çoklu faaliyetlerin ve ihtiyaçların canların lokmalarıyla karşılanması mümkün değildir. Bu temelde; AB fonlarında yararlanmanın, dergâhlarımızın olduğu ülke ve

eyaletlerde kültürel faaliyetlerimizi projelendirmenin, mali kaynakların çeşitlendirilmesi ve çoğaltılması çalışması içinde olmalıyız. ■

ALEVİ İNANCININ DEVLET VE İKTİDARLA İLİŞKİSİ**VE ALEVİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLARIN NEDENLERİ**

Mezopotamya' da kendisini Semavi Dinlerden birine mensup görmeyen, dinleşmemiş, ya da devlet dinine dönüşmemiş birçok inanç yaşam sürdürmektedir. Alevi, Êzidi, Yarsan, Kakai ve Horam başta olmak üzere Mezopotamya' da yaşayan bu inançlar, devletli sistem ve devlet dinlerinin kuşatması ve saldırısı altında adeta can çekişmektedirler. Devlet ve iktidarların katliam ve soykırımlarına rağmen kendisini bugünlere taşıyan, devlet ve iktidara bulaşmamış bu inançların sosyal ve kültürel değerlerinin kökeni ve mitolojisi aynı olsa da, onlar da devletli sistemin asimilasyonu ve kültürel soykırımı sonucu giderek hem birbirlerine, hem de kendi sosyal, kültürel ve inançsal değerlerine yabancılaşmaktadır.

Devlet dışı, iktidara bulaşmamış bu inançların önemli bir kısmı kendisini Alevi üst kimliği ile tariflemekte ve ifade etmektedirler. Her ne kadar Alevi sözcüğü 19.ncu yüzyılda kullanılmaya başlanmışsa da, bugün hangi sürekte olursa olsun inanç sahipleri, kendisini Alevi üst kimlik içinde görmektedirler. Kürt, Türk, Türkmen, Arap, Tahtacı ve Çepni başta olmak üzere Türkiye ve Kürdistan' da farklı süreklere mensup on beş- yirmi milyon civarında yaşadığı bilinen Alevi toplumsallığı, ulus devletin saldırısı altında, kültürel ve inançsal kırım ve asimilasyon ile derin bir başkalaşım ve açmaz yaşamaktadır. Derinliğine incelemeye değer bu konuyu, sosyal bilimcilere bırakarak, genelde Alevilerin, özelde Raa(Rêya)Heq inancının içinde bulunduğu durumu FEDA yönetimi olarak raporlaştırmayı görev bildik.

Türkiye'de diğer inançlardan insanları bir yana bırakacak olursak, büyük çoğunluğu örgütsüz on beş- yirmi milyon farklı süreklere mensup Alevi inancına sahip insanımız yaşamaktadır. Örgütlü olanların büyük çoğunluğu, Türk-İslam ideolojisinin etkisi altındaki kitle örgütlerinde yer almaktadır. Az sayıda Alevi, kendi hakikatini yaşama arayışı içinde olsa da, ön alınmazsa, onları da büyük tehlikenin beklemekte olduğunu ra-

hatlıkla söyleyebiliriz. Doğal ve demokratik inanç değerlerinden ve onun kutsal mekânlarından koparılan canlarımız, metropollere ve Avrupa'ya göçertilmeleri sonucu, kendi inanç değerlerine yabancılaşmaları ve başkalaşıma uğramaları giderek hız kazanmıştır. Aleviler, hem örgütsüz oldukları için, hem de devletin ideolojik aygıtlarınca asimilasyona uğratıldıkları için hızla egemen dine yedeklenmekte, kendisini olduğundan farklı tariflemektedir. Göçerildikleri kentlerde ve Avrupa'da kapitalist modernitenin ve egemenlikçi sistemin kültürüne karşı meşru savunmalarını geliştiremedikleri için egemen dine ve egemen kültüre öykünmekte, kendi inanç değerlerinden ve kültüründen uzaklaşma ve yabancılaşmayı yaşamaktadırlar.

Avrupa' da yaklaşık 800.000 civarında Kürt Alevi yaşamaktadır. 500.000'ine yakını kendisini ya Kürt görmüyor, ya da Kürt kimliğini tali görmekte, Alevi kimliğini öncelemektedir. Bu kesimin %80'i AABK içinde toplamda 280 Cem evinde örgütlüdür. Geriye kalanların %20'sinin önemli kısmı Cem Vakfı ve Doğu Perinçek çizgisindeki Cem evlerinde, az sayıda kesim bağımsız

Cem evlerinde örgütlüdür.

Avrupa' da yaşayan 300.000 civarındaki kesim ise kendisini Kürt Raa(Rêya) Heq inancından görmektedir. Bu kesimin önemli kısmı (%70)'i Kürt kimliğini öncelemekte, Kürt Toplum Merkezlerinde örgütlenmeyi yeterli görmektedir. Üç yüz binin %30'luk kesimi Raa(Rêya) Heqî inancını öncelemektedir. Bu kesim içinde de kendisine Kürt'üm demesine rağmen Özgürlük Hareketine mesafe koymaktadır. Bu karmaşa içinde örgütlü, bilinçli sabır ve sebat isteyen bir çalışmaya ihtiyaç olduğu halde kurum olarak Feda ve bağlı dergâhlar sürece öncülük yapmaktan uzak olup inisiyatif geliştirememektedirler. Yassı Muharrem, Aşure ve Xizir oruçları dışında sınırlı sayıda faaliyet yürütmekte, her şeyi merkezden bekleyen pozisyon içindedirler. Merkezde de organize, örgütlü ve kolektif çalışmayı yürütecek ekip olmadığından sürece cevap olacak kurumsallık

Her ne kadar Alevi sözcüğü 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmışsa da, bugün hangi sürekte olursa olsun inanç sahipleri, kendisini Alevi üst kimliği içinde görmektedirler.

gerçekleşmiş değildir. Bütün bunlardan hareketle yeni döneme ilişkin çalışma perspektifini oluşturmak ve bu perspektife uygun planlı çalışmayı esas almak hayati konu olmaktadır.

Genelde Alevilerin, özelde Raa(Rêya) Heq inancının içine düştüğü bu açmazın birden fazla nedeni vardır. Bu temelde tarih boyunca doğa inançlarına yapılan müdahaleleri göz önünde bulundurduğumuzda, bugün biz Alevilerin yaşamakta olduğu travmanın boyutunu daha anlaşılabilir olacaktır. Bugün genelde Alevilerin yaşadıkları sorun ve açmazın nedenlerini dört temel başlık altında toplamak mümkündür.

1. Tarihsel Nedenler
2. Yapısal Nedenler
3. Kurumsal Nedenler
4. Kapitalist Moderniteden Kaynaklı Nedenler.

1-Tarihsel Nedenler

Devletçi iktidarcı sistemin Sümer Rahip Devleti (M.Ö. 4500-2000) ile başlayan, inancı kuşatma ve ortadan kaldırma saldırılarına karşı tarihi direnişler de hep olmuştur. Bu direnişler sayesinde, inanç kendisini güncelleyerek, yeni yapı ve yaratım faaliyetleri ile tarihe iz bırakmıştır. Komünal ortaklaşmacı toplumdan hemen sonra, erkek egemenlikçi devletli sistemin inanca müdahalesini iki ayrı tarihsel dönem olarak ele almak mümkündür.

A. İlk Çağ Devletçi Sistemin Müdahaleleri: Aşağı ve Yukarı Mezopotamya' da ortaya çıkan (Sümerler, Luviler, Asurlular, Hurriler, Akadlar, Babiller, Hititler, Mitani, Pers Urartu, Sasani, Doğu Roma İmparatorluğu) başta olmak üzere birçok devletli uygarlık Mezopotamya kaynaklı Raa(Rêya) Heg inancına hep müdahale etmiş, katliamlardan geçirmişlerdir. Devletli sistem bir yandan katliamlarla inancı ortadan kaldırmaya çalışırken, diğer yandan da inancın sosyal ve kültürel değerlerini kendisine mal etmeye çalışmıştır. Hititlerin Bin Tanrıları, Luvilerin Işık İnancı, Sasanilerin Zerdüştlüğü devlet dinine dönüştürmesi gibi. Bu müdahale ve saldırıların boyutu ve sonuçları bu yazının kapsamını aşacağından önemli olan bir kaçını sıralamakla yetineceğiz.

1. Pers Müdahalesi: M.Ö 1000'li yıllarda Kuzey Mezopotamya' nın hem Rojhilat'ın da, hem de Bakûr' unda etkili olan müdahalelerdir. Binlerce inanç sa-

hibi katledilmiş, yerinden yurdundan sürülmüştür. Bu zulme karşı Zerdüş önderliğinde itiraz bayrağı yükseltilmiştir. İnancın ekolojist ve hümanist değerlerini bayraklaştıran Zerdüş, Hurri ve Pers saldırılarına karşı meşru savunma geliştirerek, doğa inancına yeni bir format kazandırmıştır. İlerleyen süreçte Zerdüşti rahipler ortaya çıkmış, inancın dinleşmesine ve Sasani devlet dinine dönüşmesine neden olurlar. Böylelikle Zerdüştü öğretinin giderek topluma yabancılaşmasının da yolu açılmış olur.

2. Sasani - Doğu Roma İmparatorluk Müdahalesi: Doğu da Sasani(M.Ö 224-M.S 651), Batıda ve güney batıda Doğu Roma İmparatorluğu(M.Ö 395-M.S1453) Mezopotamya' yı işgal ettikleri dönemdir. Bu dönemde, Doğu Roma önce Musevilik, daha sonra Hristiyanlık üzerinden, Sasani devleti ise Zerdüştlük üzerinden hegemonya yaygınlaştırır. Bu dönemde kendisi Raa(Rêya) Heq inanç sahibi bir aileden olan Mani (M.S 216- 274) bu iki hegemonik saldırı ve yönelime karşı, aileden aldığı doğa inancının sosyal ve kültürel değerleri ile Musevilik ve Hristiyanlığın kültürel değerlerini ortaklaştırarak, yeni bir sentez ile Maniheizm dinini ortaya çıkarır. Mani öğretisi üç mühür ile kendisini formüle eder. Dil Mührü, El Mührü ve Gönül Mührü. Hac-ı Bektaş Veli'ye mal edilen (Diline, Eline ve Beline mukayyet ol) sözü Mani' den esinlenerek söylediği dile getirilebilir. Ölümünden sonra Mani Dini Aşağı ve Kuzey Mezopotamya başta olmak üzere, doğuda Hindistan' a, güney batıda Kuzey Afrika'ya kadar yayılır. Ancak Doğu Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı kabul etmesi sonrası, Maniheizm dinine mensup on binler katledilir, tapınakları ve kutsalları yakılıp yıkılır.

3. Sasani Müdahalesi: Zerdüştlük' ün Rojhilat' ta devlet dini olması sonrasında içinden çıktığı doğa inancına yönelmesi, katliamlarla binlerce insani öldürmesi, kadınların mal gibi alınıp satılmaya başlanmasına Mazdek(?-528) itiraz ve isyan eder. Ortak mülkiyeti, sınıfsız ve devletsiz toplumu savunan Mazdek, kadın özgürlükçü, komünalist bir siyasal sistem savunusuna sahiptir. Marx' tan yüzlerce yıl öncesinde sınıfsız, devletsiz ve mülkiyetsizliği savunan komünal bir harekettir. Mazdek bu düşünceleri sayesinde doğal ve demokratik inanç sahipleri içinde, kısa sürede büyük bir direnişi örgütler. Ancak iktidarı ön görmediğinden ve direnişini meşru

savunma temelinde sürdüremediğinden on binlerin katledilmesi ile yenilgiye uğratılır.

B. İslam Devletleri ile Ulus Devletlerin Müdahalesi: Çok yönlü, karmaşık ve farklı yol ve yöntemler kullanılarak yapılan müdahaleler sürecidir.

1. İktidar İslam'ın müdahalesi: M.S. 640- 1100: Hz. Ömer' in Kürdistan' i işgali ile başlayan bu süreç ardılı Fars, Türk ve Arap İslam devletlerince katliam, soykırım ve asimilasyon politikaları ile inanç sahipleri kesintisizce katliam ve soykırımlardan geçirilir. İktidar İslam' ın bu zulmüne itiraz ve isyan Bakûr Kürdistan' ın kuzey doğusunda gelişir. Mazdek' in eşi Hürrem önderliğinde, iktidar İslam' a karşı eşitlikçi ve özgürlükçü düşünceler öz savunmaya dayanarak toplumsallaştıran devrimci bir hareket gelişir. Bütün Rojhilat ve Bakûr Kürdistan' da etkili olan Hürrem kalkışmasını, Babek(M.S 796-838) devam ettirir. Babek bugünkü Ermenistan, Azerbaycan, Bakûr' un kuzeyini ve Rojhilat Kürdistan' ın da savunduğu eşitlikçi sistemi iktidar İslam' a karşı öz savunma ile yıllar yılı korumasını bilir.

2. Selçukluların müdahalesi: 1100- 1300: Büyük Selçuklu Devleti' nin veziri Nizâmülmülk' ün Rojhilat ve Bakûr Kürdistan' da açtığı onlarca medresede katliamlardan geriye kalan inanç sahipleri yoğun bir şekilde asimilasyona tabi tutulurlar. Bu dönemde birçok Ocax Piri bu medreselerde yıllarca süren eğitimlerle başkalaşıma uğratılırlar. Daha sonra Anadolu Selçuklu sultanlarından Alâeddin Keykubad tarafından, Kürt Ocax Pîrlerine verilen secerele ile bu süreç geriye dönülmez noktaya taşınarak, inanca dışarıdan dinleşme dayatılır. Buna itiraz Bawa İshak ve Bawa İsmail önderliğinde Babai isyanları gelişir. Urfa, Adıyaman, Malatya, Sivas ve Amasya' ya kadar uzanan geniş coğrafyada etkili olur. Kürt Raa Heq, Türk, Türkmen ve Anadolu' da yaşayan farklı etnisite ve inançtan kesimlerinde katılması ile Selçuklu' ya karşı halklar ve inançlar buluşması sağlanır. Selçuklu devleti birkaç kez yenilgiye uğratılsa da, Selçukluların topladığı paralı Frenk askerlere yenilmekten ve on binlerin katliamından kurtulamazlar. Bugün birçok sahada vekalet savaşçıları ile yürütülen savaşın tarihi arka planı Babai katliamlarına dayanmaktadır.

3. Osmanlı Müdahalesi (1299-1450): Hacı- Bektaş- Veli' nin halifelerinden Şeyh Edebali ile Abdal Musa başta olmak üzere, Bektaşî halife ve ozanların Osmanlı'nın kuruluş sürecinde Bektaşîliği iktidara taşıdıkları süreçtir. İktidara bulaştırılan Türk, Türkmen, Tahtacı ve Çepni Alevileri, bu süreç ile birlikte giderek kendi sosyal ve kültürel değerlerine yabancılaşmakla kalmazlar, kendilerini egemen dinin bir mezhebi olarak görmeye ve ifade etmeye başlarlar. Buna rağmen Ege'de Şeyh Bedreddin kalkışması yaşanır. Bedreddin ve Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal önderliğindeki bu kalkışmada on binler katledilir. Fatih'in tahta çıkması sonrasında Bektaşîlik, saray ve Yeniçeri Ocağından giderek uzaklaştırılması sonucu birçok yerde direnişçi çizgi yeniden hayat bulmaya başlar.

Osmanlı döneminde inançsal kırılma üç tarihte çok derinlikli ve geriye dönderilemez oranda yaşanır. İlki 1501 tarihinde Hacı Bektaşî Veli Dergah'ına Balım Sultan'ın kayyum atanmasının yol açtığı kırılmadır. İkinci kırılma anı 1511-1514 tarihleri arasında Yavuz'un neden olduğu katliam ve kırılmadır. Üçüncü önemli kırılma 11. Mahmut döneminde yaşanır. II. Mahmut, Hacı Bektaşî Veli Dergahı' na Nakşi Bendi Şeyhlerini kayyum olarak atayarak, inanca Sünni Hanefi mezhebini dayatır. İki yüz yıl bu dayatma ile Yol önderi pirlere başta olmak üzere, inanç sahipleri çok derin bir yabancılaşma ve başkalaşımı yaşamaya başlarlar.

4. Yavuz ve Şah İsmail'in iktidar Mücadelesi Dönemi: Beş yüz yıl kadar devam eden bu süreçte Şah Kulu, Celali ve Kalender Çelebi başta olmak üzere birçok kez Türkmen, Tahtacı ve Raa Heq inancından Kürtler, Osmanlıya karşı birlikte hareket etmiş, kendi inançlarını ve inanç değerlerini korumaya çalışmışlardır. Ancak maruz kaldıkları katliam ve soykırımlar sonucu, bugünlere yansıyan ağır inançsal, sosyal ve kültürel travmaların yaşanmasından kendilerini korumayı başaramazlar. Hem Yavuz' un, hem de kendisi devşirme olan Kuyucu Murat Paşa ve ikinci Mahmut' un vahşi katliamları sonucu yüz binlerce Alevi hayatını kaybeder. İnancın sosyal ve kültürel değerleri yasaklanmaya, inanç Yol önderlerinin taleplerine gitmelerine engel çıkarmakla kalmazlar, ölümle cezalandırılırlar. Bu nedenle uzun yıllar boyu inanç yer altına çekilmek, ibadetini gizlice yapmak durumunda kalır. Bu durum inanç sahiplerinin iti-

barsızlaştırılması, sapkın ve zındık mezhep denilerek katliama uğratılmalarına gerekçe yapılır.

5. Ulus Devletin Müdahalesi: Birinci dünya savaşı sonrasında kapitalizmin yeni ihtiyaçlarını karşılamak üzere, ulus devletler süreci başlar. Bu süreçte büyük coğrafyalara yayılmış imparatorluklar çökmüş ve dağılmışlardır. Onların yıkıntıları üzerine inşa edilen ulus devletler dinci, milliyetçi ve cinsiyetçi zihniyetleri ile farklı toplum kesimlerine yönelerek toplumun çoklu kimliğine ve çoklu kültürüne tekçiliği dayatırlar.

Çözülen ve çöken Osmanlı yıkıntıları üzerinden Türk, Arap ve Fars ulus devletlerine yol verilir. Osmanlı yıkıntıları üzerinden, Türk ulus devletini kurmak isteyen İttihat ve Terakki zihniyeti önce gayri Müslimleri, daha sonra Müslüman Kürtlere ve Müslüman olmayan Kürt Alevilerine yönelir ve onları soykırımlardan geçirir. Koçgiri soykırımı ile başlayan bu süreç, yirmi yıl boyunca açık ve fiili katliam ve soykırımlarla devam etmiş, sonraki yıllar boyunca, ‘tamamlanmamış görev’, ‘bitmemiş suç pratiği’ anlayışıyla hareket edilerek onlarca kez Aleviler katliamlardan geçirilmişlerdir.

Osmanlı yıkıntıları üzerinden iktidara taşınan Kemalizm, Lozan antlaşması sonrasında derin bir nefes alır. O dönemde dünya iki blok halinde çelişki ve çatışmalar içindedir. Türkiye’nin jeo-stratejik ve jeo-politik konumu iki blok için oldukça önemlidir. Wilson prensipleri ile halklara ve uluslara özerkliği savunan emperyalizm ile ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savuna Sovyet sistemi, ezilen Kürtlere arka çıkacaklarına, Türk ulus devletine sahip çıkarlar. Uluslararası bu konjonktürden yararlanan Kemalizm, Mart 1924’de Diyanet İşleri Başkanlığını kurar. Bununla yetinmez, 1925’te Tekke ve Zaviyeleri kapatarak, Ocaxlar üzerinde mutlak denetimi sağlar. Ocax Pirlerine birer Kuran ile İslam’ı kuralara göre cenazenin kaldırılması tamimini gönderir. Böylelikle Alevilerin dönüştürülmesi sürecini başlatmış olurlar. Bir yandan katliam ve soykırım, diğer yandan da asimilasyon politikaları ile Kürt Aleviler başta olmak üzere, Alevilere Türk ve İktidar İslam’ı dayatırlar. Otantik doğa inanç sahiplerinin yaşadığı köylere ve kasabalara cami, kışla ve okul götürerek başkalaştırmayı kesintisiz bir sürece dönüştürler. Türk Ulus devletinin yüzyıllık bu dönüştürme süreci dört tarihi dönem olarak öne çıkar.

A. Birinci Dünya Savaşı ve Ulus Devlet İnşa Dönemi(1915-1950): Ulus devlet inşasından itibaren homojen ulus yaratma stratejisi devrededir. İttihat ve Terakki tarafından temelleri atılan, birinci dünya savaşı sonrasında kurulan yeni devlet; milliyetçi, dinci ve cinsiyetçi zihniyetiyle toplum dinamiklerini ve toplumsal kesimleri baskılar. Çok uluslu, çok dinli ve çok kültürlü imparatorluktan homojen ulus yaratmak isteyen bu tekçi ve katliamcı zihniyet, halklara ve inançlara katliam ve soykırımlarla Türk ve Sünni İslam’ı dayatır. Ermeni, Êzidi, Asuri-Süryani ve Rumları soykırımdan geçiren bu tekçi zihniyet, sonrası süreçte Kürtlere ve Kürt Alevilere yönelir. Türk milliyetçiliği üzerinden, kimliğin dönüştürülmesi ve devletin vatandaşa yaklaşımı, Türkçü zihniyet esasıyla yürütülmektedir. Ulus devlet inşası sürecinde milliyetçilik öne çıkarılarak, dini kimliğin geri planda tutulması, vatandaşlık kavramının temelini oluşturur. O dönemin yükselen trendi olan ulus devlet, batı reform ve rönesans hareketlerinden esinlenerek sekülerizmi, uluslararası konjonktürün gereği olarak anayasasına koyar. Sekülerizmi din ve devlet işlerini birbirinden ayırma, dinin siyasal, kültürel ve toplumsal hayattaki işlevini sınırlandırmak amacıyla değil, toplumda yönetimine rızalık üretmek amacıyla kullanmayı görev bilir. Din ve devlet işlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu imparatorluktan ulus devlete geçişte, katı İslam uygulamalarına karşı, modernleşmeye duyulan ihtiyaçtan hareketle, Kemalizm fırsatçı davranmış, kendine göre sekülerizm anlayışını geliştirmiştir. Ulus devlet tarafından “laiklik” ilkesinin temel alınması, Osmanlı devletinin dinle ilgili kurduğu köklü ilişkiyi kırma amacını taşıyor görünse de, Kemalizm’in seküler yaklaşımı, Batı’dan farklı olarak tamamen Türkiye’ye özgü olup, dini ve inançları devletin denetimine alma yaklaşımıdır. Sözde din ve devlet kavramlarının tamamen birbirinden ayrılması algısını oluşturmak isteyen Kemalizm, esas olarak devletin ihtiyaç ve önceliklerini karşılamaya dönük anlayış içinde olur. Bu amaçla hareket eden Kemalizm, 1924 yılında hilafeti kaldırır, ancak hemen ertesinde devlete bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı’ nı kurar. Bu anlamda dinin devletle olan ilişkisinin yok olmadığı, tersine siyasi iktidarın merkezileşme ve kontrolü üzerinden dinin denetim altına alınmak istendiği açıktır.

Kemalizm’in “laiklik” ilkesine yaklaşımı, jako-

benist sekülerizm anlayışıdır. İktidarı elinde tutan Kemalist zihniyet, her şeyde olduğu gibi, dini ve inancı da belirleme, sınır çizme ve yeniden şekillendirme zihniyetidir. Çünkü ona göre halk ve toplum cahil, kendi yolunu bulamayacak kadar ‘medeniyet dışıdır.’ Toplumun ve toplum kesimlerinin dönüşmesi, ancak, üst akılla mümkündür denilmiş, bu üst aklın herkesin atası olan Atatürk’ te vücut bulduğu varsayılmıştır hep. Böylece ne modern, ne de geleceksel yapıya uyan bu laiklik, Batı’daki sekülerizm kavramından tamamen farklıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı’ nın devlet yapılanması içerisinde kurumsal yapıya kavuşturulmasına rağmen, devletin ,laik olduğu’ söylemini hiçbir zaman dillerinden düşürmezler. İslam’ın kamusal alanda kurumsal kimliğine kavuşturulmuş olması, devletin din üzerinden resmî ideolojiyi yaymasına olanak sağlaması yanında, diğer dinlerin ve inançların önünü kesme ve engellemede de etkili olur. Bu anlamda ulus devlet ideolojisi üzerinden kurgulanan vatandaşlık, devletin fiilen İslam’ın Sünni yorumunu kabul ederek, diğer inanç ve dinleri yok saydığı anlamına gelmektedir. Türk-Sünni İslam üzerinden kurgulanan vatandaşlık anlayışı, toplumda telafisi zor sosyal, siyasal ve kültürel travmaların yaşanmasına neden olur. Gayrimüslimlerin hukuken “azınlık” olarak kabul edilmiş olmalarına karşın, devletin vatandaşlık sınırları dışında bir muameleye tabi kılındıkları bilinmektedir. Benzer biçimde, etnik kimliklerinden bağımsız olmak üzere Alevilerinde, devletin kurguladığı vatandaşlık sınırları dışında kaldıkları açıktır. “Türk” oldukları söylenen Alevilerin, uluslararası platformlarda, azınlık olarak görülmesinin “Türk” vatandaşlık anlayışını bozacağını düşünen ulus devlet, Aleviliği kamusal alanda yok saymakla kalmamış, Koçgiri ve Dersim’ de Alevileri soykırımdan geçirmeyi homojen ulus için olmazsa olmaz görür. Bu dönemde başta Kürt Alevileri olmak üzere, inkâr ve imhayı Alevilere dayatan devlet, katliam ve soykırımlardan arta kalan Alevilere, Türk ve Sünni İslam olmaları için asimilasyon ve entegras-

İslam’ın kamusal alanda kurumsal kimliğine kavuşturulmuş olması, devletin din üzerinden resmî ideolojiyi yaymasına olanak sağlaması yanında, diğer dinlerin ve inançların önünü kesme ve engellemesinde de etkili olur.

yon politikalarını devreye koyar.

Binlerce yıldan beri Mezopotamya ve Anadolu’da varlıklarını sürdüren Aleviler, daha çok kırsal alanda sosyal ve kültürel değerlerini yaşatıp sürdürüyorlardı. Osmanlı tarafından; “Kızılbaş”, ‘zındık’, ,rafizi’ ve ‘sapkın mezhep’ diye itibarsızlaştırılan, birçok kez katliamlardan geçirilen Aleviler, her zaman Sünni İslam’ in şeriatına tabi tutulmuşlardır. Osmanlı Devleti, Alevileri Sünni olmayan ‘yoldan çıkmış Müslüman’ olarak görmüş, bu anlamda Alevilerin Sünnileştirilmesi politikasından da asla vazgeçmemiştir. Alevilerin inançlarına yabancılaşmaları ve değişimlerini anlamamız için ulus devletle olan ilişkilerinin derinliğine incelenmesi gerekmektedir. Alevilerin, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Kemalist yönetimle ilişkileri de çok sorunludur. Bu sorunlu yaklaşımın temelini, Alevi inancını ayrı bir din, ya da kendine has bir inanç olarak görmemeleri, inancın iktidar ve devlet dışı hakikatini kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Alevi inancı; tarih boyunca bürokratik ve zor kullanma tekeli elinde bulunduran, zor aygıtı olan devleti asla benimsemedi, devletçi sisteme biat etmemiştir. Bu temelde de Alevilik, tarih boyunca devlete ve iktidara bulaşmamış, kendi sosyal ve kültürel yaşamında ve ilişkilerinde devlete ve devletin üstlendiği işlevlere hiçbir zaman ihtiyaç duymamıştır. Her tür

sorunlarını, devletin kurumları, yargısı yerine kendi etik kuralları ile cemlerinde çözüme kavuşturmuş özgün ve özerk bir inançtır. Aleviler, cem sayesinde siyasal, sosyal ve inançsal sorunlarını çözmekle kalmamış, dilsel, kimliksel ve kültürel ihtiyaçlarını da doğrudan demokrasi değerleri ile karşılamaya çalışmışlardır. Alevilerin bu kendine özgü toplumsallığı nedeni ile devletle ilişkileri, iktidar sahipleri ile iktidar dışı kalmış insan toplumsallığının ilişkisi ve çelişkisi olarak yaşanmıştır hep. Alevi inancının devlet ve iktidar dışı bu özgünlüğü nedeni ile Ocax ve Ocax Pirlilerinin sosyal ve kültürel yaşamı belirleyen inanç önderi olma özellikleri yanı sıra, tarihin uzun dönemi boyunca kendi etik kuralları ile soruna yaklaşımları, onları tarih boyunca devletli sistemin

zulmüne uğramalarına neden olmuştur. Türk ulus devleti de, bu anlayışla Alevilere yaklaşmış, marjinalleştirme, asimilasyon, baskı ve şiddet politikalarıyla, Alevileri, Türkleştirme ve İslamlaştırma amacından asla geri durmamıştır.

Bu kaba başkalaştırma uygulamaları yanında, Alevileri devletin laik, demokratik ve sosyal bir devlet olduğuna ikna etmek için her yolu denemiş, Kemalist rejime rızalık üretmekten asla vazgeçmemiş, Alevilerin devletle ve Kemalist iktidarla uzlaşma içinde olmaları yolunu dayatmışlardır. Buna rağmen Alevilerin bölgeden bölgeye ve etnik kimliğe göre farklılıklar gösteriyor olması nedeni ile devletle ilişkileri aynı ve tekdüze olan bir ilişki olarak ta yaşanmamıştır. Özellikle Kürt Alevilerin hem devletle, hem de diğer Alevilerle ilişkileri farklılıklar arz etmiş, bu durum Kürt Alevilerin diğer Alevi sürekliliği tarafından 'öteki' görülmesine neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasındaki kısa dönemde, Alevilerin Mustafa Kemal'e destek oldukları söylenebilir. Bu desteğin nedeni, 1919 yılında Mustafa Kemal' in Hacı Bektaş' a gitmesi ve Bektaşî postnişi Cemalettin Ulusoy'la görüşmesinde, cumhuriyet fikrini ilk orada açıklamış olmasından kaynaklıdır. Cumhuriyetin içeriği ve niteliği çok bilinmese de, cumhuriyet fikriyatı birçok Alevinin devlete bakışını olumlu kılan önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Mustafa Kemal' in savaşta Alevi ve Bektaşî tekkelerinden destek almak için cumhuriyet fikrini dillendirmesi neticesinde, Bektaşî tekkelerinin destek vermesi sonucu, Alevi topluluklarının önemli bir kısmının kendilerini cumhuriyetin kurucu unsuru görmelerine yol açmıştır. Bunun sonucudur ki Aleviler, Hacıbektaş' ta ki 29 Ekim kutlamalarına katılmakta, kendilerini, " Asıl Türk biziz" demektedirler. Bununla birlikte; ulus devlet inşası döneminde, Mustafa Kemal' in hilafeti kaldırdığını ilan etmesi de, cumhuriyete sahip çıkılmalarıyla sonuçlanmıştır. Sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmuş olsa da, laik devlet söylemi, Alevilerin Mustafa Kemal' e sahip çıkmalarına yol açmıştır. Bu iki nedenin yanında, kimi Alevi çevrelerinin Mus-

tafa Kemal' in Bektaşî olduğuna inanması, kimilerinin Mustafa Kemal' i mehdi görmesi veya Mustafa Kemal' in Hz. Ali'nin beden bulmuş hali olarak kutlamaları nedeni ile Aleviler, hem Mustafa Kemal' e, hem de onun kurduğu ulus devlete ve Kemalist cumhuriyete sahip çıkmaları ile sonuçlanmıştır. Alevilerin devletle uzlaşısında, Kemalizm' i politik bir ideoloji görmelerinden çok, Mustafa Kemal' in bireysel kişiliğine ve onun ulus devlet inşası sürecindeki pragmatist yaklaşımı etkili olmuştur. Mustafa Kemal'e karşı bu koşulsuz, olumlu hissiyat üzerinden, devlete eklenme süreci, Mustafa Kemal' in kurduğu CHP' nin sorgusuzca desteklenmesi siyasi terci-hine dönüşür. Böylelikle devlet; "makbul vatandaş" dediği Alevileri, Mustafa Kemal ile kurulan ilişki üzerinden kendisine yedeklemeyi başarmış olur. Hilafeti kaldırdığı için Aleviler tarafından sahiplenilen ulus

devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı' nı kurdu diye Sünni kesim tarafından da sahiplenilme ile sonuçlanır. Kemalizm' in bu pragmatist yaklaşımı hem Alevileri, hem de İslam' i kesimi ikna eden, yönetimine rızalık üreten yaklaşım olmuştur.

Alevilerin gönüllüce Kemalist ulus devleti desteklemeleri ve cumhuriyetin 'yandaşı' olmaları, ulus devletin laik söylemi yanında, hilafetin kaldırarak Alevilerin tarihsel 'ötekileri' olan Sünni cemaatleri sınırladığı yanlış algısından

ileri gelmektedir. Bu anlamda ulus devlet sürecinde, Alevi kimliğinin öne çıkarılmasından çok, Sünni kimliğinin sınırlandırıldığı yanlışlığı ve anayasada devletin laik olduğu söylemi, Alevilerin cumhuriyetin asli unsuru olarak kendilerini görmelerine neden olmuştur. Ulus inşasında ve resmi kimlik oluşumunda, dinden önce milliyet aidiyetinin temel alınması sonucu, dil ve hatta tarihin de yeniden kurulması gerekliliğini ortaya çıkarır. Bu nedenle ulus devlet, ideolojisini yaymak için eğitim, ulaşım, sosyal, kültürel ve inançsal alanların yeniden yapılandırılmasında ve ulus kimliğinin yeniden inşasında etkili olur. Bununla beraber Dersim soykırımında olduğuna benzer boyutlarda, ulus devlet fikri üzerinden yürütülen toplumsal, sosyal ve kültürel politikalar, Alevilerin yanı sıra diğer toplum kesimleri üzerinde de uygulanır. Aleviler, Mustafa Kemal' e genel

Alevi inancı; tarih boyunca bürokratik ve zor kullanma tekeli elinde bulunduran, zor aygıtı olan devleti asla benimsememiş, devletçi sisteme biat etmemiştir.

olarak destek verseler de, Alevi inancının heterojen ve dikey olmayan yatay toplumsallığı, ulus devlet kurulma sürecinde yeniden kurgulanan, homojen “Türk vatandaşlığı” önünde engel görülür. Yaratılmaya çalışılan ulus devlet projesinin başarılı olabilmesi için görmezden gelinemeyecek kadar yaygın nüfusa sahip olan Alevilerin sisteme entegre olması için, seküler ve milliyetçiliğe bağlı entegrasyon ve asimilasyon politikaları devreye konularak bu açmazın üstesinden gelmeye çalışır devlet. Öncelikle, sekülerizm açısından bakıldığında, devletin birtakım pratikler üzerinden, bir yandan Aleviliği kontrol altında tutarken, diğer yandan Alevilerde aitlik duygusu yaratarak, merkezle bütünleşmelerini sağlamaya dönük çalışmalarını aksatmadan sürdürmeye bakar. Modernleşme söylemi üzerinden dini kontrol eden Kemalist devlet, Alevileri kamusal alandan dışlamakla kalmaz, Alevi Ocaxlarını dağıtır, Pîrlerin talip topluluklarına gitmelerini yasaklar. Kemalist devlet, homojen ulus yaratma düşüncesinden hareketle, Türk milliyetçiliğini Alevilere dayatmış, inançlarının Şamanizm olduğu, dolayısıyla tüm Alevilerin Türk olduğu, Kürtlerden Alevi olmayacağı propagandasını geliştirir. Kimliğin yeniden inşasına yönelik bu çalışmada, özellikle halk ozanlarının Türklük ideolojisini yayma konusundaki gönüllü tavırları, iktidar için önemli fırsat olur. Böylelikle devlet, Aleviler içinde Türk kimliğinin kültürel inşasında, inancın özgünlüğünü törpülemiş, kendine göre Alevi tanımlamasını geliştirme fırsatı ve alanını bulmuş oluyordu. Ulus devlet inşa döneminde Aleviliğin bu denli Türkçü söylem içermesi, Aleviler arasında etnik tartışmalarına neden olur. Cumhuriyet dönemindeki Köy kanunu ile Alevi köylerine cami yapılması, Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve İlgasına Dair Kanunlar, hem dini devlet denetimine almak, hem de Alevileri devletin “Sünni Makbul Vatandaşı” yapmanın yasal çerçevesini oluşturma amacıyla çıkarılan kanun ve düzenlemeler olmaktadır.

Ulus devletin iç ve dış tehlikeleri işaret ederek

Aleviler, Mustafa Kemal'e genel olarak destek verseler de, Alevi inancının heterojen ve dikey olmayan yatay toplumsallığı, ulus devlet kurulma sürecinde yeniden kurgulanan, homojen “Türk vatandaşlığı” önünde engel görülür.

zorunlu göç ve iskân politikaları, Şark Islahat Planı ile hükümetten hükümete değişmeyen devletin Kürt Alevilerine dönük stratejik yaklaşımı olur. Dersim’ i, “ulus devlet için çıban başı” olarak gören tekçi zihniyet, Dersim soykırımını öncesinden başlatarak, Kürt Alevileri başta olmak üzere, Alevilere ve Kürtlere dönük inkâr, imha ve katliamları kesintiye uğratmadan sürdüren uygulamalar içinde olur. Kemalist iktidarın ürettiği vatandaşlık ideolojisi bağlamında, kültürel açıdan Alevileri de içeren birtakım gelişmeler olsa da, dinsel ve kimliksel açıdan belli düzeyde bir eşitliği hedeflemediği açıktır. Hatta oluşturmaya çalıştığı vatandaşlık için tehdit gördüğü, bu nedenle dışladığı, asimilasyona tabi tuttuğunu görmek gerekiyor. Devlet için siyasal ve toplum-

sal tehlike olarak görülen Dersim’in ve Alevilerin katliam ve sürgünlerle kontrol edilmesi, devletin yüzyıllık stratejisi olur. Devletin yüzyıllık bu ısrarcı politikası sonucu olarak bir kısım Alevilerin, kendilerini Türklüğün özü, cumhuriyetin aslı kurucuları olarak görmeleri ile sonuçlanmıştır. Aleviler içinde bugün büyük çoğunluğun kendilerini Türk ve hakiki Müslüman olarak ifade etmeleri yetmezmiş gibi, Kürt Alevi olmaz diyerek, tarihi paradoksla karşı karşıyadırlar. Aleviliğin çoğulcu yapısına, ulus devletin dışarıdan yaptığı müdahale ile birlikte, içerden yapılan bu müdahale ile Aleviler kendi tarihsel hakikatleri-

ne hızla yabancılaşmışlardır. Ulus devlet inşa dönemine hâkim olan homojenleşme ve asimilasyon projeleri üzerinden yaratılan kimlik politikalarında, Türklük vurgusunun açıkça öne çıktığı bu süreçte, Alevilerin bundan etkilenmemeleri düşünülemez. Ulus devlet inşası sürecinde Erzurum ve Sivas kongrelerinde, yerel feodal güçlerden ve dini kesimlerden gerekli desteği alabilmek için Mustafa Kemal’ in din adamları, toprak ağaları ve tarikat şeyhleri ile bir araya gelmesi, Aleviler ile ittifak arayışı içinde olması, tüm topluma yönelik uzlaşma arayışında görünmesi, düşman cephesini küçültme, dost cephesini genişletme stratejisi olarak görülmelidir. Bu süreçte yaşanan Koçgiri soykırımında, Alevilerin soykırım karşısındaki tutumları tam bir paradokstur. Alevile-

rin dilsel ve inançsal taleplerinin eldesi mücadelesini örgütlemeye topyekûn ve tutarlı bir Alevi duruşu sergilediklerini söyleyemeyiz. Osmanlı yönetiminde dışlanan, merkezden uzak tutulan Alevilerin, ulus devletin “laik” söylemi ve hilafetin kaldırıldığı iddiası ile ulus devlet projesi içinde denge politikası aracına dönüştürülerek merkeze çekilmeleri böylelikle sağlanmış, devlete yedeklenmeleri büyük oranda başarılı olmuş oluyordu.

B. Kentli Toplumsallık Dönemi: 1950-1980 Dönemi: Ulus devlet inşa sürecinde, Türkiye’deki nüfusun %80-85’i köylerde/kırda yaşamaktaydı. Bu anlamda toplumda yerelliğin hâkim olduğu, aile, akraba, ocak, cemaat ve aşiret bağlarıyla şekillendiği bir toplumsallık söz konusuydu. Sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte kırsal kesimden kentlere yapılan kitlesel göç, toplumun dinamik yapısını değiştirmesi, beraberinde Alevi toplumsallığının parçalanmasını da hızlandıran faktör olur. Bu hızlı değişim, Alevi toplumunun sosyal, kültürel, siyasi ve inançsal alanlarında da yaşanmaya başlar. Hızlı maki-neleşmenin toprak mülkiyetinde kapitalizme geçiş sürecini hızlandırması, sermayenin bakir alanlara yönelmesi sonucu, küçük ölçekli tarım alanlarının sermaye sahiplerinin eline geçmesi neticesinde, inanç insanları kutsal mekanlarını terk etmek, kentlere göç etmek durumunda kalırlar. Kitlesel göçlerle hızlanan kentleşmede Aleviler, hemşerilik ilişkisi üzerinden kendilerine özgü bir kümelenme, kent periferinde getolar oluşturmaya başlarlar. Kentleşme ile birlikte gelenekçi toplum değerleri ile kentli toplum değerleri arası çelişki ve çatışmalar böylelikle derinliğine yaşanmaya başlar. Kentleşme sürecinde ekonomik ve sosyal ilişkilerin kuşatıcılığına maruz kalan Aleviler, hemşerilik üzerinden sosyal dayanışma ağlarını oluşturarak bu kuşatıcılığı aşmaya çalışırlar. Bunun sonucu olarak geliştirilen, “küme-lenme” ve ,gettolaşma’ bireyin özel yaşamını olduğu kadar inanç sahiplerinin yaşam değerlerini de şekillendiren olur. Hemşerilik kavramı, genelde kentlere göç edenlerin birbirlerine fiziksel olarak yakın olmalarını ifade ediyor olsa da, daha çok aynı köyden, aynı bölgeden veya aynı inanç üzerinden yaşanıyor-du. Çünkü çözümsüz bırakılmış çoklu kimliklerin mikro ölçekte duygudaşlığı eksilmeden yaşanmaya devam ediyordu kentlerde. Kentleşme süreci içerisinde, gündelik hayatta sıkça karşılaşılan hemşerilik

ve mekânsal kümelenme olgusu, bir yandan kentsel dönüşümde zorluk yaşayan bireylerin ortaklaşmasına, öte yandan da belli kalıplardaki geleneksel aile, akraba, aşiret ve cemaat bağlarının ve inançsal değerlerinin nispi oranda da olsa korunmasına ve yeniden üretilmesine olanak sağlıyordu.

1950 sonrasında dönüşen toplumsallığa hemşerilik ilişkilerinin de eklenmesi ile inançsal ve etnik tabanlı “kentsel geto”ların gelişmesi, bireylerin birbirlerinden farklı biçimde örgütlenerek politize olmalarına yol açar. Bu hızlı kentleşme süreci Alevi toplumsallığını dağıtan, sosyal ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini de zorlaştıran süreç olur. Ulus devlet döneminde başlayan eğitim, ulaşım, iletişim, ekonomi, kültürel ve sanayi alanlarındaki dönüşümün sonucu olarak kitlesel göçlerin tetiklenmesi, Alevilerin fiziksel olarak kırdan, kırsaldan kopmalarını, kendine özgü ve kendine ait toplumsallıktan ve kutsal coğrafyalarından uzaklaşarak merkeze eklenmelerini de beraberinde getiren olur. Hemşerilik kümelenmesi, kentlerde gündelik yaşamda farklı gruplaşma duyarlılıklarının oluşumuna da yol açıyordu. Etnik, inanç ve kültüre dayalı bu ayrışmaların sonucu aynı kentte, ‘öteki’ tanımlanması üzerinden yeni toplumsal ilişkiler belirmeye ve oluşmaya da başlar. Toplumdaki etnik kimlik, inançsal ve kültürel ayrışmaya dayalı bu keskin toplumsal yarıma, sonrası yıllarda yaşanacak olan siyasal gruplaşmalarla daha da keskinleşecektir. Bu bağlamda ötekileştirme anlayışı kentleşmenin başka bir unsuru olarak doğrudan sosyal yaşamda kendisini göstermeye başlar. Halbuki gelenekçi toplumun gündelik yaşamında ,öteki’ yoktu ve bilinmiyordu. Dünya; aile, akraba, aşiret ve aynı inançtan olanlardan ibaret görülüyor ve biliniyordu. Aleviler, herkesin aynı olduğu kırsalda ve köylerde sürdürdükleri gelenekçi değerlerin dışında başka bir dünyanın ve ötekilerin de var olduğu gerçeği ile karşılaşınca şok halini yaşarlar. Yaşanan bu şok halinin neden olduğu yeni ilişkiler ağında nasıl yaşam sürdüreceklerinin derin açmazını da yaşamaya başlarlar. Bu nedenle kente göçertilen Alevilerin, Türk-İslam sentezine göre şekillenen toplum kesimlerine karşı geliştirdikleri grup bilinci ile kendi içlerine kapanırken, Sünni İslamı “yabancı” , ,onlar’ diyerek mesafe koyarlar. Kentte yaşayan toplumsal kesimlerde inançsal, kültürel ve dilsel kimlikleri üzerinden kümelenme yaşanmaya başlar. Bu kümelenme ve tanımlama üzerinden gelişen iliş-

üzerinden Alevi inancını sorgulamaya, ondan uzaklaşmaya başlarlar. Kırsal kesimde Alevi inancının kültürel ve sosyal değerlerine dayalı tanımlanması ve toplumsallığı, kentte yerini kültürel İslam ile tanımlamaya, politik kimlikle kendisini ifade etmeye bırakır. 1960'ların ikinci yarısında gelişen Marksist hareketlerin, sınıf savaşını önceleyen, her sorunu devrim sonrasına havale eden çözüm anlayışları ile hem Alevileri görmeyen bir noktadan soruna yaklaşmaları ile sonuçlanmış. Hem de Alevi inancına din yaftasını yapıştırarak, aralarına mesafe koyma ile sonuçlanmış, Alevileri inkârcı, katliamcı ulus devletin insafına mahkûm bırakılmışlardır. İlerici, çağdaş, hilafete ve şeriata karşı olduklarını beyan eden devrimci mücadeleyi sahiplenen Aleviler, bu yanlış yaklaşımı aşamamaya, inançsal, kültürel ve dilsel sorunlara tamamen ilgisiz kalmaya, egemen dille kendilerini ifade etmeye, egemen kültürel değerlerle yaşamlarını sürdürme arayışı içinde olmuşlardır.

C. Siyasal İslam'ın İktidara Taşınma Dönemi (1980-?): 12 Eylül faşist darbesi ile toplumsal, siyasal ve kültürel aydınlanma hareketleri büyük oranda darbelenirken, bu dönemde siyasal İslam iktidara taşınır. Hem dünyada, hem de Türkiye' de önemli düzeyde siyasal, sosyal ve kültürel kırılmaların yaşandığı 1980' de, ordu yönetime el koyar. Bu süreçte siyaset yasaklanır, siyasi partiler dağıtılır, siyasi dokunulmazlıklar kaldırılır, tüm güç Milli Güvenlik Kurulu'na (MGK) devredilir. 1984' te Anavatan Partisi'nin (ANAP) tek başına iktidara gelmesi ve Özal'ın başbakan olmasıyla yeni bir süreç yaşanır. Ekonomide neoliberal politikalara geçişle birlikte ekonomik ve sosyal yaşamda hızlı bir dönüşüm yaşanmaya başlar. Bu dönem anayasasında vurgulanan "Türk- İslam Sentezi" Özal dönemi ve sonrasında yeniden ve güçlüce devreye konulan devlet politikası olur. 1980'den öncesi dönemde Alevi kimliği daha çok kamusal alanda geri planda tutulması veya bir kesimin Aleviliği solun içinde tanımlaması ile vücut bulmuştu. Kentleşme sonucu daha çok politize edilerek kabul gören kimlik, 1980 darbesi sonrasında solun yaşadığı yenilgiyle büyük bir sıkıntıya girer. Askeri darbe koşullarında solla yakın ilişki içinde olan Alevilere yönelik şiddet ve tutuklamaların yaşanması, sivil toplum örgütleri ve derneklerin kapatılması, basın yayın faaliyetlerinin uzun süre kesintiye uğraması sonucu, sosyal alanda Alevilerin varlıklarını

sürdüremelerinin koşulları iyice zorlaştırır. Dağıtılan, parçalanan ocax sistemi ile inancını zaten yaşayamayan Alevilerin, bilgilenme ve iletişim araçları ellerinden alınmış, Alevi çocukları zorunlu din derslerine tabi tutularak Sünni İslam' ın yolu döşenmiş oluyordu. Alevi çocuklarının Sünni İslam'a göre eğitime tabi tutulması, dağıtılan ocax sistemi ve engellenen Pir-talip ilişkisi ile örtüşünce, böylelikle kuşaklar arası inançsal, dilsel ve kültür değerlerin aktarılması kesintiye uğratılmış, dolayısıyla Alevi inancının tamamen yok olmasının hedeflendiği bir dönemdir bu dönem. Alevi inancına ve kimliğine yönelik şiddet ve saldırıların yaşandığı bu dönemde, Alevilerin örgütlenme ve birlikte hareket etme ihtiyacının hasıl olduğu kentleşme, küreselleşme ve ulus devletin homojenleştirme politikalarının kuşatıcılığında, Aleviler nitelikli mücadele araçlarını geliştirememeleri sonucu giderek tarihsel hakikatlerine yabancılaşmaya, süreklilerin kendine özgü farklılıkları flulaşmaya, Türk İslam sentezinin görmek istediği inançsal, sosyal, kültürel, ritüel ve semboller Aleviler içinde yer almaya başlar. Böylece farklı etnik kimlik ve farklı ocax geleneğine sahip bireyler, yakın gördükleri örgüt üzerinden, ya da cem evleri üzerinden yeniden örgütlenmeye ve şekillenmeye başlarlar. Artık Pir yerine cem evi devreye girmiştir. Pirin dil, kimlik, kültür ve inanç değerlerini taşıma kutsallığı sonlandırılmış, yasal tüzük gereğince hareket etmek zorunda bırakılan cem evi yönetimlerinin kaygıları, korkuları, ikbal ve iktidar hesapları öne çıkmaya başlar. Son elli yıla damgasını vuran bu gelişmeler, Türkiye' deki Alevi örgütlerinde büyük bir değişime neden olur. Birbirinden farklı Alevi tanımlaması yapan bu yüzlerce farklı dernek, vakıf, cem ve kültür evleri, Alevilerin devlet ve toplumla ilişkilerini belirleyen olmaya başlarlar. Devlet ve iktidar dışı olan inanç, bu aracı kurumlar üzerinden, devletin yereldeki prototipi örgütlenme-sine dönüşürler. Artık bu mekanlarda hakikat yerine, devletin ala çıkarlarını korumak-la kendilerini sorumlu gören erkin oluşması, askeri ve sivil bürokratların ağırlandığı mekanlar olma hali yaşanmaya başlanır. Bu mekanlarda Cem ve Semah tarihsel hakikat bağlamından koparılır, müzikal şölene dönüştürülür. Tarihsel ve toplumsal hakikatinden yalıtılan inanç değerleri böylelikle geri, ilkel, gereksiz ve kaçınılması gereken çağdışı değerler olarak yaftalanırlar. İnancın ahlaki ve politik değerleri yerini Türk İslam

sentezinin değerlerine bırakır, Pir dede olurken, talip egemenin değirmenine su taşıyan oluverir. Artık inanç sahibinin gözünde egemen ne firavundur, ne kral, ne de padişahdır. İnanç sahibi de, artık ne Hallac-ı Mansur, ne Pir Sultan, ne de Masum-u Paktır.

1970'lerle beraber Ortadoğu'da yükselen İktidar İslam hareketleri, 1980'lerle beraber bölgede örgütlü biçimde giderek etkilerini artırmaya ve yaygınlaşmaya başlarlar. Ortadoğu'daki bu gelişmelerden etkilenen Türkiye'de, İslam tarikatlaşması, öncelikle alt sınıfları, daha sonraları orta sınıfları da etkileyerek, mobilize olmalarını sağlar. Böylece İslam'ın kamusal alandaki varlığı daha çok hissedilmeye ve iktidarlar üzerindeki baskıları daha çok yaşanmaya başlanır. Bunun sonucu olarak İktidar İslam, 1989'da "türban sorunu" üzerinden kendisini devlette örgütlemeye başlar. Bu sayede batılılaşma ve teknolojik gelişmelere karşı, milli görüş fikriyatı ile hareket eden Refah Partisi, dindar orta sınıfı, yoksul kent gençliğini ve militan toplum kesimlerini bir arada tutmayı başarır. 28 Şubat post modern darbesi sonrasında Refah Partisinin kapatılması ardından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) son yirmi iki yılda iktidarda olması, İktidar İslam'ın hala iktidarda olduğu ve hala bunun çok güçlü olduğunu göstermektedir. Siyasal İslam'ın iktidara taşındığı 1980 darbesinde, sol kimliğin sekteye uğraması, çözülen ve çöken sosyalizm sonrasında, Aleviler yeni bir kimlik arayışı içinde olurlar. Reel Sosyalizmin çözümlenme ve dağılma sürecinde kapitalist modernite, sistem dışı çözüm arayışların önünü kesmek için yerindelik ve yerellik söylemini geliştirir. Bunun sonucu olarak küresel düzeyde otonomi, özerklik ve yerel demokrasi hareketleri gelişmeye, sosyal formlar örgütlenmeye başlar. Özgün ve özerk yerel kimlik çalışmalarından ve tartışmalarından etkilenen Aleviler, yeni bir Alevi tanımı üzerinden kimlik yaratma sürecinde kendilerini buluverirler. Sosyalizmin sınıf temelli mücadelesi yerine, yükselen değer

İnancın ahlaki ve politik değerleri yerini Türk İslam sentezinin değerlerine bırakır, Pir dede olurken, talip egemenin değirmenine su taşıyan oluverir. Artık inanç sahibinin gözünde egemen ne firavundur, ne kral, ne de padişahdır. İnanç sahibi de, artık ne Hallac-ı Mansur, ne Pir Sultan, ne de Masum-u Paktır.

olarak Alevi kimliğini ikame etme bu süreçte yaşanır. Yerel demokrasi arayışlarının gündemleştiği bu süreçte, yaşanan Alevi arayışlarının neden olduğu Alevi kurumları, kimliğin politik alana taşınmasında önemli bir işlev görürler. Alevilerde bunlar yaşanırken, Türk-İslam sentezi ile Alevileri ortadan kaldırmaya çalışan devlet, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi'ni açar, "örtülü ödenekten" Alevi kurumlarına bütçe ayırır.

Hacı Bektaş Şenlikleri'ne ve Muharrem Oruçları'na devlet görevlilerini gönderir, "Alevi açılımı" adı altında çalıştaylar düzenler, siyasal iktidar üzerinden ulus devlet kendine göre Alevi yaratmaya çalışır. Ancak bu gelişmeler devletin Alevilere yaklaşımını asla olumluamaz. Aksine devletin Alevilere bakışı, ulus devlet inşa sürecinde olduğu gibi bu süreçte de değişmeden devam eder. Ulus devletin yüzyıllık strateji gereğince Alevileri Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden, Türk ve İslam yapma ısrarı devam eder. 2004'te yayınlanan Avrupa Birliği raporlarına göre resmen "azınlık" olarak kabul edilen Alevi inancı, devlet kurumları tarafından tanınmaması ve Alevilik anlayışını kendi tanımlaması üzerinden geliştirmeye çalışması da bize göstermektedir ki, devlet Alevileri topyekûn ortadan kaldırmaya çalışmaktan asla geri durmamış, geri de durmayacaktır.

D. Küreselleşme Dönemi: Ulus devlet inşası döneminde, İttihat ve Terakki zihniyetinin milliyetçilik ve sekülerizm üzerinden toplumu konsolide eden devlet, kentleşme sürecinde ise gelenekçi toplumsal yapıları dağıtarak, bireyi ve bireyselliği dayatır. Aleviler, kentleşme ve küreselleşme sürecinde toplumda yaşanan bu hızlı değişim sürecinde, toplumsallıklarının değişimine ve dönüştürülmesine engel olamazlar ve günün ihtiyaçlarına cevap veren bir güncellemeyi başaramazlar. İnancın kentleşme ve küreselleşme karşısında tutunamaması, Ocax ve Pirlık kurumunun dağıtılmış olması nedeni ile Aleviler, kendilerini egemen kültür değerleri ile tanımlamaya ve ona eklem-len-

me durumunda kalmışlardır bu süreçte. Bölgeyi insansızlaştırma politikaları neti-cesinde, kentlere doğru zoraki göçertmeyi dayatan Kemalizm, böylelikle inanca müdahalede uygun koşullara kavuşmuş oluyordu. Yüz yılı bulan bu dönüştürme hamlesi Selçuklu- Osmanlı döneminin dönüştürme ve başkalaştırma faaliyetlerinden daha acımasızca ve çok daha derinlikli olur. Yüz yıllık müdahaleler neticesinde, Aleviler hakikatinden, tarihinden, sosyal ve kültürel değerlerinden ve inancından her geçen gün daha da uzaklaşma ve yabancılaşmaya başlarlar. Dili, kültürü ve inancı taşıyan kadını, çocuğuna aktaracak değerlerden yoksun bıraktırırlar. Diline, kimliğine, kültürüne ve inancına yabancılaşan kadını ve toplumu ana dilini, inancını ve kültürünü gereksiz ve işe yaramaz deme durumuna düşürürler. Bu sayede egemen dile, egemen kültüre ve egemen dine öykünme ve sahiplenme ile inanç sahipleri karşı karşıya kalırlar. Göç ile birlikte doğa inancının ahlâki ve politik değerleri ve onun yatay toplumsallığı yaşanmaz olur. Aleviliğin dikey olmayan insan toplumsallığının dağıtılması, onun sosyal ve kültürel değerlerinden ve mekânlarından uzaklaştırılması ile birlikte, milyonlarca Alevi, ulus devletin asimilasyonuna açık hale gelmiş, kendi toplumsallığından koparılmış olurlar. Bunca müdahale ve yaşanmışlıklar sonucu otantik-doğa inancı ile yaşanan Alevilik arasındaki farkı, çelişki ve çatışmayı kapitalist modernite fırsatına dönüştürmekte, birey eksenli yaşam değerlerini dayatmaktadır. Binlerce yıllık devletli sistemin, özellikle de ulus devletin son yüz yıldaki müdahalesi ile bu iki inançsal yaklaşım her gün giderek daha da büyük farklılıkların ve ayrık olma durumunu derinliğine yaşamaktadırlar.

Bu çözümlenin, şüphesiz ki Alevi toplumunun şehirleşmesi ile doğrudan bağı vardır. 20. yüzyıl başına kadar kentlerden ve devlet otoritesinden uzak,

kırsalda şekillenen otantik Alevilik, kent hayatının ihtiyaçlarına cevap verecek araçlardan yoksun olunca egemen dinin, egemen kültürün etki alanına maruz kalmış olur. Bunun yanında kırdaki toplumsal düzenin ikamesi ve sürdürülmesinde önemli konumda olan kimi kurumlar ve ritüeller kent hayatında işlevsiz olmaya ve sürdürülemez olurlar. Toplumsal formlarından olduğu kadar inançsal kurumsallığından da yoksun kalan Aleviler başkalaşım uygulamalarına açık hale gelmiş olurlar. Kuşaktan kuşağa inanç değerleri aktarılamaz, sürdürülemez

ve yaşanmaz olurlar. Kırsalda yaşayan insanın zihinsel ve psikolojik ihtiyaçlarını tatmin eden teoloji ve inançsal ritüeller kentli ve eğitimli insan için sorgulanmaya başlar. Bu dinamikler, Aleviliği her bakımdan dönüşmeye mecbur bırakmış, hızla yaşanan bu sürecin sonunda doğa inancı giderek yerini yaşanan Aleviliğe bırakır. Bu da kendisini egemene göre tariflemeyle sonuçlanır.

2- Yapısal Nedenler

Raa/Raya(Rêya) Heqî inancı, doğa inancı olup neolitik tarım devrim değerlerini bugüne taşıyan bir tarihselliğe sahiptir. Güneş kozmogonisinin döngüsellığı, dört anasır maddenin (toprak, su, hava ve güneş) kendinden yaşamı var ettiği Aryenik kültür kodundan beslenen felsefik, kültürel, sosyal değerler bütünüdür Alevilik. Tarım toplumunun bu hakikati, kendisini üç temel toplumsal form üzerinden bugünlere taşımıştır. Aşiret, Ocax (Pir, Ana-Rayber-Talip) ve Jîyar û diyar inancın üç toplumsal formu olurken, cem, musahiplik ve kirvelik inancın sürdürülmesinin en önemli üç kurumu olmaktadır. Bu üç toplumsal form sayesinde Mezopotamya' da devlet ve iktidar dışı toplumsallığını sürdüren inanç insanları, yakın çevrelerinde kutsadıkları Jîyar û diyarlarla kurdukları doğrudan ilişki sayesinde inancı ve inanç değerlerini güncelleyebiliyorlardı. Kürtçe' nin Kırmancki lehçesinde kutsal mekanlara Jîyar denilmektedir. Anlamı ise 'yaşam yeri' ya da 'yaşam ateşidir.' Bu

**2004'te yayınlanan
Avrupa Birliği
raporlarına göre
resmen "azınlık"
olarak kabul edilen
Alevi inancı, devlet
kurumları tarafından
tanınmaması ve
Alevilik anlayışını
kendi tanımlaması
üzerinden
geliştirmeye
çalışması da bize
göstermektedir
ki, devlet Alevileri
topyekûn ortadan
kaldırmaya
çalışmaktan asla geri
durmamış, geri de
durmayacaktır.**

sıfatlandırma ve isimlendirme bile Aleviliğin, doğa ve coğrafya ile ne denli ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemli gösterge olmaktadır. Doğal ve demokratik bu ilişki kopunca, Aleviler kapitalist modernitenin kuşatıcılığına maruz kalarak ciddi düzeyde inanca yabancılaşmaya başlayarak başkalaşıma uğrarlar.

- a. Ocaxlar sisteminin dağıtılmış olması,
- b. Aşiretler konfederasyonun aşılması,.
- c. Jiyar û diyarlardan ve kutsal mekanlardan koparılmış olmak.
- d. Cem, Musahiplik ve kirvelik kurumlarının işlevsiz kalması

sonucu egemen dinin ve kültürün etki altına girmek kaçınılmaz olmuştur. Bu durum beraberinde inancın yapısal sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu yapısal sorunların derinliğine yaşanıyor olması sonucu inanç kendisini güncelleyemiyor, dönemin hakikati olarak toplumsallaşamamaktadır.

3- Kurumsal Nedenler

Bugün birçok Alevi mekânı ve kurumu, inanç kurumuyuz diyerek siyasal çalışmalara kendisini kapattığından, toplumun meşru talepleri karşılanmadığı gibi, Alevi canlarımız devletin elit siyasetçilerine ve siyasal partilerine muhtaç bırakılmışlardır. Demokratik siyasete kendisini kapatan bu mekânlara inkârcı ve katliamcı zihniyet din, siyaset, eğitim, sağlık, hukuk, ekonomi ve kültürel politikaları yanında medya ve basın aracılığıyla çok rahat girebilmektedir. Hâlbuki devlet ve iktidar dışı olan Alevilerin, muhalif olmaları, siyasal ve sosyal faaliyetler içinde olmaları için doğası gereğidir. Kendisini demokratik siyasetten uzak tutanlar, bilmeden egemene alan açmışlardır. İnsanı ve insan toplumsallığını politik özne görmek yerine, onu güdülen bir grup olarak gören anlayışın, topluma hizmet etmeyeceği açıktır. Toplumun öz gücüne dayanarak, devletin kendisinden esirgediği haklarına erişmesi için kurumlara ve kurumsal kimliklere ekmek kadar, su kadar ihtiyaç vardır. Bu temelde inancın doğal ve demokratik olma özgünlüğünü esas almak, örgütlü ve bilinçli insan faaliyetlerini kurumsal kimliğine kavuşturmak yapılması gereken tek yol olmaktadır.

- İnancın devlet ve iktidar dışı stratejisi ile süreç yaklaşımının,
- Döneme uygun örgütlenme gerçekleştirilememiş,

- Kurumsallaşmaya gidilmemiş, çalışmalar bireylerin niyetine ve özel yeteneklerine terk edilmiş.
- Kapitalist modernitenin kuşatıcılığını aşamamaktan kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır.

4- Kapitalist Moderniteden Kaynaklı Nedenler

- Kurum ve inanç duyarlılığı yerine bireysel ve ailevi kaygılar öne çıkmış.
- Kolektif çalışma yerine bireyci, kendine göreci, keyfi yaklaşım söz konusudur.
- Pratik faaliyeti yürütecek yeterli sayıda kadronun olmayışı, ya da yetiştirilmemesi,
- Sosyal kültürel (piknik, gezi, kamp, panel vb.) etkinlikler geliştirememesi.
- Sevgiyi çoğaltma ve ortaklaşma yerine ötekileştirme yaklaşımıyla ayrık ve parçalı duruşlar yaşanmaktadır.

Yukarda saydığımız nedenlerden kaynaklı Alevilerin yaşayageldikleri sorunlar yumağını aşmaya çalışmak, her duyarlı yapı ve hareketin temel görevi olmalıdır. Aleviler olarak kültürel soykırım sürecini aşabilmemiz ve inancımızın hakikatini sürdürebilmemiz için yapılması gereken; demokratik siyasetin parametreleri ile soruna çözüm gücü olmaktır. Bunun için yaşamın tüm alanlarını yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda örgütlememiz gerekmektedir. Örgütlenmek her kimliğin kendi iradesini bilinçli ortaya koyarak yaşamını ve geleceğini hem güvenceye alma, hem de olası tehlike ve sorunları ortadan kaldırmaya hizmet edeceğinden bizim dört elle sarılmamız gerekmektedir. ■

AKADEMİK ALEVİLİK ARAŞTIRMALARINI

YENİDEN DÜŞÜNMEK:

PROBLEMLER, ARAYIŞLAR, ÖNERİLER

Aleviler, Trakya'dan Anadolu'ya Kafkaslardan Mezopotamya'ya çeşitli diller konuşan, farklı etnik aidiyetlere sahip, özgün dinsel gelenekler sürdüren geniş bir yelpazeyi oluşturan etno-dinsel topluluklardır. Aynı çeşitliliği yansıtan ve Alevi nüfusunun önemli bölümünün yaşadığı Türkiye'de ise, 20. yüzyıl ortalarından itibaren çeşitli ekonomik ve/veya politik dinamikler nedeniyle görece izole kırsal-kültür odaklı dünyalarından önce Türkiye metropollerine ve ardından Batı Avrupa'ya uzanan serüvenleri, bugün itibariyle yarım yüzyılı aşan bir zamanı geride bırakıyor. Yanı sıra Alevilik, 1960'lardan bugüne uzanan çalkantılı siyasal tarihinde, zamanla kendi adı ve aktörleriyle de görünürleşerek, bir yanda topluluğun maruz kaldığı Alevi-karşıtı şiddet ve ayrımcılık gibi travmatik süreçler sebebiyle bir yanda bu gibi deneyimlere karşı ürettiği varlık/direnme stratejileriyle ve dinsel-politik arayışlarla, 2000'lerden bugüne özellikle uluslararası akademinin ve siyasetin popüler konusu olmayı da sürdürüyor. Geline aşamada, Alevilik, Batı Avrupa'daki kimi ülkelerde -anayasa çerçevesinde tanımlı haklarla- yasal düzeyde tanınmasına karşın, Türkiye'de mevcut hükümetin yarım ağızla varlığını kabul ettiği, demokratik hak taleplerinin ve resmi tanınma taleplerinin ise görmezden geldiği bir inanç toplumu gerçeği olarak karşımızda duruyor.

Anadolu'nun köylerinden Batı-eksenli 21. yüzyıl dünyasının uluslararası siyaset düzleminde aktörleşmeye uzanan Alevilerin tecrübe ettiği çok boyutlu sosyal dönüşüm süreçleri, bu yeni kamusal zeminde görünürleştirdikleri sosyo-dinsel ve etno-kültürel kimlik aidiyetleri, sözlü-kültür temelli geleneksel-dinsel kurumlarının ve hatta ritüel repertuarlarının geçirdiği yapısal dönüşümler sadece Türkiye'de değil uluslararası

akademi çevrelerinde de ivmesi artan bir ilgiyle karşılaşıyor. Her geçen yıl Alevilik üzerine hazırlanan lisans, master ve doktora tezleri ile çeşitli akademik araştırma projeleri kapsamında sürdürülen çalışmaların sayısı artmakla kalmıyor, bu alandaki akademik çalışmalarını kucaklayacak akademik kürsüler de Türkiye ve Batı Avrupa üniversitelerinde çoğalmaya devam ediyor. Ne ki akademi boyutuyla karşımıza çıkan bu yığınsal çalışmalardaki kavramlar ve kuramsal yaklaşımlar, arayışlar arasında her ne kadar özgün, fikir verici, açıklayıcı ve

yeni düşünsel perspektifleri tetikleyici örnekler bulunabilse de özellikle son 20 yılda (artık Alevilik Çalışmaları [Alevism Studies]) da olarak bilinen bu hacimli külliyatın bazı kalıp yaklaşımlara, kestirme yargılara ve metodolojik kısırlığa saplanıp kaldığı, kendisini tekrar eden tek düze bir anlatı seyri izlediği de ileri sürülebilir (Gültekin 2024, 120-49; 2020, 23-58). Bu da hiç kuşku yok ki -her zaman akademiyi "güvenilir" bir bilgi kaynağı olarak değerlendiren- Alevileri, özellikle de Alevilik-bilgisini günümüzde çoğunlukla akademi gibi yazılı-kurumsal kaynaklardan devşiren yeni kuşakları etkileyen kimi olumsuz sonuçlar üretmektedir.

Örneğin, akademik Alevilik-yazını içindeki bazı anlatı kalıpları ve kavramlar Alevi kamuoyunca alınıp kullanıldıkça, bu yaklaşımlarda inşa edilmiş genel kimi olumsuzlayıcı algılar da (örneğin Aleviliğin özgünlüğünü, otantikliğini kaybettiği gibi) genel geçer ön kabullere dönüşebilmektedir.

Bu bölümde, Rıza Şehri Akademisi bünyesinde benzer bir başlıkla 2024 yılı içinde verilmiş seminerin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş hali sunulmakta ve yukarıda çerçevelenen akademi-bağlı Alevilik araştırmalarında öne çıkarılan kimi kavramların ve yaklaşımların eleştirisi çerçevesinde bir tartışma açılmaktadır.

Akademik Alevilik yazını içindeki bazı anlatı kalıpları ve kavramlar Alevi kamuoyunca alınıp kullanıldıkça, bu yaklaşımlarda inşa edilmiş genel kimi olumsuzlayıcı algılar da genel geçer ön kabullere dönüşebilmektedir.

Türkiye’de Akademi ve Aleviler: Fiziksel- ve Epistemik- Şiddetin Hedefindeki Alevilik

Bugünün Türkiye’sinde Alevilere yönelik devlet odaklı resmi raporlar ve akademik ilginin, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Türk modernleşme süreçleri bağlamında üretilmiş folklorik çalışmalarla veya genellikle Batılı raportörler ve akademisyenler tarafından hazırlanmış, Anadolu’daki resmi azınlıklar dışındaki etno-kültürel çeşitliliği araştırmayı hedefleyen etnolojik/antropolojik eserlerle şekillendiği söylenebilir. Bu çalışmalar, daha çok Türkiye nüfusunun çoğunluğunun kırsal alanlarda yaşadığı, sanayileşme, kentleşme ve göç gibi dinamiklerin Alevilerin yaşadığı daha ücra bölgelere ulaşmadığı dönemlere aittir. Bu nedenle, Alevi köyleri veya kasabaları ile karakterize edilebilecek folklorik betimlemeler ve köy monografileri gibi anlatılar baskındır (Gültekin 2024, 120-49).

1990’lı yıllara kadar ve halen devlet eksenli akademik bilgi üretimi ile sınırlı çevrelerde, Aleviliğin sosyo-politik tasnifi, Türk ulusu inşası paradigması içinde yer almaktadır. Bu bağlamda, Alevilik “İslam öncesi Asyatik-Türk inançları ile İslam mistisizminin veya Sufizmin kaynaşmasının” bir ürünü olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bu zoraki formülasyon, Alevi toplulukların etnik-linguistik gerçekliğiyle açıkça çeliştiği gibi, inanç sistemlerinin oluşumunu, dinamiklerini ve yapısını açıklama kapasitesi bakımından da bilimsel olmaktan uzaktır. Bu yaklaşım, Aleviliği “toplama” bir inançlar manzumesine indirgemekte, onu ikincilleştirerek dışlanma ve ötekileştirilmeye maruz bırakmaktadır.

Alevilik hakkındaki çalışmaların, Cumhuriyet’in kuruluş döneminin ardından, 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de modernleşme süreçleriyle hız kazanan göç, sosyal dönüşüm ve değişim gibi olgular çerçevesinde, genellikle kır-kent dikotomisi ekseninde görünürlük kazandığı ve 1990’lı yıllara kadar etnografik yöntemlerle ve sosyolojik yaklaşımlarla düşük yoğunluklu olarak ilerlediği söylenebilir. Bu dönemde Türkiye sosyal bilimlerinde popülerleşen köy monografileri ve kent (özellikle gecekondu) çalışmaları, bu sürecin çıktılarıdır ve toplumsal dönüşüm teorileriyle şekillenmiştir. Sanayileşme, kırdan kente göç, işçi mahallelerinin oluşumu, feodalizmin çözülüşü, gelenek ve modernlik gibi birçok tema, bu yaklaşımlar bağlamında ele alınırken, Alevilere doğrudan odaklanan az sayıdaki çalışma, genellikle detaylı köy monografileri biçimindedir. Bu monografilerin büyük çoğunluğunda, Türkiye’de yaşayan

Alevilerin etno-kültürel çeşitliliği göz ardı edilmektedir (Gültekin 2024, 120-49).

1990’lı yılların başlarında gerçekleşen bir dizi Alevi katliamının Türkiye’de ve Batı Avrupa’da “Alevi hareketini” ve/veya “Alevi uyanışını” tetiklemeyle birlikte, Alevilik üzerine yoğun bir yazınsal, entelektüel ve popüler ilgi ortaya çıkmıştır. Bu ilgi, “yayın patlaması” olarak adlandırılmaktadır. Alevilerin yüzyıllardır deneyimledikleri sürekli şiddetin yeni bir dalgası olarak ortaya çıkan bu hareket, 1990’lı yıllarda dünyada ve Türkiye’de sokak siyasetinin evrensel-kurucu sınıf eksenli anlatılardan kimlik eksenli-kültürelci anlatılara evrilmesiyle birlikte, Alevi çalışmalarını daha politik bağlamla ürünler vermeye yöneltmiştir. Nitekim, Alevilerin Türkiye ve Avrupa’da hızla ve yaygın şekilde örgütlenmeleri, festivaller ve çeşitli anmalar aracılığıyla kamusal alanlarda eylemli-görünürlük kazanmaları, yeni iletişim ve haberleşme teknolojileriyle dijital dünyada ve medyada yer edinmeleri, 2000’lerle birlikte AB ve Türkiye müzakerelerinin ivme kazanması ve Alevilerin Avrupa’da hem nüfus hem de politik etkileri itibariyle dikkate değer bir aktör haline gelmesi, nihayetinde çeşitli Avrupa ülkelerinde resmi hak kazanımları elde etmeleri ve Türkiye’de de resmi düzeyde muhatap alınmaları gibi gelişmeler, Alevilerin Türkiye’deki fiili statülerini tüm ayrımcı ve asimilasyoncu uygulamalara karşı sürdürmeleri ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, “Kürt Aleviliği (Raa Haqi İnancı)” gibi daha önce akademik ve entelektüel düzlemlerde görünür olmayan yeni boyutların daha da görünür hale gelmesi, Aleviliğin güçlü bir siyaset bağlamı kazanarak uluslararası alanda kalıcı bir pozisyon elde ettiğini işaret etmektedir (Gültekin 2024, 120-49).

Bu gelişmeye bilgi üretimi boyutuyla bakıldığında, bir yandan Avrupa ve Türkiye’de yüksek öğretim bünyesinde kurulan enstitü, bölüm ve araştırma merkezleri gibi oluşumlarla Aleviliğin, bu resmi kanallar aracılığıyla devletlerin beklenti ve taleplerine dayalı çeşitli ajandalar doğrultusunda yoğun biçimde incelendiği görülmektedir. Her yıl sayısı artan akademik tezler, düzenlenen konferanslar ve diğer akademik etkinlikler, bu minvaldeki bilgi üretimi ve kontrolünün araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, Alevi toplumu içerisindeki çeşitli kurumsal odakların gayretleriyle son yıllarda bazı “Alevilik Akademisi” girişimleri ortaya çıkmıştır. Bu durum, Alevi toplumunun kendi tarihi, kültürü ve inancı üzerine kendi varlık bilgisini sahiplenmesi, kendini tanımlama ve ifade etme hakkı-

na sahip çıkması ve bu bağlamda kendisini bağımsız bir inanç toplumu olarak gerçekleştirme isteği olarak değerlendirilmelidir.

Akademik Alevilik Çalışmalarının, Genç Kuşakların Aleviliğin-Bilgisini Edinme Sürecindeki Rolü Üzerine Düşünceler

Alevilik üzerine akademik-yazın ve -söylem içerisinde kullanılan kimi kavramlar ve kategoriler, geçtiğimiz on yıllarda Alevilerin kendilerine dair kurdukları yeni söylemleri ve hatta benlik algılarını önemli ölçüde etkilemiş görünmektedir. Bugün Alevi kamuoyu içinde Alevilik-tarihi, -sosyolojisi, -siyaseti vb. gibi genel birçok başlık içinde birbirine benzer anlatı kalıplarını farklı versiyonlarıyla duymak, derlemek mümkündür. Hatta bu anlatılarda geçen pek çok kavramın, biraz dikkatle irdelenirse, aslında akademik çalışmalarda birbirinden önemli kültürel farklılıklar barındıran Alevi toplulukların analizi maksadıyla kurulmuş bazı kategorilerin kurucu tartışmalarından devşirildiği de anlaşılabilir.

Aleviler hakkındaki bu kapsamlı akademik literatür günümüzde çoğunlukla tekrara dayalı monoton bir görünüm de sunmaktadır. Farklı bir deyişle, Türkiye üniversitelerinde üretilen Alevilik çalışmalarının geneli epistemik bir kriz durumu yansıtmaktadır. Yani sıklıkla tekrar edilen kimi kavramlar hem anlam kaymasına uğramıştır hem bu kavramlar ve yaklaşımlar bugünün Alevi-toplumsal dinamiklerini açıklamaktan uzaktadır. Örneğin, Alevi kamuoyu arasında akademik söylemlerden derlenmiş ve içselleştirilmiş popüler bir anlatı şöyle verilebilir: “Aleviliğin sözlü folklorik bir gelenektir ve köy temelli bir kültürden kentli (ve aynı zamanda ulusötesi) bir ortama geçişle birlikte bu özgünlüğünü (daha popüler tabirle “otantikliğini”) yitirmiştir”. Söz konusu “yoğun sosyal dönüşüm ve özgünlük kaybı” nedeniyle de Aleviliğin “gerçek” ve/veya “geleneksel” bilgisinin ve pratiğinin “ne olduğu” sorusu her daim canlı bir tartışma ve ancak aranarak bulunabilecek bir tür “muamma” ya da bir “gizem” gibidir. Elbette bugün pek çok Alevi kurumu ve çevresince temsil edilen “Alevilikler” vardır ve hangi aktörün “doğru” bir Alevilik temsili ve pratiği içerisinde olduğu da gene bu sorularla ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Gültekin 2024, 120-49). Berlin’deki son saha çalışmalarımsüresince, Aleviliği sürekli olarak “özgünlüğünü kaybeden, yok olan, azalan bir fenomen” olarak algılayan ve bu şekilde bir söyleme dönüştüren kimi görüşmecilerde, aynı zamanda, dinsel (*Ocaklar, pirlar, analar*) ve/veya

örgütsel (*Cemevleri*) otorite mekanizmalarından ya da topluluktan duygusal bir kopuş ve/veya Alevi kimliğine karşı güvensizlik duygusu olduğunu da not ettim. Bu nedenle, sosyal bilimcilerin ve Alevi kamuoyunun, akademik Alevilik-yazınındaki kimi yaygın anlatılar ve bunların Alevi kamuoyu nezdindeki yansımaları üzerine eleştirel bir tartışma yürütmesi gerektiği kanaatindeyim.

Akademiden, Alevilik olgusunu, başta Alevi kamuoyu için, tarihsel, sosyolojik, antropolojik, sanatsal vd. boyutlarıyla daha anlaşılır kılacak kapsamlı, dinamik, eleştiriye ve geliştirilmeye açık bir bilgi kümesi biçiminde sunması beklenir. Bu haliyle akademi, çalışmalarından yararlanılacak ciddi bir bilgi kaynağıdır. Bununla beraber, geline aşamada, özellikle genç kuşak Aleviler açısından, akademinin, (bazı durumlarda) Alevilik-bilgisinin edinilebileceği esas kaynaklardan biri olarak kabul edildiği de ileri sürülebilir. Bunun için iki sebep üzerine düşünülebilir: (1) birincisi Alevilik-bilgisinin geleneksel taşıyıcılarının (dini otorite yapılarının, kurumların ve akrabalık temelli kültürel ağların) radikal bir sosyal dönüşüme uğramış olması, erozyona maruz kalması ve kimi durumlarda artık işlevsizleşmesi gerçeğidir. (2) İkincisi çağdaş Aleviliğin, “din” kavramından kaçınarak (ve güncel-İslam’dan güçlü bir ayrışma eğilimi göstererek) daha ziyade modern kavramlar ve fikirler aracılığıyla yoğun bir sekülerleşme (dünyevileşme) ve siyasallaşma ivmesi yakalamasıdır denebilir. Böylelikle, genç nesiller Alevilik hakkında bilgi edinirken dini otorite mekanizmalarından (veya ailelerinden) ziyade akademik kaynakları tercih etmeye istekli görünmektedir. Çünkü akademi “doğrulanmış” ve “rasyonel”, dolayısıyla da “güvenilir” olduğu için değer görmektedir; aynı zamanda da bu şekilde “dinci olan”la araya, Alevilik adına, anlamlı bir mesafe konmaktadır. Özcesi, akademi, Aleviliğin “ne olmadığı” sorusuna verilecek yanıtlar içerisinde “meşru” ve “bilimsel” bir argüman (bir tür müttefik aktör) olarak yer edinmiş görünmektedir.

Yanı sıra Alevi entelektüeller, Alevi kurumları yöneticileri ve/veya *Cemevi* temsilcileri ile *pirlar/dedeler* ve *analar* gibi dini otoriteler de akademinin Alevi toplumdaki saygın konumundan kuşkusuz yararlanıyor. Pek çok organizasyonda/etkinlikte bu grupların temsilcilerini ve akademisyenleri yan yana görmek mümkündür. Alevi kurumları açısından bakıldığında, akademinin uluslararası saygınlığı ve meşruiyeti üzerinden öne sürdükleri Alevi-politikalarını daha geniş kamuoyu-

yu nezdinde seslendirmek imkânı gibi çok önemli bir kapı açılmaktadır. Öte yandan bu iş birliği, akademisyenleri, sadece Alevi toplumunda popülerleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda Aleviliğe dair ürettikleri kimi anlatı kalıplarını ya da öne sürdükleri kavramları da şekillendirerek ve Alevi kamuoyunda dolaşıma sokarak, bir bütün olarak Alevi-epistemolojisinin yeniden şekillenmesine de katkı sağlıyor (Gültekin 2024, 120-49).

Bu ilgi çekici ilişkinin Alevi kimliğinin biçimlenmesi üzerine etkisi hakkında, ilerleyen alt bölümlerde değineceğim dolaylı tartışmalar haricinde, bugüne kadar ciddi bir çalışma yapılmış değildir. Fakat bu karşılıklı fayda durumunun üzerinde düşünülmesi gereken kimi sorunlar da türettiği kanaatindeyim. Örneğin, günümüzde, Alevilik hakkında çok ciddi bir yazılı literatür olmasına ve yine günümüz teknolojileriyle bu kaynakların çoğuna çok rahat erişilebilmesine karşın, Alevi bireylerin Alevilik hakkında bilgi edinme kanalları hala büyük ölçüde kuşaklar arasındaki aktarımla gerçekleşmektedir. *Cemevi* ortamı, Aile ortamı, arkadaş ortamı gibi sosyal alanlar ve ağlar büyük ölçüde belirleyici olmaya devam etmektedir. Buradaki “bilgi” daha ziyade “söz”le dolaşma girmekte ve genel geçer bilgilere, kabullere dönüşmektedir. Bu tarz bir ilişkinin kökenindeki yazılı olmayan ve hayli çeşitlilik gösteren sözlü geleneğin, ne var ki günümüz nesilleri için yeterli yahut tatmin edici değildir. Bu kültürel miras, günümüzde daha ziyade “bireyselleştirilmiş bir Alevilik” (Gültekin 2020) biçiminde dışavurmaktadır denebilir. Yani Alevilik konusundaki tutumların kişiye özgü yorumlarla, yaklaşımlarla esasen şekillenmesi halidir denebilir. Bu anlamda, Alevi bireylerin gündelik hayatını biçimlendiren ahlaki değerlere, duygulara ve davranış örüntülerine derinden kenetlenmiş bir dizi sembol ve anlam örüntüsü ile çeşitli ilişkisel yapılar ve süreçler (Alevi bireyler ve aile-arkadaş çevreleri, Alevi kurumları, Alevi dinsel otorite mekanizmaları vb.) Aleviliğin sosyal pratiğini kuran temel dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse, günümüzdeki Alevi inanç ve pratik-

leri, konsept olarak, İbrahimi dinlerde yaygın olarak görülen katı ve kurumsallaşmış sistemlere, yazılı metinlere veya hiyerarşik yapılara uymak yerine, bireylere, dinsel inançlarına benzersiz bir kişisel yaklaşım yaratma imkânı sağlamaktadır.

Yanı sıra Alevilikteki geleneksel dini yapılardan (*Ocak – talip* ağları, *musahiplik* ve/veya *kirvelik* kurumları gibi) hızla uzaklaşılması da çağdaş dinselikte birey odaklı yaklaşımları destekleyici roller oynamaktadır. Dolayısıyla, Alevilikle ilgilenen akademik bilgi üretiminin önündeki zorluk, günümüzde sürekli biçimde yeniden kurulan Alevilik-bilgisi ile yüzyıllardır yaşayan

sözlü bilinç (kollektif akıl/hafıza) ve dönüşüme uğramış ilişkisel-yapısal-geleneksel kurumlar arasında yaşanan boşluğu, Alevi kültür dünyasına ait kavramlar ve anlam setleriyle tamamlama ve bağlantılar kurma becerisinde yatmaktadır denebilir. Yani akademi, Aleviliğin kültürel gerçeğine hâkim olabildiği kadar, Aleviliğin kültürel-tarihsel kodlarından kopmadan, yeni nesillerin ihtiyaç duyduğu kavramları, anlatıları üretebilir ve yine yeni kuşakların yarattığı çok yönlü süreklilik dinamiklerini görmeyi başarabilir. Ancak görünen o ki, akademik çabalar sadece prestijli bir görünürlük yaratarak ve Alevilik gerçeğini ulusötesi alanlara taşıyarak Alevilere yardımcı olmakla kalmıyor ve fakat aynı zamanda akademisyenlerin farklı gündemleri aracılığıyla yeni nesillerin dünya görüşlerini, siyasi-dini söylemlerini ve anlatı-

larını da etkili biçimde şekillendirerek, geleneksel bilgi aktarım araçlarını ve süreçlerini de açıkça ikame ediyor ve devamlı yeni Alevi-bilinç biçimleri koşulluyor. Bu haliyle akademik bilgi üretimi, üzerine düşünülme-yi ciddiyetle hak ediyor. Akademi, Alevi kültür dünyası dışından konuştuğu sürece kurduğu kategoriler ve kavramlarla Alevilik-dışı bir dünya resmetmekte ve bu dar ceket Aleviliğe giydirmeye çalışmaktadır. Akademi, Alevi-kavramlarını, -sembollerini, -anlam setlerini, -duygularını, -sosyal hayatını vb. Alevilik-içi bir dille analiz ettiği sürece işe yarar yeni perspektifler ve tartışmalar açabilmektedir. Devam eden alt başlıklarda

***Günümüzde,
Alevilik hakkında
çok ciddi bir yazılı
literatür olmasına
ve yine günümüz
teknolojileriyle
bu kaynakların
çoğuna çok rahat
erişilebilmesine
karşın, Alevi
bireylerin Alevilik
hakkında bilgi edinme
kanalları hala büyük
ölçüde kuşaklar
arasındaki aktarımla
gerçekleşmektedir.***

akademinin, Alevi kamuoyundaki genel Alevilik-bilgisini ne ölçülerde etkilediği değerlendirilmektedir.

Akademik Alevilik Literatüründe Yeni Postulatlar

Türkiye’de ve Batı Avrupa’da yaygın olarak bilinen Alevi Uyanışı ve sonucunda ortaya çıkan Alevi hareketi, otuz yılı aşkın bir süredir varlığını ve gelişimini sürdürüyor. Bu süreç, Türkiye ve Batı Avrupa’daki Alevi topluluklarının kitlesel olarak harekete geçmesine, Alevi derneklerinin yaygın ağlar halinde kurulmasına, uluslararası düzeyde dini-politik faaliyetlerin artmasına, kamuoyu ve medya görünürlüğünün artmasına ve özellikle genç Aleviler arasında yeni kültürel normları kapsayan yeniden tanımlanmış bir Alevi kimliği için tutkulu bir arayışın, sorgulamanın ve yoğun tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Walton & İleğiz 2024; Lord 2020, 455-480). Alevilik üzerine çok yönlü tartışmalar akademik, entelektüel ve siyasi çevrelerde de hızla popülerlik kazanmıştır. Geline aşamada ise, Alevilik kavramı, farklı tarihsel, coğrafi, sosyolojik, linguistik ve kültürel arka planlarına sahip çeşitli Alevi geleneklerini/sürelerini kapsayan uluslararası bir şemsiye kavram haline gelmiştir (Bruinessen 2023, 115-136). Sonuç olarak, Alevi kimliği üzerine (siyasal veya felsefi/kültürel etik ve/veya dini bir inanç ve uygulama olarak) kapsamlı bir anlama arayışı, Alevi toplumunda güçlü bir şekilde yankılanmaktadır. Özellikle genç Aleviler arasında, inançla ilgili yeni yaklaşımlar üzerine ve farklı Alevilik temsillerine dair devam eden istekli tartışmalar vardır.

Alevi Uyanışı, özellikle günümüzün siyasi dinamikleriyle ilişkili olarak, Alevi-tarihi ve -teolojisi hakkında ciddi bir yazılı kaynak ihtiyacı yaratmıştır. “Yazılı” olanın yaratacağı “kesinlik” algısı ihtiyacıyla, bugünün sosyal ve siyasal dinamikleri içinde öne sürülen farklı Alevilik temsillerine ve iddialarına “nesnel” kaynaklar, tartışılmaz “kanıtlar” bulunmak istenmektedir. Bu çok dilli, çok aktörlü ve çoğunlukla da gergin ve kalabalık aktörler dünyasında, yeni Alevi kuşaklar, bilgi edinmeye her zamankinden fazla isteklidir ve güvenilir bilgi sağlayabilecek bilgili ve saygın temsilciler aramaktadır. Genel durum böyleyken, 1990’ların ortalarından 2000’lerin başına kadar, Alevilik üzerine çalışan akademisyenler, kamuoyu önünde toplantılar, konferanslar, televizyon ve radyo programları, gazeteler ve dergiler aracılığıyla akademik ve popüler Alevilik yazılarını sergilemeye başladılar. Bu çabalar, Alevilerin toplum-

da daha görünür olmasına yardımcı olmakla kalmadı, aynı zamanda birçok Alevi aktörü için, akademisyenlerin, kurdukları yeni Alevilik söylemlerini geliştirme sürecinde hem bilgi kaynakları hem iş birliği ortakları olduklarını da gösterdi. Böylelikle, yıllar geçtikçe, Alevilik üzerine yapılan akademik çalışmalar ve faaliyetlerde önemli bir artış ve çeşitlilik yaşandı. Alevi kurumları, sosyal etkinliklerinde akademisyenlerin Alevi toplumu nezdinde kazandığı önemi ve saygıyı fark etti. Bu süreç, akademisyenler ve Alevi toplumu arasındaki sürekli bilgi alışverişi akışı içinde şekillenirken, neredeyse standartlaşmış bazı akademik Alevi anlatılarının da oluşmasına ve topluluk içinde yayılmasına kuvvetle etkide bulundu (Gültekin 2024, 120-49).

Nitekim akademisyenler, kurumsal bağlantıları ve uzmanlıklarıyla, devletler ve Alevi kurumları arasında tanınmış araçlar olarak önemli roller üstlenmiş görünmektedir. Bu pozisyon, akademisyenlerle Alevi aktörler arasındaki ilişkileri haliyle güçlendirmiştir. Ancak Alevi toplulukların Avrupa’dan Balkanlar’a, Kafkaslardan Mezopotamya’ya gösterdiği etno-kültürel çeşitlilik, Aleviliğin tanımlanmasında ve Alevilerin kurumsal politikalarında ulusal veya uluslararası devlet politikalarına göre farklılık göstermelerine neden olmuştur. Bu da Alevi örgütlerinin ajandalarına yansımış ve akabinde akademik çalışmaları da etkilemiştir. Bu haliyle akademik bazı çalışmalar Alevi siyasetinin çeşitliliğini yansıtmakta ve tartışmalara konu olmaktadır. Alevi aktörler, Alevilik etrafındaki güncel anlatıların şekillendirilmesinde kritik bir rol oynarken, akademisyenler de Alevi inancının tarihi, teolojisi, sosyolojisi ve siyasetine ilişkin algıların şekillendirilmesinde önemli bir güç haline gelmiştir. Akademi, sadece süreci dışarıdan analiz eden bir gözlemci olmaktan ziyade, Alevi mücadelesinin içinde, Alevi anlatılarının oluşturulmasının ayrılmaz bir dinamiğine dönüşmüştür denebilir (Gültekin 2024, 120-49).

Örneğin, Alevi topluluklarının nispeten kapalı kırsal kozmoslarından ulusötesi bir alana kitlesel seferberliği, akademide, modern Alevi kimlik siyasetini şekillendiren travmatik şiddet deneyimleri ve buna karşı gelişen yoğun siyasallaşma tecrübeleri bağlamında değerlendirilme eğilimindedir (Sökefeld 2008; Massicard 2013). Bu çerçevede, kırsal Alevi toplumsallığının dönüşümü (burada “geleneksel” dini otorite yapılarının ve ilgili kültürel kurumların çözülmesine vurgu yapılmaktadır) ve “modern Alevilik” gibi temel bazı konseptler, geleneğin yeniden formüle edilmesiyle inşa edilmiş bir “(etno)

kültürel kimlik” veya bir “din” ya da yeni siyasi toplumsal hareketler çerçevesinde ele alınan bir “felsefe” gibi kavramlar dolayısıyla, sürekli yeniden şekillendiren-uyarlanabilir stratejiler toplamı olarak- değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse, akademik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, Aleviliğin toplumsal, yapısal ve mekânsal dönüşümü, Alevilerin ulus-ötesi ortamlara taşınırken geçirdikleri değişimleri anlamının genel çerçevesidir.

Fakat burada, Aleviliğin sıklıkla sosyal-kültürel, toplumsal-yapısal, siyasal-örgütsel, sembolik-imgesel, dinsel, tarihsel ve mekânsal bağlamları ikiye ayıran bazı dikotomiler üzerinden ele alındığını işaret etmek önemlidir: “kırsal-kentsel”, “merkez-çevre”, “yerleşik-göçebe”, “gelenek-modernite”, “Ortodoksi-Heterodoksi”, “yüksek kültür-halk kültürü”, yüksek İslam-halk İslam’ı” vb. gibi (Gültekin 2024, 120-49; 2020, 23-58; 2018, 70-5). Görünüşe göre, bu ikiliklerin hepsi artık aşırı kullanılan iki kategoride kümelenmiş görünüyor: (1) “geleneksel” veya “otantik-Alevilik” (bu tasvir, Aleviliğin oldukça tartışmalı bir tarihsel geçmişte idealize edilmiş veya icat edilmiş bir resminin çizmektedir) ve (2) “modern-Alevilik” (genellikle çağdaş Aleviliğin kaotik bir tasviri için kullanılır) (Yıldırım 2018). Bir yönüyle bu tür betimleyici ve bilgilendirici yaklaşımlar, yüzyıllardır süregötürülmüş Alevi kurumlarının, dini söylemlerinin, siyasi eğilimlerinin veya ritüel repertuarının çeşitli dönüşüm aşamalarını kronolojik olarak anlaşılmasını sağladıkları için olgusal ve bir noktaya kadar da oldukça pratiktir. Fakat akademi, Alevilikte tek dini-sosyal otorite mekanizması olarak kabul ettiği *Ocaklar* ile *dedeler/pirler* ve *analar* gibi temsilcileri söz konusu edilen dönüşümün odağı kabul ederek geri kalan çoğunluğu genellikle analiz çerçevesi dışında tutmuş görünmektedir. Bu yaklaşım, çoğunluğu oluşturan ve dolayısıyla kültürün ana taşıyıcıları olan *talipleri* dışlamakla kalmamakta, aynı zamanda çağdaş Alevilik pratiğinin önemli bir yönünü, Alevi inancının kişiselleştirilmesi (bireyselleştirilmesi) gerçeğini de göz ardı etmektedir (Gültekin 2024, 120-49).

Bu noktada, akademik Alevilik yazınında sıklıkla kullanılan bazı anlatı kalıplarına ve ilgili kavramlara biraz daha yakından bakmak gerekecektir. Bana göre, üç ana süreçten fazlasıyla bahsedilmektedir. (1) Birincisi, 1960’lardan bu yana **modernleşme** hem kırsal- hem de kentsel-Türkiye’de gündelik hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum, görece izole kırsal Alevi topluluklarında önemli sosyal ve mekânsal değişikliklere yol açmıştır. Sonuç olarak, önce Türkiye’nin büyük şehirlerine, daha sonra da Batı Avrupa’ya misafir işçi statüsünde göç dalgaları yaşanmıştır. Ekonomik ve siyasi faktörler tarafından yönlendirilen bu sosyal hareketlilik, *Ocak* ve *talip* ağlarının kademeli olarak ayrışmasına neden olmuş ve geleneksel kast benzeri dini kurumların çöküşüyle sonuçlanmıştır. Küreselleşen dünyada Alevilik, sözlü-geleneksel bir dini inançtan modern kavram ve fikirlerin önemli bir rol oynadığı siyasallaşmış bir kimlik hareketine dönüşmüştür (Yaman 2004, Yıldırım 2018; Subaşı 2019). (2) İkinci olarak, şiddetli bir **toplumsal/sosyal dönüşüm** gerçekleşmiştir. Cemaat yapısı içindeki geleneksel kurumlar önemli bir dönüşüm ve çözülmeye uğramıştır. Bu çerçevede köy temelli *Ocak* ve *talip* ilişkileri yerini Alevi dernekleri (*Cemevi*) temelli yeni mekânsal ve sosyo-örgütsel yapılara bırakmıştır. Daha da önemlisi, bu yeni sosyo-politik ve dini ortamlar, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında *Ocak* üyelerinden çok daha fazla söz sahibi olan taliplerin beklentileri, siyasi görüşleri ve sosyal eğilimleri tarafından domine edilmektedir. Sonuç olarak, Aleviliğin silikleştiği ve “otantik” karakterini kaybettiği varsayılmaktadır. *Talipler* ve *Ocaklar* arasındaki uçurum genişledikçe, *talipler* önemli toplumsal süreçlerde rol almak ve entelektüel sermayelerini artırmak için daha fazla fırsata sahip olmaktadır. Kaçınılmaz olarak, *Ocak* üyelerinin müzakere edilemez ve sorgulanamaz geleneksel dini konuları ve karizmatik kabulleri *talipler* tarafından ağır bir şekilde eleştirilmeye başlanmış, topluluktaki rolleri sadece dini hizmetler sunmakla çerçelenmiş ve sınırlandırılmıştır (Yaman 2004, Yıldırım 2018; Subaşı 2019). (3) Üçüncü olarak, **siyasallaşma** çağdaş Aleviliğin oluşumunda önemli bir rol oynamış-

***Alevi aktörler,
Alevilik etrafındaki
güncel anlatıların
şekillendirilmesinde
kritik bir rol
oynarken,
akademisyenler de
Alevi inancının tarihi,
teolojisi, sosyolojisi
ve siyasetine
ilişkin algıların
şekillendirilmesinde
önemli bir güç haline
gelmiştir.***

tarafından domine edilmektedir. Sonuç olarak, Aleviliğin silikleştiği ve “otantik” karakterini kaybettiği varsayılmaktadır. *Talipler* ve *Ocaklar* arasındaki uçurum genişledikçe, *talipler* önemli toplumsal süreçlerde rol almak ve entelektüel sermayelerini artırmak için daha fazla fırsata sahip olmaktadır. Kaçınılmaz olarak, *Ocak* üyelerinin müzakere edilemez ve sorgulanamaz geleneksel dini konuları ve karizmatik kabulleri *talipler* tarafından ağır bir şekilde eleştirilmeye başlanmış, topluluktaki rolleri sadece dini hizmetler sunmakla çerçelenmiş ve sınırlandırılmıştır (Yaman 2004, Yıldırım 2018; Subaşı 2019). (3) Üçüncü olarak, **siyasallaşma** çağdaş Aleviliğin oluşumunda önemli bir rol oynamış-

tır. Aleviler 1960'lerden itibaren siyasete, özellikle de sosyalist ve sosyal demokrat çevreler dolayısıyla daha fazla katılmaya başlamıştır. Bu durum Alevilerin siyasi sermayelerini kuvvetle beslemiş ve 1990'larda özellikle Türkiye'de ve Batı diasporasında Alevi hareketinin ortaya çıkışı sırasında bu sosyo-politik sermayeyi Alevi siyasetinde etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamıştır. Sosyalist siyasete katılarak ve radikal İslamcılarının ya da aşırı sağcı Türk milliyetçilerinin şiddetli saldırılarıyla yüzleşerek, Aleviler, otoriter olmayan, eşitlikçi, çevreci ve çok kültürlü bir din anlayışı geliştirmiş görünmektedir. Ayrıca, insanlığın karşı karşıya olduğu çağdaş sosyal, ekonomik ve etik zorluklara yanıt olarak Alevi teolojisinin yeni bir idealizasyonunun da formüle edildiği, daha evrensel bir çerçeve inşa edildiği anlaşılmaktadır (Bahadır 2020, 86-115).

Son yıllarda, akademik ve entelektüel camia, yukarıda bahsedilen kavramsal konseptlerle ilişkili olarak Aleviliğin doğası ve tanımını çevreleyen bir dizi tartışmaya tanık etmiş ve konunun karmaşıklığı, Aleviliğin yapısal temellerini ve kültürel farklılıklarını çerçevelemeye çalışan çeşitli sınıflandırma modellerinin ve anahtar terimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye'deki Aleviler, 20. yüzyılın ortalarına kadar linguistik, etnik ve geleneksel olarak heterojen yerel topluluklardan oluşan dağınık bir gruptu ve bu tarihsel ve kültürel gerçeklik, kentlileşen Aleviliği tanımlama ihtiyacı duyan entelektüeller ve akademisyenler için kaçınılmaz bir analiz metni üretmeye zorluyordu. Sonuç olarak, Aleviliğin toplumsal dinamikleri "kültür", "etnisite", "ideoloji/politika", "felsefe" ve son olarak "din" gibi sınıflandırıcı kavramlar kullanılarak oluşturulan analitik çerçevelerle ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu kavramsal çerçeveleme ve analitik adımlar, Aleviliğin tanımı etrafındaki karmaşayı ve yoğun tartışmaları yansıtan ve çoğunlukla "kimlik krizi" veya "kimlik arayışı" temalarıyla öne çıkan bir örneklem grubu olarak görülen Alevi gençlere ya da *Ocakzadeler* ve takipçilerin (*taliplere*) de -bir vaka çalışması olarak- yansıtılmıştır. Bu sebeple, yukarıda özetlenen anlatı kalıpları ve kimi kavramlar bugün Alevi kamuyu içinde en sık tekrarlanan söylemsel çerçevelerdir. Bu gibi okumalarla Alevilik, özgünlüğünü kaybetmiş bir fenomen gibi anlaşılmaktadır. Halbuki Alevilik yeni dinamiklerle yaşamaya devam etmekte ve varlığını 21. yüzyıl dünyasının küresel koşullarına başarılı biçimde uyarlamış ya da uyarlayabilecek dinamikleri üretiyor görünmektedir.

Akademik Alevilik Yazını Üzerine Eleştirel Tartışmalar

Akademik Alevilik yazını bağlamındaki sorunlar, dünden bugüne sınırlı sayıda çalışmada farklı yönleriyle de olsa ele alınmıştır. Bu eleştirilere kısaca bakmak faydalı olacaktır. 1990'lı yılların sonlarında, Alevilik üzerine ilk akademik derleme yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Alevi Identity (1998) bunlar arasında en önemli eserlerdendir. David Shankland (1998, 23) akademisyenlerin Alevilik-bilgisi üretimindeki rolünü ve sorumluluklarını açıkça tartışmaya açmaktadır. Alevilik üzerine yayın patlamasının yaşandığı ve Alevilerin (özellikle gençliğin) kendi kültürleri, tarihleri ve inançları hakkında bilgi edinmek için hemen her kaynağı okumaya çalıştığı ve yine yazarların kendi görüşlerini (çoğunlukla temelsizce) empoze etmeye çalıştığı bir dönemde, yeni yeni yükselen akademik Alevilik araştırmaları alanının topluma karşı sorumluluğunu işaret eden önemli bir öz-değerlendirme olarak bu metin dikkat çekicidir. Yanı sıra, Bozarlan'ın (2003, 3-16) Alevi tarihi ve siyasetinin şekillenmesi sürecinde akademisyenlerin rolüne dair tartışması, erken tarihli bir eleştirel kayıt olarak önümüzde durur. Bozarlan, eleştirilerini yazdığı dönemde, Alevilikle ilgili çalışmalarda sıklıkla görülen siyasi tartışmalar ve kişisel anlatılardan arındırılmış sosyolojik ve tarihsel çalışmaların azlığına dikkat çekerek, akademik ilkeleri sağlamlaştırma gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, kimi akademisyenlerce ortaya atılan ve Alevilik hakkında hâlihazırda verili-bilgi olarak kabul edilen, sonradan akademisyenlerce ya da entelektüellerce inşa edilmiş kimi varsayımları eleştirel bir perspektifle değerlendirmektedir. Bu çerçevede önemli bir örnek, Yıldırım'ın (2017 ve 2018) "Ortodoks" bir anlayışla "Aleviliği yeniden inşa etmeyi" önerdiği öne süren Deniz'in (2018, 22-5), Alevilere karşı ayrımcı ve asimilasyoncu politikaları da meşrulaştırabilecek Alevi anlatılarının oluşturulmasında akademisyenlerin rolünü tartıştığı çalışmasında da bulunabilir. Deniz'in (benim de başka bir çalışmamda tartıştığım [Gültekin 2020, 23-58]) argümanları üzerine düşündüğümüzde, "kentli-kırsal", "göçebe-yerleşik", "sözlü-yazılı", "geleneksel (otantik)-modern (dönüştürülmüş)", "Heterodoksi - Ortodoksi", "Senkretizm" gibi bazı ikiliklerin ve kavram setlerinin, gelinen aşamada anlam kaymalarına ve/veya değişmesine uğrayarak nihayetinde Alevi-karşıtı ayrımcılığa akademik çerçevede meşruiyet zemini sunan araçlara dönüştüğü görülmektedir. Alevi inanç ve

pratiklerine yönelik bu tip indirgemeci yaklaşımların, nihayetinde Aleviliği “ilkel”, “normal olmayan” ve/veya “orijinal olmayan, toplama” olarak değerlendirilmesi için bir araç takımı işlevi gördüğü söylenebilir.

Bu bağlamda, Karolewski'nin (2008, 434-56) çalışması, Alevilikle ilgili ilk akademik çalışmalardan kaynaklanan ve günümüzde sıklıkla Alevilikle ilişkilendirilen “senkretizm” teriminin tarihsel gelişimine dair ilgi çekici bir örnek sunmaktadır. Senkretizm kavramının uğradığı anlam değişimi örneği, hem Alevi toplumunu marjinalleştirmenin bir aracı olarak ayrımcı bir kavrama dönüşmesi anlamında hem de ilginç biçimde Alevilerin kimlik sınırlarını güçlendirmek ve ayrımcılığa direnmek için yine aynı terimi yeniden tanımlamasıyla bir karşı strateji anlamında, çift yönlü boyutlara evrilmiş görünmektedir. Bu tür örnekler, akademi ve dışarıdan güç dinamikleri aracılığıyla Alevilik-bilgisi üretimi ile aynı kavramları kullanarak ayrımcılıkla mücadele eden topluluk arasındaki karmaşık etkileşimi anlamak için de son derece önemlidir. Alevilik Çalışmaları alanındaki popüler akademik terim “Heterodoksi”yle ilgili benzer bir vakanın incelemesi, bu terimin de Alevi-karşıtı ayrımcılığı teşvik edebilecek bir içerik dönüşümüne uğradığını işaret etmektedir. Dresler (2015, 445-51) tarafından sunulan bu analiz, modern Türk devletinin kuruluşu sırasında Aleviliğin Türk ulusal kimliği çerçevesinde konsolide edilmesi sürecinde politika yapımı ve akademi arasındaki derin bağlantılara da ışık tutar niteliktedir.

Sonuç olarak, Sünni İslam'ın revize edilmiş bir versiyonu modern Türk kimliğinin tanımlayıcı özelliklerinden biri olarak ortaya çıkarken, Alevilik sadece Türk halk geleneğinin bir konusu olmuş ve böylece Türk tarihinin yeni anlatısını kendi “iç-ötekisi” olarak tamamlamıştır. Karakaya-Stump'ın (2012-2013, 279-300) Fuat Köprülü'nün Aleviler hakkındaki paradigmasına yönelik eleştirisi, Irak doğumlu Vefa'iyeye Sufi tarikatına ilişkin

tarihi el yazmalarından bilgiler sunarak “Heterodoksi” teriminin akademide nasıl formüle edildiğini de incelemektedir. Burada, yazar, Köprülü'nün Alevi inançlarını İslam öncesi Asya merkezli Türk inançları ve Sufi-İslam ile birleştirme fikirlerini tartışmaya açmaktadır. Karakaya-Stump, Vefa'iyeye örneği üzerinden, Anadolu'yu çevreleyen Sufi topluluklarının çok etnikli özelliklerinin Köprülü'nün öne sürdüğü gibi İslam öncesi Orta Asya kökenleriyle ilişkili olmadığını da vurgulamaktadır.

Öte yandan Erdemir'in (2005, 191-205) makalesi, özellikle Aleviliğin çeşitli dini, siyasi veya bireysel amaçlara hizmet etmek için nasıl manipüle edildiğini işaret eden, Türkiye'deki İlahiyat çalışmalarında Aleviler üzerine çıkan akademik çalışmaların bir eleştirisidir. Makale, bu çalışmaların siyasi ve mezhepsel güdümlü önermelerini vurgulamakta ve yazarlarına öz-düşünümsel ve empatik düşünme çağrısında bulunmaktadır. Benzer bir konuda, ancak içeriden bir bakış açısıyla, Subaşı (2003, 173-82) Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde yayınlanan Alevi araştırmalarının aynı sorunlarını eleştirmektedir. Subaşı, bu tür çalışmaların çoğunun Sünni-İslami din-merkezli görüşleriyle malul olduğunu ortaya koymaktadır. Aleviliği otantik olmayan, dönüştürülmüş (burada “deforme olmuş” anlamına da gelir), hatta çağdaş anlamda dini bir bağlamın dışına çıkmış gibi görünen bir inançlar bütünü olarak görmek, bu tür çalışmalardaki temel problemdir. Bu nedenle, Alevi-karşıtı ayrımcı bir söylemin akademik

olarak meşrulaştırılması olarak da değerlendirilebilirler.

Son Sözler

Kültür, insanlığın biyolojik ve antropolojik gelişim sürecinde, maddi yaşamın içinden doğan ve insanlar arası ilişkilerin dinamikleriyle sürekli olarak yeniden üretilen bir gerçeklik alanı olarak kabul edilmedikçe,

**...“kentli-kırsal”,
“göçebe-yerleşik”,
“sözlü-yazılı”,
“geleneksel
(otantik)-modern
(dönüştürülmüş)”,
“Heterodoksi
- Ortodoksi”,
“Senkretizm” gibi
bazı ikiliklerin ve
kavram setlerinin,
gelenen aşamada
anlam kaymalarına
ve/veya değişmesine
uğrayarak
nihayetinde Alevi-
karşıtı ayrımcılığa
akademik çerçevede
meşruiyet zemini
sunan araçlara
dönüştüğü
görülmemektedir.**

bilimsiz yaklaşımların etkisindeki dinsel araştırmalar yalnızca insanlığın çocukluk döneminde biriken büyüsel-dinsel-milliyetçi kategorileri çeşitli düzeylerde yeniden üreterek ayırışmayı teşvik edebilir. Alevilik konusuna geldiğimizde, toplumsal sistemlerin toplumcu temeller üzerinde şekillendiğı ve dinsel-büyüsel inanışların bu temelde kültürel çıktılar olarak değerlendirildiğı çalışmalara, kuramsal ve kavramsal çerçevelere gereksinim vardır.

Alevilik çalışmalarında yukarıda değinmeye gayret ettiğim hâkim durumda görünen eksik yaklaşımlardan ve anlam kaymasına uğramış kavramsal çerçevelerden uzaklaşarak, Aleviliğın gündelik deneyimine ve bu bağlamda eski ve yeni aktörlerin kolektif belleğine, ortak duygularına, eğilimlerine ve sosyal-siyasal düzlemdeki tutumlarına odaklanıldığında, değişen koşullara yaratıcı biçimde uyum sağlayan ve farklı dinamiklerle yaşayan bir inanç topluluğu gerçekliğı gözlemlenebilir. Toplumsal yeniden üretimin ekonomik, sosyal, siyasal boyutları gibi dinsel boyutu da çeşitli içsel ve dışsal etkenlerle şekillenmekte ve topluluğun varlığını sürdürme refleksleriyle yön bulmaktadır. Kolektif belleğe, ancak daha da önemlisi bu belleğın hangi dinamiklerle nasıl işlevselleştirildiğine, yani toplumsal akla ulaşma çabası, Alevilik hakkında insan yaşamının gündelik akışına farklı bir perspektiften bakmamızı sağlayabilir. Alevi kültür dünyasının, tarihsel ve çağdaş mitolojilerle dünyayı yorumlamaya devam eden anlatılarının daha büyük ve derinlikli bir bilgi alanı sunduğı kanaatindeyim. Bu deneyim, insanın gündelik yaşamındaki yaratıcı rolüne dayalı olarak incelendiğinde hem kendisine hem de genel anlamda Alevilik çalışmalarına yeni ufuk açıcı perspektifler kazandıracaktır diye düşünüyorum.

Kaynaklar

- Bahadır, İbrahim. 2020. "Devrimcilikten Dervişliğe Türkiye'de 1920 Sonrası Sosyalist Çevrelerde Alevilik ve İçerdiği Anlam." In *Aleviler ve Sosyalistler – Sosyalistler ve Aleviler*, edited by Ayhan Yalçınkaya and Halil Karaçalı, 86-115. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bozarslan, Hamit. 2003. "Alevism and the Myths of Research: The Need for a New Research Agenda." In *Turkey's Alevi Enigma*, edited by Paul J. White and Joost Jongerden, 3-16. Leiden: Brill.
- Bruniessen, Martin. 2023. "The Alevi: Religious, Ethnic or Political Minority?" In *Minorities and Diasporas in Turkey*, edited by Fulvio Bertucelli, Mihaela

Gavrila, and Fabio L. Grassi, 115-136. Roma: Sapienza Università Editrice.

- Deniz, Dilşa. 2018. "Aleviliğı Türk İslam Sentezine Uyarlı Yeniden İnşası, Üretilen Yazılı Kaynaklar ve Bu İnşada Akademianın Rolü Üzerine." *Semah* 41: 22-25.
- Drefşler, Markus. 2015. "Turkish Politics of Doxa: Otherizing the Alevi as Heterodox." *Philosophy and Social Criticism* 41 (4-5): 445-4451.
- Erdemir, Aykan. 2005. "İlahiyat Kökenli Araştırmacıların Alevilik Bektaşilik Üzerine Çalışmalarında Öz-Düşünümsellik." In *Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu I – Bildiriler ve Müzakereler*, edited by SDÜ İlahiyat Fakültesi, 195-201. Isparta.
- Gültekin, Ahmet Kerim. 2018. "Alevilik Yazınına Eleştirel Bakışlar / Bitmeyen Polemik: Aleviler Kimdir?" *Bilim ve Gelecek - Aylık Bilim, Kültür, Politika Dergisi* 173: 70-75.
- Gültekin, Ahmet Kerim. 2020. *Kutsal Mekanın Yeniden Üretimi - Kemeré Dızgı'dan Düzgün Baba'ya Dersim Aleviliğinde Müzakereler ve Kültür Örüntüleri*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Gültekin, Ahmet Kerim. 2024. "Akademik Alevilik Yazınında Epistemik Tıkanma ve Kürt Aleviliğı (Raa Haqi) Örneğinde Talip-Perspektifinden Yeni Bir Yaklaşım Önerisi." In *Sosyal Bilimler Perspektifinden Aleviler ve Alevilik 2*, edited by Fikriye Yücesoy, Ozan Çavrdar, and Şükrü Aslan, 120-49. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Karakaya-Stump, Ayfer. 2012-2013. "The Wafā'iyya, the Bektashiyye and Genealogies of 'Heterodox' Islam in Anatolia: Rethinking the Köprülü Paradigm." *Turcica* 44: 279-300.
- Karolewski, Janina. 2008. "What is Heterodox About Alevism? The Development of Anti-Alevi Discrimination and Resentment." *Die Welt des Islams* 48: 434-56.
- Lord, Ceren. 2020. "The Transnational Mobilization of the Alevi of Turkey: From Invisibility to the Struggle for Equality." In *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, edited by Güneş Murat Tezcür, 455-480. Oxford Academic. Online edition. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197624883.013.23>.
- Massicard, Elise. 2013. *The Alevi in Turkey and Europe: Identity and Managing Territorial Diversity*. Abingdon: Routledge.
- Olsson, Tord, Elisabeth Özdalga, and Catharina Raudvere, eds. 1998. *Alevi Identity-Cultural, Religious,*

- Social Perspectives. Istanbul: Swedish Research Institute.
- Shankland, David. 1998. "Anthropology and Ethnicity: The Place of Ethnography in the New Alevi Movement." In *Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives*, edited by Tord Olsson, Elizabeth Ozdalga, and Catharina Raudvere, 28-59. Istanbul: Swedish Research Institute.
- Sökefeld, Martin. 2008. *Struggling for Recognition: The Alevi Movement in Germany and in Transnational Space*. New York: Berghahn Books.
- Subaşı, Necdet. 2003. "Sırrı Faş Eylemek: Alevi(lik) Araştırmalarında Yöntem Sorunları." *İslamiyat VI*: 173-182.
- Subaşı, Necdet. 2019. *Alevi Modernleşmesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Walton, Jeremy F., and Çiçek İlgiz. 2024. "Alevism and the Politics of Religious Freedom." In *The Oxford Handbook of Religion in Turkey*, edited by Caroline Tee et al. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197624883.013.23>.
- Yaman, Ali. 2004. *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar – Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Yıldırım, Rıza. 2017. *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, Rıza. 2018. *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları. ■

REYA HEQİ¹ / ALEVİLİK NEDİR?

Reya Heqi/Alevilik, hepimizin geldiği ve döndüğü büyük kutsal ana bedene, onun var eden gizil kudrete saygı ve sevgiye dayanan, hiçbir devletin hukukuna ve sosyal dayanışmasına ihtiyaç duymadan kendi kitlesinin adaletini ve sosyal düzenini, tüm toplumsal ilişkilerin rıza üzerinden üreten, cinsiyete atıf yapmayan, sevgiye dayalı bir dindir. Sürekli yenilenme, yeniden doğma, bir arınma dinidir. Aynı gelenekten geldiği Hint-İran inançlarının büyük bir karakteristiği olan, büyük ölçüde tüm yaşamı var eden o kutsal ana bedene, kutsal mekanlarla temas üzerinden, doğaya saygıyı merkezine alan bir dindir. Bu yüzden Alevilerin yaşadığı yerler aynı zamanda onların kutsal coğrafyası, yani bu ana kutsal bedene temas noktaları olan ziyaretgahlarla doludur.

Bunun yanında Aleviliğin kutsal metinleri olan mitler, hikayeler, deyişler aracılığıyla inancın on binlerce yıllık külliyatı aktarılmaktadır. Temel arkaik bir gelenek olarak, çok güçlü bir sözlü geleneğe sahiptir. Kolonyal güçler ve dinlerin, bu barışçıl dinsel geleneğe dayattıkları şiddet nedeniyle yazılı kaynakları, yaşam yerleri, mimari eserlerinin yok edilmesinin de bunda hayli büyük bir rolü vardır. Aynı nedenlerle sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kaldıkları, hayatta kalmak için yüksek coğrafyalarda kısıtlı olanaklarla yaşamak zorunda bırakıldıkları için yenilerinin üretilmesi, korunması da çok mümkün olamamıştır. Bütün bu sebeplerle bu çok eski dinsel gelenek, günümüze kadar büyük ölçüde sözlü olarak aktarıla gelmiştir.

Hem mevcut sözlü metinlerinden hem de karşılaştırmalı tarihi ve mitolojik verilerle dünyanın en eski inançlarından biri olduğunu gösteren çok sayıda gösterge vardır. Bugüne kadar akademik anlamda belli bir

istikamette çalışılmaya zorlandığı için bu köklü tarihsel arka planı büyük ölçüde silinmeye çalışılmıştır. Bunun yanında, bu inancın en temel özelliği olan *doğa tapınımlı* sistemli olarak akademik çalışmalardan ayıklanmış, bu yolla köksüzleştirilerek, daraltılarak İslam'ın bir mezhebi haline getirilmeye çalışılmıştır. Oysa bu inancın kökenlerine indiğimizde, A. Ekber Çiçek'in "14 bin yıllık pervanelikten" de görüldüğü gibi mevcut tüm dinlerden çok çok eski bir din olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Bu iddiayı destekleyen çok sayıda arkeolojik kalıntı bulunmaktaysa da yine mevcut kolonyal perspektif, bu arkeolojik kanıtlarla bu inanç arasında bağlantı kurma-

yacak şekilde bir bulandırma inşa etmektedir. Oysa bu köklü ve uzun geçmiş, A. Ekber Çiçek'in deyişinden de görüldüğü üzere, Alevilerin kolektif hafızasında kayıtlıdır.

Akademik anlamdaki bu köksüzleştirme çabaları, uzun yıllar Aleviliğin önemsiz bir mezhebe indirgenmesi ve bağımsız bir din olarak tanımlanmamasında rol oynamış kolonyal bir perspektif olarak Alevilere çoklu açılardan empoze edilmiş ve büyük ölçüde de kabul ettirilmiştir. Bu, iki temel yoldan yapılmaktadır. İlki, Aleviliğin bir peygamberi ve kitabı olmadığı için din olamayacağının dayatılmasıdır.

İkincisi ise dayatılan bu din tanımına itiraz ve bu itirazın iyi formüle edilememesi nedeniyle din olarak tanımlanmasının reddi yoluna giden Aleviler tarafından yapılmaktadır. Bu reddin en çok sol argümanlar üzerinden yapıldığını biliyoruz. Bunun sebebi ise hem Aleviliğin karakteri gereği adaletsizliğe, ayrımcılığa ve özellikle de şiddete karşı güçlü refleksleri olması, hem de bütün bu şiddet biçimlerine maruz kalan bir inanç olmasından kaynaklı kitlesinin doğal olarak muhalif sol politikalarla ilişkilendirilmesidir. Bunu fark eden sistem el altından, belli grupların ve söylemlerin içine Aleviliğin din olmadığını, kültür ve/ya felsefe olduğunu, dolayısıyla din olarak kabul edilmemesini bizzat din tarifini belirleyerek yönlendirmede bulun-

Aynı gelenekten geldiği Hint-İran inançlarının büyük bir karakteristiği olan, büyük ölçüde tüm yaşamı var eden o kutsal ana bedene, kutsal mekanlarla temas üzerinden, doğaya saygıyı merkezine alan bir dindir.

¹ Bu metnin içeriği büyük oranda Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi-Antropolojik Bir Yaklaşım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, kitabından derlenmiştir.

yor. Elbette her din gibi Aleviliğin felsefesi ve buna uyarlı muhteşem bir kültürü vardır. Din tanımını belirleyerek, Aleviliğin din olmadığını dayatmaya ve böylece din arayışına girecek olan Alevilerin özellikle Sünni İslam'a yönelmesi hedefleniyor. Bir yandan bu yapılırken öte yandan da yine sol argümanlar kullanılarak sol içinde Alevi gençliğin inançla kopuşunu sağlayacak argümanlar yerleştiriliyor. Örneğin, "seyidlerin sömürücü" olduğu söylemlerinin yayılması, Alevi hukukunun tanınmaması bu çerçevede geliştirilen argümanlardır.

Dini, bir kitap ve peygambere bağlayarak, bu yolla da Aleviliğin ayrı bir peygamberi ve kitabı olmadığı için din olmayacağı ileri sürülerek, İslam'a bağlamaya götüren argüman günümüzde de çok yoğun olarak kullanılmaktadır. İslam'a mesafeli duranlar, bu peygamber-kitap retoriği karşısında yeterli bir cevap geliştiremediklerinden, Aleviliği kültür ve felsefe olarak yorumlamaya devam etmektedirler. İronik olarak hem devlet hem de bu din dayatmasına karşı çıkan Aleviler karşıt pozisyonlarda ancak aynı retoriği yeniden üretiyorlar: *Alevilik bir din değildir.*

Alevilerin de İbrahimi dini gelenek (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) dışında herhangi bir dinsel biçim olamayacağı algısına kapılmaları, yani diğer dinlerden haberdar olunmaması, din çalışmalarına bakılmaması dolayısıyla içinde buldukları sıkışmışlık halinin aynı sonuca yönelttiği görülüyor. Dolayısıyla Aleviler arasında Aleviliğin din olarak kabul edilmeyişinin temel sebebi, Aleviliğin bu İbrahimi din tanımlamasına, diğer biçimiyle İslam'a bağlanmasına olan itirazdır. "Ateistim" argümanı da önemli ölçüde buradan kaynaklanmaktadır. Ateizm ile dine inanmamak iki ayrı şey. Dindar olup, ateist olunabilir. Ateizm tanrıya inanmamak demektir. Pek çok dine ise tanrı inancı yoktur. Burada elbette el altından devletin de önemli bir katkısı vardır. Ateist ve enternasyonalist kavramlarının, Alevi bölgelerinde, özellikle Sol'un içine sızdırıldığı çok açık. Bununla sistem tarafından tahribatın daha da yıkıcı hale getirilmesi hedeflenirken, ateistlikle Aleviliğin, enternasyonalizmle de Kürt kimliğinin reddinin hedeflendiği açıkça görülebilmektedir. Bu yolla Kürt Alevilerin hem etnik aidiyetlerinden hem de dinsel kimliklerinden aynı anda koparılmaları olabildiğince desteklenmiş oluyor. Alevilik ve keza Kürt kimliği konusunda en kopuk kuşağın bu 70-80'li kuşaklar olması bu çerçevede içinde anlamlıdır.

Din konusunu küçümseyenlere en kısa yoldan verilebilecek karşılık, din basit olarak reddedilecek bir olgu/

kurum değildir. İnsan yapısı gereği spiritüel bir alana ihtiyaç duyan sosyo-psikolojik bir varlıktır. Bireysel olarak ateist ya da dinsiz olmak mümkünse de toplumun/insan kitlesinin çok büyük bir oranı ruhani bir ilişkilenebilir. Bugün, tamamen siyasal İslam'ın tekeline bırakılmış bir alan olarak bütün insanlığı tehdit eden bir düzeye çıkmasında hepimizin sorumluluğu olduğunu unutmamalıyım.

Peki Din Nedir?

Dinlerin çeşitliliği nedeniyle din tanımı tek bir dinsel tarihe sıkıştırılamayacak kadar zor bir kavramdır. Gerçekten, bugüne kadar tespit edilebilmiş irili ufaklı, basit ve kompleks yaklaşık olarak 1400 dinin var olduğunu hesaba katarsak durumun ciddiyetini anlayabiliriz. Ve bu 1400 dinden sadece birkaç tanesi tek tanrılı dinler olarak peygamber ve kitap ilişkisine dayanırlar.

Bilinebildiği kadarıyla peygamber ve yazılı bir kitabı olan dinsel gelenek M.Ö. 5.-6. Yüzyıllarda Zerdüştilikle ortaya çıkar. Bu din, Zerdüş'tün kendi dini olan Mazdeizm bilgisini, kendi dinsel yorumuna uygun olarak yazılı hale getirmiş olduğu Avesta ile başlar. Bu gelenek Yahudilik'te Musa ve Tevrat/Zebur ilişkisi, daha sonra İsa ve İncil arkasından da Muhammed ve Kuran ile devam eden İbrahimi gelenekte yer alır. Aleviler, yaşadıkları coğrafya bu dinlerin egemenliğine girdiği için, bu peygamber ve kitap ilişkisine yoğun olarak maruz bırakılmışlardır. Buna rağmen günümüze kadar çok ciddi bir anlamda da direnmiştir ta ki kentlere ve devletin yoğun eğitim sisteminden ve dil değişiminden geçirilinceye kadar.

Yine de kapsayıcı bir din tanımı yapılacak olursa, yani Dünya'daki milyarlarca insanın binlerce farklı dine inanmasını kapsayacak din tanımı çabası E. B. Tylor'dan gelir. Ona göre din, 'ruhani varlıklara inanmaktır.' Bu tanıma göre Alevilik zaten bir dindir. Bundan da öte din tanımı için kullanılacak önemli bir mekanizma daha vardır. Bu da dinlerin varlığının dayandığı üç temel soruya yanıt verip vermediği konusudur.

- Nereden geliyoruz?
- Neden varız (ya da yaşıyoruz)?
- Ölüncü ne olacağız, yani nereye gideceğiz?

İbrahimi dinler (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam): İnsanları, tanrının 'yok'tan var ettiğini ya da çamurdan yarattığını, kabaca bu dünyaya sınanmaya geldiklerini ve bu sınanmanın sonucunda da öldükten sonra ruhları cennete ya da cehenneme gideceği şeklinde tanımlanır.

Alevilik ise İnsanların, tüm canlı ve cansız varlıkların “var”dan var olduğunu (büyük kutsal ana beden, Hak), bu dünyaya mükemmelleşmeye (insanê kâmil) geldiklerini, bin kez form değiştirilerek, yani *don gorandin/ruh göçü* ile mükemmelleştikten sonra o mükemmel bedene, yani Hakka bin birinci kez dönüp, onun bir zerresi olarak orada sonsuza kadar kaldığına inanılır. O yüzden insanlar ölünce Kürtçe *çûye Heqîya xwa/şîya haqîya xwo*, Türkçede ise *Hakka yürüdü* denilir. Hak buradaki her şeyin geldiği ve döndüğü o büyük kutsal, sonsuz beden, bütün, gerçek yani “var” olandır. Yani tüm canlı ve cansız varlıkların dahili oldukları o sonsuz ve mükemmel birlik, birinin hep ve hepin bir olduğu Vahdet-i Vucut, yêk beden...

Buradan bakınca Aleviliğin basit bir din olmadığı, tam aksine çok gelişkin ve kompleks bir din olduğu açıkça görülmektedir. Dünya çapında en gelişmiş felsefi dinlerden biridir. Onu kitabı ya da peygamberi olmadığı için din kabul etmeyenler, aslında bu yolla onun felsefi mirasını kendilerine mal etmek için de bu yola başvurmuşlardır. Alevi bilgisinin Balkanlarda Bektaşî dervişler üzerinde İslam olarak sunulmasının anlamı budur. Oysa Osmanlı, kendi Sünni İslam felsefesini kullanabilirdi. Bugün aynı şekilde Alevi geleneğinin birer yorumları olan Mevlâna, Yunus Emre ve Hacı Bektaş felsefelerinin İslam felsefesi olarak Kafkasya, orta Asya ve Afrika’da pazarlanmasının anlamı da budur. İslam’ın bir mezhebi haline getirme hevesinin en önemli sebeplerinden biri de Alevi felsefesini kolonize etmek, kendilerine mal etmektir aynı zamanda.

Alevilerin bir kısmı din yerine inanç terimini de kullanmayı tercih etmektedirler. Bahsedilenin dinsel inanç olduğu açık olduğundan, bir sorun değildir. Aynı anlamı zaten vermektedir. İnancın tek farkı, sadece dinsel anlamda kullanılmamasıdır. Bilimsel inanç, siyasal inançlar örneğin sosyalizme inanmak vs. de inanç kapsamına girdiğinden tariflerken din demek daha doğru bir tanım. Ancak inan olarak yorumlamak da aynı anlamı gelmektedir.

Dinin Temel İşlevleri

Din, dünyada en basit topluluktan en kompleksine kadar tüm toplumlarda var olan temel sosyal kurumlardan biridir. Dinin çok temel iki işlevi vardır:

1. Topluma yönelik işlevleri,
2. Bireye yönelik işlevleri.

1- Topluma Yönelik İşlevler: Din normatiftir. Bir dizi normlar/kurallar sunar ve bu kurallarla toplum içinde belli bir düzenin sağlanmasında ve yürütülmesinde temel rol üstlenir. Bunlar özellikle devletlerin yazılı kurallarının olmadığı ya da az/zayıf olduğu dönemlerde çok daha etkili ve önemli olduğunu da hatırlayalım. Yani bugün koca hukuksal metinlerle yürütülen toplumsal düzen çok uzun bin yıllar boyunca büyük ölçüde dinler üzerinden yürütüldüğünü hatırlayalım.

Örneğin cinsel yasaklar, evlenme hukuku, mülkiyet hukuku, sosyal dayanışma vb. her şey aslında çok eski dönemlerden itibaren din üzerinden yürütülmüştür. Mesela bugün hukukun yasakladığı hırsızlık, başkasının malına el sürersen ilahi kudret tarafından cezalandırılırsın şeklinde yer alır. Yoksullara yardım edersen sevap kazanırsın, yalan söylersen çarpılırsın vs. Şimdi bunlar devletin sosyal ve hukuksal formları ile karşılanmaktadır. Evlenince din adamlarının kıldığı nikah bugün artık belirlenen seküler devlet kurumları tarafından yapılıyor. Her ikisinde de evliliğin toplumsal olarak tescili söz konusudur. Özet olarak, bugün devletlerin üstlendiği toplumsal kurallar, geçmişte, kısmi ya da bazı dönemlerde tamamı dinler üzerinden yürütülmekteydi.

Alevi cemlerinde ele alınan konuları düşünelim, dinin işlevini burada çok net olarak görmek mümkün. Aleviler bütün hukuksal ve sosyal işlerini *Rê/Yol* denilen inancın kuralları çerçevesinde, özellikle cemlerde, dinsel hizmet veren *rayber*, *pir* ve *mürşitler* aracılığıyla işletmişlerdir. Alevi ve Müslüman toplumlar arasındaki kültürel ve sosyal farklılıklar, onların dayandığı gelenekler, uygulamalar işte bu din farkından kaynaklanmaktadır.

2- Bireye Yönelik İşlevleri: Bireye, bireyin toplumsal kurallara uyarak toplum içinde bir yer edinmesine, ama en önemlisi de ölüm denen travmatik gerçekle başa çıkmasına hizmet eder. Yani öldükten sonra kendisine ne olacağına dair bir cevap sunar. Bu, bireyin aynı zamanda toplumsal kurallara uymasını da eşzamanlı motive eder. Yani toplumsal kurallara uyarsa bazı dinlerde cennete gideceği, ya da Alevilikte olduğu gibi sonraki hayatında daha iyi bir formda ve konumda doğacağı şeklinde yorumlanarak bireylerin toplumsal normlara uymaları sağlanır. Böylece hem toplumsal düzenin sağlanmasında temel rol oynar hem de bireyin ölüm travmasına uygun bir cevap sunarak onun psikolojisine hizmet eder.

Bu konu Aleviler için çok daha kıymetli. Zira Aleviler son yarım yüzyıla kadar, binlerce hatta on binlerce yıl bu dini kurallara uyararak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu anlamıyla, dinler içinde var oldukları toplumların ihtiyaçları doğrultusunda hem şekillenir hem de toplumu şekillendirirler. Bu nedenle de toplumlara göre karakterleri, biçim ve içerikleri vardır.

Rêya Heq/Raa Haq/Hak Yolu

Kürt Aleviler, kendilerini son yıllara kadar ne Müslüman ne de Alevi olarak değil, *Haq'a* giden *Rê/Yol'un* takipçileri olarak tanımladıklarını biliyoruz. *Heq/Haq* kavramı hem doğruyu hem adaleti hem ideali ve en çok da bunların tümünü içeren o kutsal ana bedeni yani ilahi birliği/kudreti tanımlar. Mevcut ataerkil bakış açısıyla bu tanrı olarak anlaşılrsa da Alevi terminolojisi ve din felsefesinde bu, androjen yani her iki cinsiyeti birden barındıran, ancak dişil ağırlığı fazla olan hem ilahi hem de maddi varlığın bir arada olduğu ana bedeni/kudreti tanımlar. Dolayısıyla *Rêya Heqi/Alevilik* olarak tanımlanan bu inanç, Aşık Veysel'in dizelerindeki "iki kapılı han"daki yolculuktur. Bu iki kapılı han içinde bulunduğumuz dünyada bizim yolculuğumuz, ya da marifet düzeyine ulaşmış mükemmel insana ulaşım sonsuzlaşma yolculuğu hem kişisel hem de bu kişisel yolculuğu benimsemiş tüm toplumun kolektif yolculuğudur. O yüzden Aleviler inançlarını tanımlamak için *Rê/Yol* kavramını kullanmaktadırlar. Bahsedilen iki kapılı han ise bir anneden (biyolojik) başlayan doğum kapısı ile bin bir kere dönülen ve mükemmelleştikten sonra sonsuza kadar kalınacağı o kutsal ana bedene girişin kapısı arasındaki yol ve yolculuktur. Yani iki ana beden arasındaki yolculuktur. Bu nedenle ancak doğum ile girilen bu Yol ve yolculukta, Analık/dişilik çok kutsal ve özel bir yere sahiptir. Alevi ibadeti olan civat/cem aslında sembolik ve toplumsal olarak bu iki ana dişil beden arasında bin bir kere tekrarlanan doğum ve ölümün temsilidir.

Bugünkü haliyle *Haq/Xwadê'nin* İbrahimi kolonyal perspektifi ile eril olarak algılanması en az iki bin yıldır bu kolonyal tek tanrılı dinlerin ağır baskısından kaynaklanmaktadır. İncelendiğinde Alevilikte *Hak/Xwade* eril bir form değildir. Her iki formu da temsil eden ancak dişil karakterin eril içerikten biraz daha baskın olarak

yer aldığı androjen bir formdadır. Burada *Hak/Xwadê* her şeyi veren, doğurandır, yaratan değildir. "Da/Dê" vermek/doğurmak anlamındadır. O yüzden Kürtçede anne "dê/da, dayik" olarak belirir. Doğum "dayin"dir. Kutsal yargılama "dar"dır. Kutsal cemlerde onun temsili olan "tarık/darık"tır. "Dar" da ana ile bağlantılıdır.² Ziyaretlerin ağaçlardan ekseri seçilmesinin anlamı da budur. Ana tıpkı bir ağaç gibi ailenin/toplumun üzerinde geliştiği ana köktür.

Alevilik bir sevgi dinidir. Kolonyalist dinlerdeki korkutan cezalandıran tanrının aksine, bir ana şefkatiyle seven, kucaklayan, sevgiyle dönüştüren bir ilahi kudret vardır. O yüzden Aleviliğin bütün deyişleri o kutsal büyük ilahi varlığın sevgisi, güzelliği ve aşkı ile ilgilidir.

Buradan mutlaka eklemekte yarar var. Bütün kolonyalist söylemlere rağmen yukarıdaki küçük örnekte de verdiğim gibi Aleviliğin esas dili Kürtçedir. Ne yazık ki Selçuklulardan beri sistemli olarak bu inancın dilinin değiştirilmesine devam edilmektedir. Bu bilinçli ve ciddi bir hafıza kırımıdır. Çünkü Kürtçe anlamları sağlanmadan bu dinin hiçbir özelliği net olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla son yıllarda, Kürt araştırmacılar ve yazarlar, Alevilik yerine, halkın kendi isimlendirmesi olan ve *Rêya Heq/Raa Haq* yani *Hak Yolu* anlamına gelen kavramı kullanmaya başlamışlardır.

Heq/Haq kavramı hem doğruyu hem adaleti hem ideali ve en çok da bunların tümünü içeren o kutsal ana bedeni yani ilahi birliği/kudreti tanımlar.

Kutsal Mekân, Kutsal Coğrafya

Kürt Aleviliği, gündelik hayatta en önemli yeri ve inancın da %70'ni kapsayan doğaya, yani kutsal mekâna/ziyaretlere- dağlar, nehirler, ağaçlar, taşlar, çeşmeler vs -yönelik inanç pratikleri ve ritüelleri üzerinden yürür. Bu, eko-spiritüalist yani doğa-ruhaniliği denen içeriğiyle en eski dinlerin karakteristiğidir. Bu yönüyle geleceğin de en önemli dinlerinden biri olacağını da rahatlıkla söyleyebiliriz. Batı'da bugün gelişen eco-spirituality, Deep Green, Wica vs. gibi yeni dinsel arayışların aslında varmak istediği nokta Aleviliğin on binyıllık bu özüdür. O yüzden Aleviliği küçümseyenlere, hatta Aleviler için de sadece cemevlerini işaret edenlere de itibar edilmemesi gerekiyor. Bu inancın özü kutsal coğ-

² Dilşa Deniz, 2024. *Shâmaran: The Neolithic Eternal Mother, Love and the Kurds*. Lanham: Lexington Books, s. 203.

rafya ve doğaya, her türlü yaşama, yani insana, hayvana, bitkiye, dişiye saygıdır. Onun bu gerçek özüne sahip çıkılırsa bu çağda tüm dünyanın sahip olmak isteyeceği muhteşem bir inancı korumuş ve kollamış oluruz.

Tam da bu nedenle, Alevi ritüeli olan cem son derece önemli olsa da Aleviliğin sadece cem ritüeline sıkıştırılması inancın %70'lik özünü kesip atılmış olması anlamına gelir. Geriye kalan %30'luk kısmı da zaten fiili olarak işlevsiz kaldığı için, inancın tamamını kaybetmiş olacağız. Kaldı ki kutsal mekanlar Alevilerin kutsal coğrafyası olarak, onların esas dinsel mekanlarıdır. Başkalarının yaşadığı toprakları "fetih" gibi cilalı isimlerle işgal eden kolonyal tek tanrılı dinler, bu tür kutsal mekân ritüellerini "batıl," "dağa-taşa tapma" biçiminde küçümsemektedirler. Oysa camiye, kiliseye gidenler nasıl ki cami ve kiliselere tapmıyorlarsa, kutsal mekanlara gidenler de dağa taş tapmıyorlar. Oralar, o dağın, taşın da içinde olduğu, her şeyi doğuran, var eden o büyük ana bedenle kurulan ruhani temas noktalarıdır. Ziyaret dediğimiz şey bunun için seçilen mekanlardır. O yüzden insan eliyle yaratılan tapınma mekanlarından daha kıymetli ve anlamlıdır. O yüzden kutsal mekanların ziyaret edilmesi, o coğrafyaya saygı gösterilmesinin çocuklara aktarılması son derece önemlidir. Derسيم'de olduğu gibi, Alevi coğrafyası her zaman kutsal mekanların bol olduğu kutsal coğrafyaları, tarihleri ve kültürlerinin nakşedildiği dinsel mekanları ve arşivleridir. Sahip çıkılması son derece önemlidir.

Kürt Aleviliğinin Toplumsal Yapısı

Kürt Alevi geleneğinde toplumsal yapı dört ana yapı üzerine bina edilmiştir:

1. Aşiret
2. Ocak
3. Musahiplik
4. Kirvelik.

1- Aşiret: Aşiret bütün nüfusun geldiği ana damardır. Kürtlerde çok az sayıda aşiretsiz nüfus vardır. Onlar da başka aşiretlerden kopup gelen küçük gruplar ya da ailelerdir. Dolayısıyla aşiret genel anlamda tüm nüfusun bağlandığı toplumsal kurumdur. Aşiret üzerinden hangi rayber/pir ve Mürşide bağlı olunacağını otomatikman belirlenmektedir. Dolayısıyla bir karmaşanın

olması imkânsız hale gelmektedir.

2- Ocaklar: Ocakların sayısı ile ilgili net bir rakam vermek çok mümkün olmasa da az sayıda, kutsal soy olarak kabul edilen, dinsel hizmet veren topluluklar/sınıflardır. Aslında, istisnalar olsa da birer aşirettirler. Aşiretlerden kutsal soy olarak kabul edilmeleri, dolayısıyla din hizmeti verme sorumlulukları ile ayrışır. Aşiretlerden farklı olarak, tüm ocakların bir kurulumu, yani bir kutsal hikayeleri, kutsal sertifikaları vardır. Örneğin Dereşgewranların Bağın'de fırına atılma hikayesi, Bamasuranların Moxindî'de duvar yürütme, Ağuçanların zehiri topuktan damlatma, Kureşanların ayıya binme, donmuş nehirden taze üzüm çıkarma vb., gibi keramet hikayeleri vardır.

Ocakların bu kutsal hikayeleri aynı zamanda kutsal coğrafyaya bağlanmanın da sertifikalarıdır. Örneğin Bamasuran ocağı Moxindî'de bir duvarla o coğrafyaya bağlanırken, Kureşan ocağı kendini kutsal mekân Dizgun'a ya da Dizgun'u Kureşin oğlu

olarak ilan ederek kutsal coğrafyaya kendilerini bağlamaktadırlar. Bunlara seyit ocakları, bu ocakların mensuplarına da seyidler (kadın-erkek) denmektedir.

Seyidlik her ne kadar şimdilerde İslam peygamberinin soyuna

dayandırma çabasına girilse de binlerce yıl öncesinde Aleviliğin de geldiği gelenek olan İrani dinlerde kullanılmaktadır.³ Gerçekten de seyid kavramının İslami kolonizasyonla Muhammede bağlanmadan çok önce, yani İslam'ın ortaya çıkışından binlerce yıl önce, Ari/İrani dinlerde kullanılmaktaydı. Bu, Camasb Name denilen, Zerdüştî tekstlerinde de çok net görülmektedir. Bu arada Zerdüştî tekstinden geçmeleri onu Zerdüşt kavramı yapmaz. Tam aksine Zerdüşt'ün de dini olan Mazdeizm ve hatta Mazdeizmden de önce var olan çok daha eski bir damara işaret eder. İşte Aleviliğin de devamı olduğu bu damar, Ari/İrani dinlerde, Camasb Nama'da belirtildiği gibi, seyidler yeryüzünün, kozmozun savunucuları, aşıklarıdır.⁴ Buradan hareketle seyidler aslında bu kutsal bedenin koruyucu ve kollayıcıları oldukları,

³ Doğan Munzuroğlu, Toplumsal yapı ve inanc bağlamında Derسيم Aleviliği, (Kalan Basım, Ankara 2004), 27-28.

⁴ Sibel Üst, Fikret Usulcan, and Mehmet Dursun Erdem. Şah-Maran Hikayesi. (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 57.

Alevi kültüründe net olarak ocaklarla kutsal coğrafyaya bağlanma haliyle de görülmektedir. Bu yüzden seyid ocaklarının keramet hikayeleri çoğunlukla kutsal coğrafyaya bağlanmakla, ilgilidir. Bu yolla bu koruyuculuk görevi edinmiş kutsal soylar, ocaklar o kutsal beden belirlenmiş bir yerine monte edilerek orada koruyuculuk ve kollayıcılık görevlerini sürdürüyorlar.

Tam da bu nedenle, inancın en önemli kısmı olarak kutsal mekanla temas, Alevi topluluklarında cem/civat'ta yine bu kutsal ana beden koruyucuları aşıkları olan seyidler tarafından yürütülür. Yine aynı nedenle, Aleviler toprak arazi satışını ancak kendi ocak/aşiretleri içinde yaparlar. Çünkü o kendilerine ait olan bir mülkiyet değildir, koruyucusu kollayıcısı oldukları kutsal coğrafyalarıdır. Aşiret/ocak içinde tutarak aynı soyun koruculuğuyla devam edilir. Bu yüzden, bir taraftan Alevilik, bir yandan *ocak/ata kültü*, diğer yandan doğadaki çeşitli varlıklara atfedilen gizil güç inancı, yani eko-spiritüalizm denilen *doğa ruhaniliği* ile yürüyen bir inançtır. Sadece ocaklar değil, aşiretlerin toprakları, kuralları ve doğuştan elde edilen kimlik, hak, yetki ve sorumlulukları da bu doğa-inanç ilişkisi ile devam ettirilir.

Ocak Aidiyeti ve Din Hizmeti

Ocak/aşiretlerin dinsel hiyerarşi içinde yerleri, konumları, çeşitli yetki ve sorumlulukları bağlamında *Pirlik* ve *rayberlik* gibi iki temel konuma işaret eder. Kürt Aleviliğinde *pirlik* ve *rayberlik* gibi pozisyonlar, soy üzerinden işler. Belli bir ocağın mensupları olarak, soydan kendilerine kalan bir tür *yetki ve sorumluluk mirasıdır* seyitlik. *Seyitler* hizmet yetkisine göre *pir*, *raywer/rayber* ve *murşid* olarak üç temel unvan altında toplanırlar. Bu yetki hiçbir zaman onların elinden alınmaz. Bu yetkinin başka bir açıdan güvencesi de hizmet verilen *taliw/talip*lerdir. Onlar da ocağın dolayısıyla gizil kudretin koruması altında olduklarından başkalarının bu yetkiyi ele geçirmelerine izin vermezler. Bu nedenle onların izni alınmadan da yetki ellerinden alınmaz. Çünkü yetkiyi kullanabilmek, o yetkiyi kabul eden bir *taliw/talip* kitlesinin bunu kabul etmesi ile mümkündür. Yani kimsenin sistem dışından gelip kendisini zorla *pir ya da talip* olarak kabul ettirmesi mümkün değildir.

Hizmet Nasıl Verilir?

Günümüzdeki kentsel forma gelmeden önceki sistemde *pir*, *rayber* ve *murşidin* dolaşımı, yani talip köy ve evlerini ziyareti ile yapılmaktadır. Bu biçimde örgütlen-

miş *pirlik-taliplik* üzerinden hizmet verenler, yani *pir/raywer/murşitler* hizmet alan kesim olan taliplerin fiziksel ortamına giderek hizmet sunarken, aynı zamanda da bu son derece dağınık halde geniş coğrafik alana ve özellikle de yüksek coğrafyalarda konumlanmış kitleyi birbirine bağlayan, birbirlerinden haberdar eden, sorunlarını çözen, sosyal dayanışmasını sağlayan geniş bir ağın işletilmesini de üstlenirler.

Soy üzerinde şekillenen bu örgütlenme karakteriyle, taliplerle yıllarca ilişki kurulmasa dahi ne inançta bir boşluk oluşmakta ne de inanç sistemlerinde bozulma ve aksama meydana gelmemektedir. Onlarca yıllık ara bile *pir-talip* ilişkisinde hiçbir aksamaya yol açmadan, olduğu yerden devam edecek şekilde olağanüstü güçlü, esnek ve sağlam bir yapı şekillenmiştir. Bütün bu yapıyı ayakta tutan inanç sisteminin ana taşıyıcılarından olan *rayber*, *pir* ve *murşit*'in işlevleri bu nedenle son derece önemlidir. Bunun yanında, bu inancın önemli parçaları olan *dewrêşlik*, *budelalık*, *feqirlik* de bu ağda önemli rol sahibidirler.

Taliw/Talip

Talip, Alevilikte hizmet alan geniş kesimdir. Bu kesim içinde hem hizmet alıp-verenler, hem de sadece hizmet alanlar vardır. Hizmet almak talibin bulunduğu mekâna kadar getirilen, yani hizmeti alanın ayağına kadar getirildiği bir nitelik taşır. Şimdi kentleşme ile mevcut cemevleri üzerinden bu ilişki tersine dönmüş olsa da geleneksel haliyle hizmet, yılda en az (ve genellikle) bir kez hizmeti veren *pir/raywer* ve/ya *murşit* tarafından taliplerin kendi ortamlarında, mekânlarında ziyaret edilmesidir. Büyük kentlere göçün olmadığı dönemler olarak adlandıracağım *eski dönemlerde* bu, genellikle köy köy dolaşmak anlamına gelirdi.

Taliplik aşiret sistemi üzerinden otomatik olarak belirlenir. Yukarıda da tanımlandığı gibi bu politik sistem ve bu nedenle de inancın işleyiş mekanizması da bu aşiretler üzerinden soylara dayandırılmıştır. Yani her Alevi birey doğuşundan itibaren, doğduğu aile ve aşiret üzerinden, tâbi olduğu Ocak, dolayısıyla *pir*, *rayber* ve *murşidi* otomatikman belirlenmiş olur. Bu alanlarda yerini alır, hak ve sorumluluklarını öğrenir ve yapar.

Aleviler, hizmet alanlar ve hizmet verenler olarak ikiye ayrılrsa da hizmet verenler yani *seyidler* de kendi içinde aynı zamanda hizmet alanlar olarak karşımıza çıkarlar. Sadece hizmet alanlara talip aşiretleri denir. Ancak *pirlik rayberlik* yapanlar da başka *pir* ve *rayberlerden* hizmet aldıkları için bu kesim hem hizmet alan

hem de veren kesimdir. Başka bir anlatımla bu ocak/aşiretler hizmet veren sınıfında iseler de hizmet veren *seyid* ocakları da ya kendi içinde ya da başka ocaklardan aynı zamanda hizmet alan sınıfındadırlar. Bu aşiretlerin de *pir*leri ve *rayber*leri vardır.

Bu inanç sisteminde taliplik ve pirlilik ilişkisi 'el ele el hakka' adı verilen döngüsel sistem üzerinden yani kişilerin *piri/rayberi* bağlı olduğu aşiret üzerinden belirlenir. Yani birinin talibi ise onun *piri* de başka birinin *talibi* ve onun da *piri* başka bir *pirin* talibi olarak el ele ve tüm topluluk olarak da Hakka yani o Kutsal birliğe bağlanacaktır. El ele el hakka bu inançsal bağlantılar üzerinden varılan birliğe, bir olma, birlik olma, tek beden olma, yeklik hali anlamına gelmektedir.

O yüzden, burada kişiler kişilere değil, aşiret/ocaklara bağlanarak, doğuşundan itibaren bireyin bağlandığı bir kolektif tabiiyet ilişkisi üzerinden bir belirlenme gerçekleştirilir. Hangi aşiretin hangi ocak/aşirete *pir*, *rayber*, *mürşid* ya da *talibi* olacağı bir sitem dâhilinde bellidir.

Seyit aşiretleri olarak belirttiğimiz bu Ocaklara bağlı tüm erkekler *pir* ve *rayber*lik yetkisine sahiptirler, kadınlar da *Ana*'lık. Bu yetki, soy yolu ile geçen bir nitelikte olsa da yetkiyi kullanıp kullanmamak ise bireyin tasarrufundadır. Bir *pir* adayı bunu aktif *pirlik* hizmeti olarak kullanıp kullanmama hakkına sahiptir. Onun yapmadığı durumda o aşiret/ocaktan başka biri bu işlevi yerine getirir, ancak hakkı bakidir.

Bu ocaklardaki kadınlar ise "Ana" statüsündedirler. Talipler tarafından tıpkı pirlere gibi saygı ve hürmet görürler. *Pirlerin/rayberlerin* dolaşmadığı durumlarda (hastalık, ölüm, yaşlılık) bu *Analar* talipleri dolaşıp bu hizmeti yerine getirebilirler. Sık olmasa da cem bağlayan *Ana*'lar da olmuştur. Alevilik sisteminde kadınların cem bağlayamayacağına dair bir yasak yoktur. Bu sadece zaman içerisinde büyük bir ihtimalle daha çok çevresel baskılarla erkek egemen bir kültürün oluşmasıyla bağlantılı bir durum olsa gerek.

İnanç İçin Yolculuk ve Ocaklar / Kutsal Soylar

Kürt Alevi pratiğinin günlük işleyişinde, inanç hizmeti

alanlar ve bu hizmeti verenler olarak iki önemli kategori vardır. Ancak hizmet veren kategori de sadece hizmet vermez, aynı zamanda hizmet de alır. Bu hizmet, kendi ocağı içinden ya da dışarıdan yine bu hizmeti veren başka bir ocağın mensuplarından da alabilir.

Seyid olarak genel bir başlık altında toplanan ocak mensubiyeti, kutsal bir soyun evlatları, devamcılığı olarak algılanır ve öyle muamele görürler. Kutsiyet keramet öykülerine bağlıdır ve Kürt Alevi sisteminde bütün *seyit* ocaklarının *keramet* öyküleri birer kutsiyet sertifikası olarak kabul görür. Bu keramet, soyun genetik aktarımı ile sonraki kuşaklara geçtiğine ve gizil bir güç/kuvvet/kudret taşıdığına inanılır. O yüzden *seyitlere* asla saygısızlık yapılmaz, küfredilemez, kutsal Yol'un hizmetkarları olarak onlara yapılan bir saygısızlığın kutsal Yol'a yapıldığına ve bunun mutlaka gizil güç/kuvvet tarafından cezalandırılacağına inanılır. Bu durum, 'çêlikê mêr bê ağu nawi/yılanın yavrusu ağusuz olmaz' diye bir özdeyişle anlamlandırılır. Yani büyük-küçük fark etmez, o Yol'un hizmetkârı olarak genetiğini taşıyan herkesin, gizil gücün gözetimi altında olduğuna, damarlarında gizil gücün varlığına inanılır. Bu yüzden saygı esastır. Yol'un kurallarına, ahlaki sorumluluklarına uy-

mayan *seyidlerin* de yine bu gizil kudret tarafından cezalandırılacağına inanılır. Ancak bu cezalandırma öbür dünya, cehennem ilişkisi üzerinden değil, bireyin kendi davranışlarıyla yol açacağı maddi ve manevi zararlar olarak karşımıza çıkar.

Rayber/Rêber/Rehber

Ocak/kutsal soylardan bir hizmet sınıfı olan *rayberlik* kurumu, *Rê/Yol* içinde talip ile ilk ilişkiye giren, ona yol yöntem öğreten, kuralları hatırlatan ve inanç seremonilerine hazırlayan kişidir. *Rayberlik*, yola hazırlama görevi olarak, yol göstericilik anlamına gelir. Kürtçe/*Kurmanci*'de *Rê*, *Kurmancki*'de *Ra* yani yol ve 'ber' ön, önde, önünde anlamına gelen iki sözcükten oluşur. İki kişi bir arada yol gösteren anlamına gelir. *Rayber*, yola ilk girenler varsa onlara yolu anlatır, yol içinde ise ritüeli ve katılımcıları ritüele/ceme hazırlar. Bu hazırlık aşamasından sonra *pir* gelir ve ritüel/ceme başlar.

Kentleşme ile mevcut cemevleri üzerinden bu ilişki tersine dönmüş olsa da geleneksel haliyle hizmet, yılda en az (ve genellikle) bir kez hizmeti veren pir/raywer ve/ya mürşit tarafından taliplerin kendi ortamlarında, mekânlarında ziyaret edilmesidir.

Civat/Cemi yönetmek normalde *pirin* işidir. Ama *pir* yoksa *rayber* de aynı işlevi görür. *Pir* varsa seremoniyi başlatır ve *pirin* görevine kadar her şeyi organize eder. *Rayber* pozisyon olarak *Pir'in*, *Pir* de hiyerarşik olarak *mürşid*'in altında konumlanırsa da hepsi temel *Yol* hizmetlileri olarak ayrı ayrı önemlidirler. Bu katı hiyerarşik bir pozisyondan öte, *Yol* hizmetinin farklı parçaları ve farklı işlevlere sahip görevlilerdir.

Pirlik Kurumu

Geleneksel olarak bir *pir*, genellikle sonbahara doğru, kendisine bu yolculukta yardımcı olacak *koçek*⁵ adı verilen -genellikle de genç- bir erkekle, taliplerinin bulunduğu yerlere doğru yolculuğa çıkar.⁶ Bu yolculuğun adı bölgede '*Çuyına talıwan*/taliplere gidiş'tir. *Pir*, kendi belirlediği bir rotayla köy köy, ev ev tüm taliplerini dolaşır.

Taliplerle iletişim için mümkünse köy önceden haberdar edilir. *Pir*, köyde belli bir eve gider, köylüye geliş haber verilir. Konuk olduğu evin sahibi ve gelen köylülerle sohbet eder. Öncelikle herhangi bir sorun olup olmadığını öğrenir. Küsenler, kavga edenler, mağdur olanlar, ölenler, hastalar, anlaşmazlıklar ve sorunlarla ilgili ön bilgi toplanır. Bu bilginin tarafsız kişilerden alınmasına ya da onlar tarafından teyit edilmesine özen gösterilir. O akşam veya başka bir akşam köyde belirlenen bir yerde -genellikle istekli birinin evinde- çoğunlukla da nispi olarak varılacak olan birinin evinde *civat*⁷ (*cem* toplantısı) yapılır.

O toplantıya tüm *talipler* dâhildir. Toplantıda/*cem/civatta*, önce genel konuşmalar yapılır. *Rê/Raa/Yol* ile ilgili bilgiler, nasihatler *Rê/Raa/Yol* öyküleriyle desteklenerek anlatılır. Bu arada *pir*, cemaate dönerek, sorunu olup olmayanları sorar. Varsa, böyle bir durumun sonuca ulaştırılması gerekir, aksi durumda bunu çözmeden *civat/cev* yapamaz.

Civat/cevmin devamı için herkesin, herkesten razı olması lazım. *Pir*, *Rayber* ve *Mürşit* de bu rızayı almadan

ritüeli yönetemez. Rızalık öylesine sorulan bir konu değildir. Son derece gerçekçidir. Örneğin kötü davranışları olan bir *piri*, bir *talip* rızalık vermeyerek onu reddedebilir. O zaman o *pir* orada ritüeli yönetemez.

Bu rızalık, *paki*/temizlik olarak da tanımlanır. Bedensel ve ruhsal temizlik anlamına gelen *paki*, çok temel olan bir noktaya işaret eder. Bu durumda fiziksel temizlik özellikle seremonide önemlidir. Herkes seremoniye temizlenerek gider. Ancak *pakinin* en önemli söylemi ruhani kısımdır. Burada bir *iç temizlikten*, yani ruhsal olarak tüm kirli düşüncelerden arınmadan bahsedilir ve bu temizlik ilkelerine çok sıkı uyulur. Çünkü bu kutsal bir toplantıdır ve kötülük/kötü düşünce, üzüntü öfke ve benzeri düşünceler, davranışlar bir tür kirlilik olarak kabul edildiğinden *cem* başlamadan önce çözülmesi yani temizlenmesi/arınması gerekiyor. Cana kıyanlar, cinsel suç işleyenler kesinlikle bu toplantıya alınmazlar. Bunlar, en ağır suçlar olarak ciddi bir kirlilik olarak kabul edilir.

Cem'de Ruhani Temizlik ve Hukuk

Eğer bir dargınlık, küslük özellikle de bir adaletsizlik varsa, o haksızlık çözülmeden bunun tarafı olan kişilerin varlığıyla *cem* yapılamaz, yasaktır. Bu nedenle ya haksızlığa uğrayanın kendisi ya da köylülerce olay için *pire* başvurulur. Sorun, topluluk içinde her iki taraftan da dinlenilir. Tüm katılımcılar bu konuda söz alıp fikir beyan edebilirler. Çünkü haklı ve haksızın tayin edilmesi ve haksızlığa uğrayanın haksızlığının giderilmesi gerekmektedir. Buna çok önem verilir. Adil olmak bir *pir* için en önemli kriterdir. Bu durumda *pir*, çevredekiyle beraber olayı dinler, uzun uzun tartışır ve birlikte *Yol*'un gereklerine göre bir sonuca varırlar. Bu sonuç, haksız olanın haksızlığını kabul edip, haksızlığa uğratıldığı tarafı tazmin etmesini gerektirir. Bu tazmin elbette her zaman parasal bir değer şeklinde hesaplanmaz. Suçun niteliğine göre, eğer maddi bir zarar varsa onun telafisi olabilir. Sözle hakaret ise özür dileme, birbiriyle kucaklaşma şeklinde de sonlandırılabilir.

Kararı *pir*, cemaatin huzurunda ve onların tanıklığıyla verir. *Pir*'in kararı kesindir ve yerine getirilmek durumundadır. Bu cezayı ihlal edenlere uygulanacak belli yaptırımlar vardır. Örneğin birkaç günlük tecrit olabileceği gibi, suçun niteliğine göre tanımlanmış sınırlar içinde, para tazminatı, mal ödeme ya da başka bir şekilde de cezalandırılabilir. En ağır cezalandırma, *Rê/Raa/Yol* içinde *düşkün* olarak tanımlanır. *Düşkün*lüğün cezası dışlanmadır ve bu suçun niteliğine ve işle-

⁵ *Pirin* eşyalarını taşıma işini üstlenen o yolculukta asistanlık yapan kişi. Bu yolculukta hizmeti karşılığında hem *pir* hem *talip*'lerin gönlünde kopan ile finanse edilmektedir.

⁶ Örneğin Dersimli bir *pir*, Dersim'in içlerinden başlayarak, eskiden Elâzığ Malatya, Bingöl, Erzincan, Maraş, Erzurum, Sivas, Çorum, Gümüşhane, başta olmak üzere, taliplerinin bulunduğu tüm illeri kapsayan bir rota takip edilebiliyordu.

⁷ *Cemin* bu bölgedeki adıdır. Kısaca kutsal dini törendir.

yenin tavrına göre belli bir süre veya süresiz olabilir. Bu tür durumlarda cezalandırılan kişiyle kimse konuşmaz, hayvanları köyün hayvanlarından ayrılır,⁸ lokma verilmez ve lokması kabul edilmez. Evine gidilmez, yemeği yenmez. Bazen bu, kişinin kapısına siyah bir taş dikilerek, ceza bir sembolle orada tutulur. Yani ağır bir izolasyondur.

Burada önemli bir başka yön de cezanın şahsiliğidir. Ceza kişi yüzünden tüm aileye uygulanmaz. Örneğin suçlu evin erkeği ise onunla konuşulmaz. Ancak mekân onun sayıldığı, hayvanlar onun mülkiyeti olarak kabul edildiği için dışlanırlar. Elbette her durumda ailenin etkilenmemesi mümkün değildir.

Pir, aynı zamanda daha önceki yıllarda verilen cezaları da kontrol eder. Cezasını çekenlerin, pişman olanların cezasını kaldırabilir. Ceza kaldırma şekli de cezaların ağırlığına göre değişebilir; kimi için tören ya da şahit gerekirken, kimine bu gerekmez.

Cinayet, tecavüz, (evli) kadın kaçırma ve benzeri ağır cürümler oraya alınmayacak kadar ağır suçlardır ve toplum tarafından otomatikman dışlanırlar.

Civat/Cem

Bir *civat/cem* ritüeli bu olaylar çözüme ulaştırıldıktan sonra başlayabilir. Sorunların çözümü için maksimum süre genellikle üç gündür, dördüncü gün bu konun bitirilmesi beklenir. Haksız bulunup da yolun gereklerini yerine getirmeyen *civat/ceme* alınmaz, onsuz yapılır. *Pir*, onun evine gitmez, *çıraltıx/loqma*⁹ denen *Rê/Yol* hizmet hakkını kabul etmez.

Bütün bu işlemlerden sonra, inancın temel ritüe-

8 Görüleceği üzere daha fazla kırsal kesime göre şekillenmiş bir inançtır. Bu elbette güvenlik nedeniyle kırsal kesimlere sığınmanın yarattığı bir sonuçla bağlantılı olması ilk akla gelen sonuç olsa da, bu inançların binlerce yıllık çok eski şekillenmeler/gelenekler olduğu da hatırlanmalıdır. Daha yakın yüzyıllarda merkezi sistemlerin inançlarına aykırı oldukları için, o merkezlerin hışmından uzak yerlerde yaşamının sosyolojisiyle bu formatı rahatlıkla korumuş olduğu sonucunu da akılda tutmalıyız.

9 Lokmanın belli bir miktarı yoktur. Para veya hayvan da dâhil olmak üzere, çeşitli şekillerde verilebilir. Buna, çoğunlukla talip karar verir. Bazen *pirin* beğendiği bir şey de olabilir, kendisi bunu isteyebilir. Ancak gerçek *Rê/Raa/Yol* kurallarına göre bu yapılamaz. Kimin gücü neye yeter ve gönlünden ne koparsa onu verir.

li olan *civat/cem*¹⁰ merasimi yapılır. *Civat/cemin* son ve önemli kısmı da *sema*'dır,¹¹ kutsal müzik eşliğinde kutsal dans belli form ve aşamalarla sürdürülür. Buna '*semayê çuyîn/sema* gitmek' denir. Bu aslında ölüm ve yeniden doğumun sembolik döngüsüdür. Kutsal Ana bedeninin sembollerinden biri olan *suquling/turna* kuşu ile ay ve güneş döngüsünün hareketleriyle temsil edilir. Kırmızı ve yeşil renkler burada ölüm ve yeniden doğumun renkleridir. Turna kuşu sembolik olarak iki temel özelliği burada önemlidir. Başlarındaki kırmızı (doğurganlık, soyun devamlılığı) benek ve sonbaharda göç edip (ölüm), ilk baharda dönüşü (yeniden doğum) ile temsil edilir. Turnaların diğer bir özelliği de ömür boyu tek eşli olmaları ve bir ana turnanın yönlendirmesiyle hareket etmeleri. Disiplinli ve tek sıra halinde uçarlar. Bunlar da Alevilerin toplumsal özellikleriyle çok bağdaşırlar. Aleviler disiplinli olarak Yol dedikleri kuralları dizini takip ederler, tek eşlidirler, çok özel sebepler haricinde tekrar evlenmezler. Boşanma hak olarak ne erkeğe ne de kadına tanınmıştır. Özel durumlarda (çok ender de olsa zina vb. durumlarda) boşanma yine yolun kuralları gereği toplumsal bir kararla alınır.¹²

10 Şunu da ısrarla hatırlatmakta yarar var: Dersim'in *Kurmanci* lehçesini kullanan bölgede son dönemlere kadar *cem* ismi kullanılmamıştır. Onun yerine *Civat* terimi kullanılmakta, *cem* ise daha çok ritüelin başlaması ve *sema*'ya geçişi olarak kullanılmıştır.

11 Son yıllarda Alevi kavramları hızla zeminlerinden kaydırılmaktadır. Özellikle bunlar Türkçeleştirilerek yapılmaktadır. Örneğin *Sema*, *semah* olarak geçirilmekte. *Semah* olarak geçirilince onun gökyüzü ile bağlantısı silinmiş oluyor. Zira *sema* aynı zamanda gökyüzüdür, yani kutsal ana bedeninin yarısıdır. Ay, özellikle de güneşin batım (ölüm) ve doğuş örgüsünün temsilidir. Bu yüzden tıpkı "*Şâ*"nın Türkçe "*Şah*"a çevrilmesi gibi "*Sema*" da "*Semah*" a çevrilmektedir. Özellikle Kürt Alevilerin burada son derece dikkatli davranmaları gerekiyor.

12 Son yıllarda bazı şarlatanların Aleviler için dini nikahla *mehir* belirleme gibi İslami gelenekleri Aleviliğin içine sokmaya çalıştıkları görülmektedir. Oysa *mehir* boşanma anında kadına taahhüt edilen mal, mülk para cinsinden bir taahhüttür. İslami hukukun bir kavramıdır. İslam'da erkek istediği anda kadını boşayacağı için, çok sayıda evlilik yapabildiği için kadınlara sağlanan bir tür tazmin gibi belirlenen bir hukuktur. Ancak pratikte kadın lehine kullanılması hilelerle çok büyük oranda yerine getirilmeyene bir uygulamadır. Alevilerde ise boşanma olmadığı için böyle bir geleneğe zaten yer yoktur.

Civat/cem merasimi *formlanmış bir şekil* üzerinden yürür. Aşamaları ve belli hizmetleri (12 adet) vardır. Bu hizmetleri yürüten görevlileri vardır. Bu merasimin temel uygulayıcısı *pir*dir. *Mürşit* ve *rayber* tarafından da yapılabilirse de esas *Pir*'in görev alanıdır. *Cem/civat*, *Pirin* görevinin büyük kısmının tamamlandığı törendir. *Cem/civat*'ın ertesi günü *pir*, ev ev dolaşıp taliplerine *gulbang* yani dua verir ve oradan ayrılır.

Çiralix/Hizmet Bedeli

Pirin bu hizmetine karşılık talipler de **çiralix/çiralık/hakulla** adı altında *pire* ödemede bulunurlar. Bu bedel kutsiyet içinde kişiye yüklenen bir zorunluluktur. Yoksa talip vermezse *Pir* hiçbir şekilde onu talep edemez. Bunun miktarı da yine *Yol* içinde talibin belirlediği bir miktarda, kendi bütçesi ve olanakları çerçevesinde olur. Verilen ne olursa olsun *Pir* kabul etmek durumundadır. Verilen çiralık, para olabileceği gibi mal ve eşya da olabilir. *Pirin* ret hakkı da yoktur. Ancak talibini kayırabilir¹³ küçük bir miktarını ya da tamamını tekrar talibine iade edebilir eğer talip yoksul ise. Bu durumda bunu gizli ve talibin rencide olmamasına özen göstererek yapar.

Pir, burada daha çok *Rê/Yol* adına kuralları uygulayan bir yetkilidir. Bu nedenle, bir sonraki ziyaretlerinde yapılan bu uygulamaları kontrol ederler. *Pir*, her yıl bu dolaşım döngüsüyle, *Rê/Raa/Yol* içinde kendi görevi olan bu hizmeti sunmakla yükümlüdür. Bu yüzden yolculuğu aylarca sürebilmektedir. Onun dışında *pir*lerin, kız isteme, nikâh kıyma, cenaze kaldırma gibi sosyal işlevleri de vardır.

Mürşitlik: Temyiz Makamı

Mürşitlik, Alevi inanç sisteminde en kolay ve en zor anlaşılan alandır. Kürt ocaklık sisteminde, *pirlik* ve *rayberlik* yetkeleri olan ya da her ikisini birden taşıyan aşiret/ocaklar bellidir. *Mürşitlik* ise bundan biraz farklılık

13 Örneğin yoksul biri ise ve verilenin onun açısından ağır olacağı düşünülürse, *Pir* verilenin içinde küçük bir miktarı alıp diğerini ona ve çocuklarına, ya da başka bir yoksul kişiye bağışlayabilir. Ancak ne olursa olsun küçük bir miktarı kabul etmek, ya da kabul edip sonra iade etmesi gerekir. Aksi durumda *Yol* içinde kutsal olan bu verme işlemi gerçekleşmemiş olur. Bu hem inanca yönelik bir hakarettir hem de *Yol* içinde verme yükümlülüğünü yerine getirmesi engellenmiş olarak *Yol*'a karşı kusurlu bir işlemdir.

taşır. *Pirin piri mürşittir* olarak özetleyebiliriz. Burada hem ocak hem de kişiler bazında bir ilişki söz konusudur. *Pirin* geldiği ocak, özellikle de *ezbetin* tümü benim *pir* ocağım, hepsi benim potansiyel *pirimdir*. Bu anlamıyla hepsine saygı göstermek durumunda. Ancak o *ezbet* içinde taliplerin bölüşümünde, ben hangi *pirin* payına düşülmüş ise fiili olarak o, kişinin talibi olunur. Esas hak ve yükümlülükler bu *pir* ile talip arasında karşılıklı olarak kendi aralarında işler. Kişinin mürşidi yani *pirinin piri*, geldiği ocak ve özellikle de onun geldiği *ezbet/aile* de mürşid ocağı olur.

Mürşidin İşlevi: İnanç sistemi içinde *mürşit* de bir *seyit* ocağından geldiği için zaten bir *pir*dir. Bu nedenle *mürşit* olarak da bir *pirin* yaptığı her işi yapar. Burada en önemli ayrıntı, *talip* açısından *pir*den de üst bir basamakta olduğu için, daha büyük bir önem atfedilmesidir.

Mürşidin en önemli özelliği bir *temyiz* makamı olmasıdır. Bu şu demektir; *Rêya Heqi* inanç sistemi yani *Rê/Yol*, hayatın bütün alanlarını kucaklayan bir düzenleme sistemidir. Bu sistem içinde tüm toplumsal ilişkiler, bir kutsiyet çerçevesi içinde oluşturulan hukuksal bir sürece tabi tutulur. Bu nedenle günlük basit bir kav-gadan, cinayet ve *Rê/Yol* dışı bir dizi olay bu çerçevede ele alınır. Bütün bu işlemler, *Rê/Yol* kararları içinde ve yolun uygulayıcıları olan *pirler/rayberler* tarafından yerine getirilir. Yani *Pirler* ve *rayberler* aynı zamanda Alevi hukuk sisteminin görevlileridirler. Bu işlemlerin en önemlisi, adalet sistemiyle ilgili olanlardır. Bütün toplumsal anlaşmazlıkların çözüm yeri, *Rê/Yol* için yapılan toplantılar yani *misletler*¹⁴ ve *civat/cemler*dir. Bu inanç, günlük işlerin düzenleyicisi olarak, bütün sosyal ilişkiler, hukuk sistemi bu inanç üzerinden yürütülür. Sistem, yılda bir kez *pir/rayber/mürşit* taliplerini gezip sorunları dinleyip çözüme ulaştırma üzerinden, sosyal yaşamı etkileyen kararların alınmasında, yürütülmesinde ve geliştirilmesinde temel olarak işler. Gerektiğinde *pir/rayber/mürşid* özel davetiye ile de davet edilir sorunların çözümü için. Alevilerde adli suç oranının çok düşük olması, bu yaşayan, açık, demokratik inanç pratiğinin ürünüdür.

Bu sistemde *pirler* (keza dedeliğin kırsal formatın-

14 Bir sorunu çözmek için yapılan toplantı. *Mislet* herhangi bir zaman ve yerde yapılacağı gibi *cem/civat* içinde de olabilir. *Mislet* bittikten sonra yani sorunun konuşulup çözümünden sonra *civat/cem*'e devam edilir.

da da), bizzat taliplerini kendi sosyal ve fiziki ortamlarında görme, dinleme yükümlülükleri son derece önemlidir. Bu nedenle olayları görme ve kavramada, ortamından soyutlanmış bireylerden sağlanan, soyut bilgi üzerinden değil, tüm tanıkları ve gerçekliği ile görme olanaklarına sahip bir iletişim kurma pozisyonu ile elde edilir. Dolayısıyla karar vermede etkili olan bu durum, karar süreci sadece pirin etkili olduğu bir süreç değil, tam tersine toplumla interaktif bir karakterle, *Rê/Yol* gerekleri, kuralları izlenerek kolektif bir karar alma süreciyle işler. Ortamda kurulan meclisle birlikte, yolun kurallarına uygun kararlar verilmesi, *pirin* kişisel ve yanlış karar verme sürecini önemli ölçüde önlerken, sistem burada hata yapılmasını da ihtimal içine alarak, süreci daha da güvenilir kılıcı bir başka önlemi de tedarik eder. Temyiz makamı. Bu, *pirin* yanlış, haksız karar alma durumunda kişinin *mürşide*, yani *pirinin pirine* başvuruda bulunması, başka bir söylemle temyiz sürecinin işletilmesidir. Yani pir de *Rê/Yol*'un kontrol sistemi içindeki mekanizmanın denetimindedir. *Mürşid* konuyu etraflıca ve taraflarıyla incelediğinde kararı onaylayabilir, ancak yanlış olduğuna kanaat getirirse bozabilir de.

Musahiplik: Kardeşlikten Öte Kardeşlik Kurgusu

Musahiplik kısaca *yol kardeşliği*'dir. Ancak bu kardeşlik o kadar kolay tanımlanabilecek bir ilişki değildir. Buradaki kardeşlik sistemine yüklenen anlam, görev ve sorumluluklarla kardeşlik ilişkisinin çok *ötesine* geçmeyi hedefler. Peki, bu *öte* kısmı nasıl formüle edilmiş ve uygulanmıştır?

Öncelikle bu kardeşlik ilişkisi önemli bir –zorunlu- seçim olarak bireye –erkek- tanınmış bir hak ve sorumluluktur. Burada seçimi, ne yaşta olursa olsun birey yapar. Erkek çocuklara, doğdukları andan itibaren aile ve çevre bireylerince ileride bir musahip seçmek durumunda olduğu günlük hayat içindeki işleyişler üzerinden sürekli olarak hatırlatılır. Çocukluktan itibaren buna dair bireysel olarak arayış ve gözlemleri devam ederken, sevdikleri bir arkadaşları ya da herhangi bir anda bir karşılaşma durumunda veya evlenmek üzereyken uygun olan birini seçme şeklinde bir karar verilir ve/ya teklif edilir. Bundan sonra ulaşılan karar ailelere söylenir. O andan itibaren aileler, duruma toplumsal bir sözleşme niteliği kazandırıcı işlemleri başlatırlar. Bu, ailelerin birbirini ziyaret ederek hediye alış-verişleri ile başlatılır. Bu resmi başlangıçtan sonra, artık *yol kardeş-*

liği süreci başlamış olmaktadır. Bireysel olan bu seçim, toplumsal süreç başlatıldıktan sonra, çok katı kuralların uygulandığı, toplumsal hukuki bir sürece dönüşmüş olacaktır.

İki kişinin yakın akrabaları arasında, kullanılan tabirle *yedi göbeğe* kadar evlilik tabusu işlemeye başlar. Bunun hükmü, ilişkinin resmileştiği tarihten itibaren başladığından, önce başlayan evlilikleri etkilemeyecektir. Musahip ve akrabalarıyla evlilik/cinsel ilişki yasağı, en titiz uygulanan kural olarak işler ve ihlali, ensest gibi işlem görür ve en sert yaptırım olan *düşkünlik*'le yani toplumdan ihraç edilme ile cezalandırılır. Bütün toplumsal kuralların bir şekilde yumuşadığı çağımızda bile, bu kural çok titiz bir şekilde hala işlemektedir.¹⁵

Musahipliğin, Kürt Alevi toplumunda inanç içinde en katı kurallara tabi olan bir sözleşme olmasını, onun işleviyle ilgilidir. Musahipler eşleriyle birlikte, *kardeşten öte* bir karakterle, birbirlerinden, birbirinin her tür eyleminden sorumludurlar. Bu sorumluluğu en iyi açıklayan, sanırım bir musahibin işlediği bir suçtan diğerinin de sorumlu tutulmasıyla açıklanabilir. Bu kaba bir uygulama olarak düşünülse de aslında derin ve köklü bir anlamı vardır. Şöyle ki, varsayalım bu iki kişiden biri bir suç işledi. Musahiplik sözleşmesinin kardeşlikten ileri tutulmasının anlamı burada karşımıza çıkar. Bu kurumda sırdaşlık önemli bir kalem olarak kişilere, birbirinin sırrını ölünceye kadar taşıma sorumluluğu yükler. Bu, bir denetleme ve kontrol sistemidir. Yani, sırrı paylaştıkları zaman, birinin yaptığı kötü bir şeyden, diğerinin de haberdar olmasını temel olarak sağlamaya çalışır. Haberdar olmak da birinin işleyebile-

15 Ancak musahiplik edinmede ciddi bir vazgeçiş süreci de gözlemlenmektedir. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi kentlere, bilhassa yurt dışına göç ile, evlilik ritüelinin musahiplik ile başlatılmasına olan uygunsuzluğu; ikincisi, birincinin de nedeni olan musahiplikteki evlilik tabusunun, yayılan nüfusa uygulanmasında kontrol dışı bir durumun varlığıdır. Çünkü bu kültürün bireyleri, farkında olmadan musahibin yakınlarından biriyle evlenmek gibi tabusal ve ensest ilişkiye denk düşen bir duruma düşmekten son derece korkarlar. Bu korku, musahiplikten kaçınmaya neden olurken, göç edilen yerlerdeki üçüncü ve dördüncü kuşakların varlığı ve bu kuşakların musahiplikle ilgili bir hafıza kaydının olmayışı, anne ve babalarının bu endişesinin yarattığı bu fiili durumun sonucudur. Bu, musahiplikteki cinsel tabunun etkisinin büyüklüğünün ve günümüzdeki varlığını da gösteren bir veridir.

ceği bir hata/suçun diğerinin fark edip önlemesi ya da uyarması, doğru olarak yönlendirmesi anlamına gelir. Dolayısıyla taraflardan biri bir suç işlemişse diğer taraf da bunu önlememiş ise bu kardeşliğin hakkını vermediği ve dolayısıyla da suçu önleyemediği için suçludur. “Eğer kardeşten ileri olan ilişkiyi kursaydı önceden bunu kendisiyle paylaşır ya da anlar ve kardeşinin suç işlemesini önleyebilirdi” mantığına dayanır.

Musahip olunduktan¹⁶ sonra, her iki taraf diğerini kardeş eşlerini de kız kardeşleri olarak, çocuklarını da kendi çocukları olarak düşünmek durumundadırlar. Bu, hayali/imkânsız olarak düşünülse de Kürt Alevilik sisteminde, pratik uygulamada/gerçek hayatta karşılığı olan ve başarılı bir şekilde titizlikle işletilmiştir son elli-altmış yıla kadar.

Musahipliğin diğer en önemli bir ayağı da sosyal dayanışma ilişkisidir. Birinin zor durumda olduğu, öldüğü ya da buna benzer durumlarda diğer aileye kendi ailesi gibi destek olma yükümlülüğü vardır. Özellikle eski dönemlerde bu tür durumların sık ve dış desteğin az olduğu dönemler düşünülürse, bunun nasıl önemli bir kurum olduğu daha da net anlaşılır. Dolayısıyla bu bir sosyal dayanışma da örgütlenmesidir.

Yani toplamda, musahiplik, kişileri birbirine karşılıklı zimmetleme sistemi olarak, olası sorunlara önceden müdahale etme ve çözme olanağı sağlamaya yönelik tasarlanmış mükemmel bir kurumdur. Bu zimmetleme bir ömür boyu ve tüm akrabalık ilişkisi içinde kutsiyet etiketli olarak devam ettirilmektedir ki bunun diğer anlamı, birbirini gözetmek ve paylaşmak, özellikle de insanın böyle bir kurumlaşmış sırdaşlık ilişkisi dışında hiç kimse ile paylaşmadığı/paylaşamayacağı bir durumların bilgisini paylaşma olanağını sağlamaktadır. Birinin, diğerinin *sırrına* ortak edilmesi ve bunu

yaparken, kardeşten daha ileri götürecek derecede başaracak bir uygulamanın olmasının ve bunun gerçek anlamda binlerce yıl işlemiş olmasının anlamı, derinliği Alevi toplumların devletsiz olarak on binlerce yıllık hayatta kalışının en önemli dayanaklarından biri yapar. *Kardeşlikten öte bir kardeşliğin* olduğu, cinselliğin yasaklandığı ve birinin diğerinin yükümlüsü kılındığı, sosyal açıdan her türlü desteği sağladığı bir sistemin varlığı, bu kadar ağır saldırılara karşı bu kadar sağlıklı bir toplum olarak hayatta kalmaya dair önemli ip uçları sağlamaktadır.

Musahip olunduktan sonra, her iki taraf diğerini kardeş eşlerini de kız kardeşleri olarak, çocuklarını da kendi çocukları olarak düşünmek durumundadırlar.

Kirvelik

Kirvelik, Kürt Alevi inanç istemi *Rê/Yol*, musahiplikten sonra kurgusal akrabalık ve yatay sosyal bağlantı mekanizmasının ikinci ana eksenidir. Tıpkı musahiplik gibi, kurgusal ve kutsiyet etiketlidir. Yine musahiplik gibi sadece kirve ile sınırlı olmayan, her iki kirve tarafından tüm akrabalara da uygulanacak olan ağır bir evlilik tabusu öngörür.

Kirvelikte, kirvesi olunan çocuklar üzerinden, iki aile ve dolayısıyla onların akrabaları ile de akrabalık ilişkisi kurulmuş olur. Bu akrabalık ilişkisinde düşmanlık yasaklanır, dayanışma esas olarak kurulurken, güven ilişkisi ise en merkezi ilişki olarak konumlandırılır. Cinsel ilişki/evlilik çok geniş bir çerçevede içinde ve katı olarak yasaklanmıştır. Kirvelik de bir seçim ilişkisi olarak akrabalık gibi tesadüfî bir kan bağı ile gelmeyen, kirve için özel olarak seçilen bir ilişki türüdür.

Musahipliktekinin tersine, kirve seçimi sünnet olacak çocuklara bırakılan bir seçim olmayıp ailenin/ebeveynlerin karar verdiği kutsal bir akrabalık sözleşmesidir. Bu çok yaygın olarak toplumda problemlili ve sorunlu aileler arasında bu sorunların giderilmesi için kullanılmıştır. Bu yolla toplum içinde olası toksik alanlar ortadan kaldırılmış olur. Toplumun barış içinde yaşamasına yol açacak bir ikrar ilişkisi, bir zorunluluk olarak *Yol* dâhiliyetinin kilometre taşlarından bir tanesidir. *Kîriv/kirvenin* seçimi bu sürecin ilk adımını oluşturur. Kirve seçiminden sonra, bu seçim kararı ilgili kişiye bildirilir. Bu bildirim, kabul etme yönünde bir sorgulama değildir, çünkü kirve adayının bunu kabul etmeme keyfiyeti *Yol* içinde yoktur.

16 Musahipliğin başlatılması genel olarak görgü *ce mi* olarak tanımlanan *cem* ile başlatılsa Dersim’de bu *cem* ile *musahipliğin* başlatılmasının yaygın olmadığı görülmektedir. Bunun iki sebebi olabilir. Birincisi Dersim sisteminde böyle bir zorunluluk koşulmamış olma ihtimali, ikincisi ise Dersim’deki ağır baskıların yarattığı bir sonuçla bunun uzun zaman yapılmasının mümkün olamayışıyla açıklanabilir.

Kirvelikte el yıkama ritüeli. Kaynak: Munzur Dergisi, Sayı 22 – Hollanda Dersim Vakfı arşivi

Kirve, sünnet anında çocuğu kucağında tutan kişidir. Sünnet anında çocuğun cinsel organından akan kan, kirvenin o dönemdeki adıyla *pêş/eteğine* akıtıldığı ve değdiği şeklinde bir ifadeyle kullanılır. Sembolik bir dizi aşama ve görev yüklenen, cinsel ilişki/evlilik tabusu ile koruma altına alınan bir ilişkinin başladığını gösteren temel bir sembol olarak kan kullanılmaktadır.

Kirvelik, *Rê/Yol* içinde musahipliğin yanında önemli bir kilometre taşı olarak karşımıza çıkar. *İkrar* adı verilen bu ilişki, özellikle de içeride çok yönlü bağlar/ilişkilerle iç güvenlik/bireylerin güvenliği ve toplumsal dayanışma, direnç mekanizmaları güçlendirilmesinde kullanılmıştır.

Alevilikte Ruhanilik

Şâ[h] en önemli ruhani güçtür. Aleviler o yüzden kutsal ritüellerine Bismişa[h] yani **Şâ'nın** adıyla başlarlar. Şâ, şimdilerde eril bir tonda olsa da güzelliğine, cemaline atıf yapılan feminen, kendisinden doğurgan büyük ana kudret, yaratıcıdır.

Xweda/Huda: Yaratıcı, tanrı/ça konumundaki ilahi kudrettir. Her şeyin ondan geldiğine inanılır. Her ne kadar maskülen biçimde algılsa da esas olarak androjendir, feminen özelliği daha baskın olan bir formdur. Xwa-da, kendinden veren, doğuran anlamı buna net olarak işaret eder.

Hak: Aynı biçimde her şeyin geldiği ve döndüğü o ilahi kutsal ana beden, yaratıcı.

Xizir: Bereketin ve zor zamanların kudretidir. Zorda kalanın, yolcuların, hastaların kurtarıcısıdır. Çeşitli bi-

çimlere girer. Özellikle de yoksulların kılığında insan davranışlarını denetler. O da eski kaynaklarda feminen bir formdadır. Suyla bağlantılıdır. Su Ana tanrıçanın en önemli sembolüdür.

Bu dört form da hem ayrı ama aynı zamanda da aynı özellikler taşırlar. Muhtemelen aynı ilahi kudreti tanımlayan farklı isimler olabilir. Ya da dönemsel olarak kod isimler olarak da kullanılmış olabilirler. Ancak bütün bu kavramlar ta MÖ. 5.yy öncesine kadar gittiğini söyleyebiliriz.

Yerel (Dersim)

Dizgun (Dağ), Mizur (nehir): her ikisi de genç çobanlar formunda, adı verilen mekanlarda sır olmuş kutsal yerel formlardır. Hac mekânı olarak, murat ve özellikle çocuk talebi için başvurulmuş ziyaretgahlardır. Buralar, eskiden önemli cemlerin yapıldığı mekanlardır da aynı zamanda.

Bunların dışında çok sayıda kutsal mekanlar, ziyaretler bulunmaktadır.

Alevilik Sembolleri

RENKLER

Kırmızı, yeşil, beyaz ve siyah renkler son derece önemlidirler.

Yeşil: Yeşil renk, ruh göçü yani beden değiştirme, *don gorandin'i* temsil eder. Bunun anlamı hayatın döngüselliğidir. Bir formda ölünür, başka bir formda tekrar doğulur. Bitkilerin sonbaharda kuruyup ilkbaharda tekrar yeşermesinden temsilen hayatın sürekli olarak form değiştirmesi, bu anlamıyla ölüm rengi olarak da bilinmektedir. Ancak burada ölüm sadece bir formdan başka bir forma geçme durumu olduğu için korkulan, kötü bir şey değildir. Tam tersine yenilenen bir döngünün temsildir. O yüzden türbelere, tabutlara yeşil renkli kumaşlar örtülerek ölen kişinin en yeniden doğuşu sembolize edilir. Bu sembolik form Alevilikte son derece yaygındır. Sembollerle, sembolik formda dua etmenin formu olarak yeşil rengin kullanılmasının, İslam ile bir ilgisi yoktur. Tam tersine bu İslam öncesi bir inanç olduğu için, İslam'ın oradan aldığı ve cennet rengi biçiminde bir içerikle kurgulayarak kendisine uyarladığını söyleyebiliriz.

Kırmızı: Bu renk doğumun, yeniden doğumun/üremenin rengidir. Bu nedenle gelinlere kırmızı örtüler ör-

tülür, kına yakılır (yeşil kına -ölüm- ve elde kırmızı leke-doğum) yani doğum/çoğalma talebidir bu. Kırmızının başka bir biçimi de damadın gelinin başına kırmızı elma atmasıdır. Bu da aynı biçimde gelinin doğurgan olması için yapılan sembolik bir dua biçimidir. Alevilerin beline ve başına kırmızı yeşil renklerde kumaşlar bağlamasının nedeni inançtaki bu döngüsel doğum ve ölüm ilişkisidir.

Beyaz: Beyaz Aleviler için temizliğin ve kutsal bilginin rengidir. Alevilik dürüstlük ve doğruluk yoluyla mükemmel insana ulaşmanın temsildir. Genellikle beyaz giysiler giyilmiştir bu nedenle. Dersimliler için 'beyaz donlu' denmesinin nedeni de buradan gelir. Bu, lekesiz, hilesiz olma ve bunun bilgeliğinin temsili anlamına gelir.

Siyah: Siyah ölümün, tekrar büyük kutsal Ana karnına dönmenin rengidir. Bunun anlamı ölenlerin tıpkı bir tohum gibi o büyük ana bedene döndüğü ve orada yeniden doğuncaya kadar karanlık ve nemli ortamda beklediği, -çimleneceği- devreyi tanımlar. O yüzden ölenlerin arkasından siyahlar giyilir bu sembolik dönemi tanımlamak için. Bu da tekrar ölenin o karanlık devredeki halden bir an önce çıkışını yani yeniden hayata dönüşünü hızlandırmak için yapılan bir kutsama, dua formudur.

Siyah bu biçimiyle ölüm ve teslimiyet anlamına geldiği için de dokunulmazlığı sağlayan bir boldür. Örneğin kan davalarında taraflardan biri evine siyah bir perde astığında, artık o aileye kimse dokunamaz. Çünkü sembolik olarak öldükleri ilan edilmiştir. Ona dokunmak artık büyük ilahi karar vericiye müdahale anlamına gelecektir. Bu da işlenmesi gereken çok ağır bir cürümdür.

KUTSAL GÜN

Cuma günüdür. Ancak cuma günü perşembe akşam gün batımında başlayıp, cuma günü gün batımına kadar süren zaman birimidir. O yüzden tüm kutsal işler perşembe öğleden sonra yani Alevilerce cuma akşamı denilen süreçte başlar.

Cuma, haftanın yedinci günü olarak dinlenme günüdür. Bunun tam ortası yani çarşamba öğleden sonra-

sı için de geçerlidir. Eskiden çarşamba öğleden sonraları belli işler yapılmazdı. Önemli Çarşamba kutlamaları vardır. Çarşema sor ve Çarşema reş örneğin.

KUTSAL SAYILAR

Yedi (7) rakamı en kutsal sayılardan biridir. Bu küçük döngü, hafta anlamına gelir. Güneşin bir haftalık döngüsü. Kürtçe haftanın günleri bunun en bariz örneği: Şemi (Cumartesi), Yekşem (Pazar), Duşemi (Pazartesi), Sêşemi (Salı), Çarşemi (Çarşamba), Pêncşemi (Perşembe) ve İn (tek farklı isim).

Diğer kutsal rakamlar bir (1) ve üç (3) tür. Her ikisi de kutsal ana bedeni temsil eder. Bir kutsal birliği, üç ise üç ise Vahded-i Vücutu, kani kutsal Ana bedeni.

KUTSAL AY

Temmuz ayıdır. Yedinci ay. En çok bu ayda kutsal mekanlar ziyaret edilir. Hac ayıdır bu yüzden.

HAYVANLAR

Geyik türleri, yaban keçileri (pezkuviler) gibi hayvanlar Xizir'in hayvanları olarak son derece kutsaldırlar. Bu hayvanlar, Alevilikte olduğu gibi pek çok kültürde de Ana tanrıçanın/Xizir'n kutsal hayvanlarıdır.

Keklik: Alevilerde avlanan tek yaban hayvanıdır. Gerçek anlamıyla

Alevilerde pet özelliği taşıyan da tek hayvan hayvanıdır. Keklik ayağındaki kırmızılık ile doğurganlığın sembolü olarak Ana Tanrıçayı temsil eder. Çok büyük bir ihtimalle doğurganlık ritüeli için avlanmış ve yenmişlerdir.

Güvercin türleri de aynı biçimde ana tanrıçanın sembolleri olarak Alevilikte de son derece kutsal hayvanlardır. Bunların bedenlerinde de doğurganlığın rengi kırmızı bulunmakta, anaerkil ve tek eşlidirler.

Turna (suquling): Yukarıda da belirtildiği gibi, sonbaharda gidip ilk baharda tekrar döndükleri (ölüm ve doğum) için, kafalarındaki kırmızı leke, anaerkil oluşları, Alevilerdeki gibi ölüncüye kadar tek eşli oldukları, mevsimlik göçlerde ana Turna'yı disiplin içinde izledikleri

Musahip olunduktan sonra, her iki taraf diğerini kardeş eşlerini de kız kardeşleri olarak, çocuklarını da kendi çocukları olarak düşünmek durumundadırlar.

için çok kutsal hayvanlar olarak Alevilikte ağır yerleri vardır. Onlara dokunulmaz. Sema kutsal dans olarak onların hareketlerini taklit eder.

Yılan: yılan son on yıllarında yok olsa da Alevi inancında kutsal ve dokunulmaz hayvanlardır. Eskiden evlerin yılanları vardır ve bu yılanlara asla dokunulmaz. Tarık denilen ritüel araçlarının yılanı temsil ettiği varsayılır. Yılan da Ana tanrıçanın sembollerindedir. Tarık, sembolik yılan olarak önemli dinsel ritüellerde ve sağaltım işlemlerinde ve kutsamalarda kullanılır. Pençe de aynı şekilde on binlerce yıllık tarihte pek çok Ana Tanrıçanın sembolüdür. Pençe'nin kullanılması da ayın kökene gider.

Baykuş mitolojide ana tanrıçanın kutsal sembollerinden biridir. Her ne kadar ölümü temsil etse de ölüm yeniden doğumun ön aşaması olduğundan günümüzdeki anlamıyla aynı değildir. Bu haliyle kutsal ama korkulan da bir hayvandır.

Aynı biçimde **aslan, arı, örümcek** de aynı kutsiyeti temsil eden sembol hayvanlardır. Kürt Aleviler arasında örümcek öldürülmez, yuvasına dokunulmaz. Keza arılar ve bal kutsaldır. Mitolojide de ana tanrıçanın sembolüdürler ve yeniden doğumun taşıyıcıları olarak pek çok kültürde kendilerine saygı ile muamele edilmiştir.

Kutsal Günler

Gaxend: 24 Aralık, yani Kürt takviminde kışın onuncu gününün bitiminde kutlanır. Kürt takvimi Miladi takvimi on üç gün geriden takip ettiği için Aralık 23'ü bittiğinde başlar. Gaxend, yani kırk günlük büyük ölüm (kış, uyku, çile) öte tarafıyla büyük kutsal ana beden, hamilelik döneminin başlangıcıdır. Bütün doğa, tohumlar yerin altında yeniden doğmak için beklemeye alınmıştır. Hayvanlar gebedir. O yüzden Gaxend yaşlı ihtiyar (Kalik), ile genç, doğurgan bir kadın olan Fatik ile temsil edilir. Yaşlı erkek ölmektedir ama genç Fatik hayat doludur, doğurgandır, doğuracaktır.

Xizir: Gaxend itibari ile başlayan ölüm süreci, yani kırk günlük çile'nin bitimidir. Artık hayatın yeniden başlamasının arifesidir. O yüzden hayatı başlatan buğday tohumlarından *qawut* yapılır, üç gün (büyük kutsal Ana'nın sembolü) oruç tutulur, tuzlu yiyen gençler kiminle evleneceklerini yani yeni hayatları başlatacakları

kişi ve yerleri, rüyalarında su içtikleri kişilerle veya yerlerde olacağına inanırlar. Şubat'ın başlarından ortalarına kadar, bölge bölge, yer yer paylaşılarak sürdürülen bir-iki haftalık kutlama ve kutsama dönemidir.

Newroz (21 Mart): Baharın ilk haftasının bitiminde yapılır. Kürt takviminin on üç günlük geriden gelme durumu hesaba katılırsa Mart'ın yedinci gününün ertesinde başlar. Baharın, yani büyük kutsal yeniden doğuşun günüdür. Büyük kutsal Ana artık aleni olarak tüm hayatı doğurmaya başladığı yeni gündür. Yeni yılın, hayatın yeniden başlamasının yıl dönümüdür. Gaxend'in asimetrisidir. Ölümünden, yeniden hayata dönüşünün sembolü olan gündür.

Çarşema Reş (Kara Çarşamba): Çarşema sor'dan bir önceki haftadır. Sembolik olarak ölümü, (siyah/reş) temsil eder. Bu sembolik ölümünden sonra Çarşema Sor ile dirimi yani yeniden yaşam kutsanır.

Çarşema Sor (Kızıl Çarşamba): Kürt takvimi ile Nisan'ın ilk çarşambasıdır. On üç gün geriden geldiği için miladi takvim ile Nisan ayının 13'ünden sonraki ilk çarşamba ya denk düşer. Yeryüzü ve gökyüzünün birleştiği kutsal düğündür. Bu nedenle Nisan ayında Êzidiler düğün yapmazlar. Bu kutlama ve kutsama, daha çok Êzidiler arasında korunmuştur.

6 Mayıs Xirdilyas/Hıdır Ellez: Bir bereket ve doğurganlık ritüelidir. Burada Ana tanrıçanın sembolü olan gül ve su sembolleri kullanılır. Dilekler gül ağacının altına gömülür, ertesi gün gül yapraklarıyla suya bırakılır. Bu aslında Xizir ile ilgili başka bir kutsama günüdür. ■

Doğal Toplum Özelliklerini Taşıyan Alevilikte Bilim-Bilgi Yaklaşımı

Alevi toplumu inancı doğal toplum kültürünün pek çok özelliğini taşır. Alevi inancının bilgiye yaklaşımını tarihsel arka planı ile ele almak konuyu anlamamızı kolaylaştırır. Belki de insanın ilk anlam verme sürecine kadar uzanmak konuyu anlamamızı kolaylaştırır.

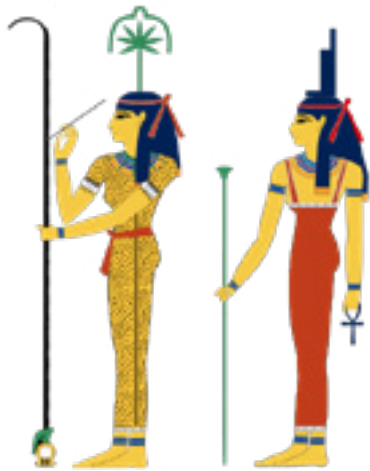
Bilgi, Alevili inancında önemlidir ve bilgi ancak onu hak edene verilir. Kamil olmayana, kendini bilmeyene bilgi emanet edilmez. Reber-talip ilişkisinde bilginin kötü amaçlarla kullanılmaması için nasıl sakınılarak aktarıldığını görürüz. Yine deyişlerde bilgi insan ilişkisinin önemini çokça dillendirildiğini görürüz.

*“Ben beni bilmezdim hatır kırardım
Meğer ilmim noksan imiş bilmedim
Ben insandan başka ilah arardım
Meğer Kamil insan imiş bilemedim”*

diyen, Aşık Daimi, bilginin insanla ilişkisi ve bilginin insanda aranması gerektiğini ortaya koyar.

Bilgi Nedir? Neden İnsan Yaşamında Bilgi Önemli Yer Edinir?

İlk bilgi ne zaman gelişti? Bilgi insan yaşamında nasıl bir değişim yarattı soruları, binlerce yıldır sorulan ve cevap aranan sorulardır. İnsan bu soruların cevabına bazen mitoloji ile bazen din, bazen felsefe, bazen de bilim ile ulaşmaya çalışmıştır.

Seshat. Eski Mısır

Isıs

Mitolojilerde bilgi kutsal sayılmış, bilgi tanrıça ve tanrıların yaptığı bir görev olarak ele alınıp, onlar tarafından temsil edilmiştir. Her ülke mitolojisinde bunun pek çok örneğine rastlarız. Mısır’da **Seshat** bilgelik, bilgi ve yazı tanrıçasıdır. Bir yazar ve kayıtları koruyan bir bekçi gibi görülür. Hatta Seshat’ın yazıyı icat ettiğine inanılıyor. Ayrıca mimari, muhasebe,

astronom, astroloji, matematik ve ölçü tanrıçası olarak da görülüyor. **Isıs** de hem ana tanrıça hemde bilginin-bilimin tanrıçası olarak geçer.

Metis Yunan mitolojisinde: ilahi bilginin ve kutsal aklın, yani “hikmet”in vücut bulmuş hali olarak yer alır. Hikmetin sembolü olan “su”, Metis’in başlıca sembolüdür.

Saraswati, bilgi ve konuşma tanrıçası olarak Hindistan mitolojisinde yer alır. Sözü değerli olmasının

Saraswati

burada böyle bir anlamı var. Alevi inancı ve kültüründe de sözün çok değerli olduğunu, sözle sırların-bilginin taşındığını, yazıya verilmeyen kıymetin söze verildiğini biliyoruz. Söz ile yazı arasında şöyle bir farklılık var. Yazılı bilgi daha formeldir, yazıldığı haliyle kalma eğilimin-

dedir. Bir anlamda yenilenmeye, kolektif bilgiyle sürekli beslenmeye kapalıdır. Ancak sözlü bilgi dilden dile aktarılırken kolektifleşir, her kesin hikayesini içinde barındıran bir özellik kazanır. Belki toplumda çokça dile getirilen “söz uçar, yazı kalır” sözüne karşı sözlü geleneğin kendine ait bir değerler sistemi olduğunu ifade edebiliriz. Sözlü gelenekte bilginin aktarıcısı toplumun öncülere, yani bir anlamda toplumun kendisidir, her bireyin bu bilginin taşınmasında, paylaşılmasında, gelişiminde rolü vardır. Tabii bu aktarım süreci zamanla bilginin değişme özelliği göstermesini de beraberinde getirir. Değişebilmesinin dezavantajları olsa da değişim gösteren, dinamik yaşamla aynı seyri izleyen özelliği onun canlı kalmasını ve dogmatikleşmemesini sağlar. Bu nedenle sözlü bilginin hep oluş halinde olmayı ba-

Ahura Mazda

Anahita İran- Elam

şaran bir özelliği vardır. Bilginin gücü de yaşamla olan bu bağından gelir. İnsan yaşamda temel bir öğedir ve bilgi yaşamla doğrudan bağ halindedir.

Saraswati aynı zamanda bilgi, müzik ve sanat tanrıçasıdır. *Veena* adı verilen bir müzik aletini tutan dört kolu, tavus kuşu, kitap, su kabı ile tasvir edilir. Bilgi, söz, müzik içe içedir. Bunun izlerini günümüze kadar gelen

Alevi kültüründe çok açık bir biçimde görebiliyoruz. Saza telli kuran denilmesinin benzer bir anlamı var. İnanış rütüellerinde, günlük yaşamında söze- kelama eşlik eden bir saz hep vardır. Yine Sümer mitolojisinde de Gılgameş'in ergenlikten çıkarken yaptığı ilk iş ağacın gövdesinden kendisine bir davul yapmaktır.

Yani kısaca sözün kutsal sayılması, söz verildiğinde ne olursa olsun yerine getirilmesinin çok eskilere dayanan ahlaki, inansal bir bağı vardır.

Enki, Sümerlerde zeka, bilgi, su tanrısı olarak geçer. Burada da bilgi ile ilgili sembollerin bir birine yakın durduğunu görüyoruz. Su, bilginin bir sembolü olarak öne çıkıyor. İlk yaşam, ilk doğuş yeri su. Daha sonra Babil döneminde Enkinin yerini Ea nin (bilgelik ve tatlı su tanrısı) aldığı görüyoruz.

Aslında Mitolojik öyküleri takip edip, biraz gerilere gittiğimizden ilk başlangıçta ana tanrıçanın olduğunu görürüz. Daha sonra bu ana tanrıçalar bereketin, yaratıcılığın, aşkın, bilginin tanrıçaları olarak hemen hemen tüm mitolojilerde yer alırlar. Erkek tanrılarının bilgi tanrısı olarak ortaya çıkışları daha sonraya rastlar. Bilginin tanrılarla sembolize edilmesiyle birlikte baba-oğul işbirliği ile ana tanrıçanın tahtında edilip

bunun yerine tanrılarının hakimiyetinin geliştirildiğini görürüz. Örneğin Sümer mitolojisinde İnanna ve Enki arasında yaşanan çatışmada, Enki'nin İnanna'nın 104 ME sini çalma girişiminde bilginin kutsal bir güç olarak görüldüğünü, kadın ve erkek arasında bilgeye yaklaşımın farklılık gösterdiğini rahatlıkla görebiliriz. Daha sonraki döneme denk gelen Enuma-Eliş mitolojisinde Marduk ve Tiamat arasında yaşanan savaşta Tiamat'ın yenilgisiyle tanrılarının hakim olduğu bir dönem başlar.

Zerdüştülükteki Ahura Mazda: Bilginin efendisi olarak geçer. Ahura Mazda, ışık tanrısı, iyilikseverlik, yaratılış, gerçek ve mükemmel bilgelik ile ilgilidir

Anahita İran- Elam: Bilgelik tanrıçası

Dinlerde Bilgiye Yaklaşım

Yine dinlere geçişle birlikte de bilginin önemini koruduğunu görüyoruz. Bilgi bu dönemde tanrılarının denetimine ve tekeline geçen bir özellik kazanır. Artık bilgi insandan saklanılıp, paylaşılmaması gereken bir şeydir. Dinlerden önce tanrılarının bilgiyi insanlarla paylaşmamasının ilk örneklerine Yunan mitolojisinde Zeus ve Prometheus arasında geçen çatışmada rastlıyoruz. Prometheus tanrılarının iktidarını kurduğu yerde insanların acı çekmesine ve emeklerinin sömürülmesine karşı duran bir tanrıdır. Prometheus ateşi yani bilgiyi- aydınlanmayı tanrılarının kontrolünden alıp-çalıp, insanlara verir. Bunun karşılığında hiç bitmeyecek bir ceza ile Kafkasya kayalıklarına zincirlenir. Çünkü bilgi güçtür, bilgi kendi emeğinin farkında olma ve onun üzerinde söz söylebilme yetisidir. Bunu insanlardan almak onları köleleştirmek, sömürge haline getirmeyi ifade eder.

Dinlerde ise hava ile ademin cennetten atılma öyküsünde bunun izine rastlarız. Ademin cennetten atılıp, bir ömür boyunca kendi karnını doyurmak zorunda olma cezası Havva'nın bilgi ağacının yasaklanan mey-

vesinden koparıp, Adem ile birlikte yemiş olmasındandır. Bu bilgi meyvesi Elma olarak sembolize edilir. Elma bilginin temsilidir.

Peki, gerçekten bu anlatılanlar sadece efsane yada mitolojik öykü olarak mı kaldı. Günümüzde yaşanan ritüellere baktığımızda bunların salt bir mitolojik anlatım olmadığını, yaşanan kültürün içinde, ritüellerde yaşatıldığını, toplumsal yaşamın bir parçası haline getirilmeye devam edildiğini görürüz. Ritüellerin anlamları bilinmez- unutulsa bile insan yaşamı ve düşüncesi bunlarla yönlendirilmeye devam edildi. Kürdistan'da bu ritüeller halen yaşatılıyor. Örneğin: Kürdistan eskiden yapılan düğünleri hatırlayalım. Elma burada da önemli bir semboldür.

- Düğüne katılacaklara elmanın davetiye yerine gönderilmesi
- Düğünde sağdıç-musahibin düğün evine gelirken getirdiği üzerinde değişik kurutulmuş meyvelerin yanı sıra kırmızı bir elmanın takıldığı çubuğun iki gün boyunca düğün damına dikilmesi. Gelin getirildiğinde içeriye girmeden önce dama çıkan damadın bu elmayı gelinin başına fırlatması

Yani bunlar sadece öyle anlatılmış mitolojik öyküler olarak kalmıyor, inanışlar- ritüellerle yaşamımızın içinde yer ediniyor, günümüze kadar geliyor. Merak ediyorum, dama çıkıp, o elmayı gelinin başına atan damat sonraki yaşamını neyin üzerinde kurguluyor!

Kendini Bilmek

Tekrar konumuzu dönecek olursak bilgi insanın toplumsallaşmasında, insanlaşmasında temel bir rol oynamıştır. İlk kez yaşamı anlamlandırma çabasıyla yani bilme ile insanlaşma sürecinin başladığını belirtebiliriz. İnsan öncelikle kendini anlamlandırmaya, tanımaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Yaşamın anlamını

sorgulayarak kendi tanımını bulmaya çalışmıştır. Yaşamın amacı ne? Evren nasıl oluştu? "Oluş" nedir, nasıl gerçekleşir? Yaşam ne, doğum ne, ölüm ne? İnsan hangi yolları aşır, insan oldu gibi sorularla kendini tanımlamaya, bilmeye çalışmıştır. Bunu nereden biliyoruz? Bunu mitolojilerden, günümüze kadar devam eden ritüellerden, arkeolojik kazılardan vb biliyoruz.

Alevi deyişlerinde kendini bilmenin temel bir erdem olarak ortaya konulmasının da böyle bir tarihsel arka planı vardır. Çünkü Alevilik doğal toplum kültürünü içinde taşıyan bir inanç kültürüdür. Alevi deyişlerinde kendi tanımını yapan ve kendini varlık deryası ile bir sayan bir bilgidir sıkça bahsedilir.

İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsen, ya nice okumaktır

YUNUS EMRE

Ben beni bilmezdim hatır kırardım

Meğer ilimim noksan imiş bilmedim

AŞIK DAİMİ

Pek çok Alevi deyişinde, insanın kendini bilmesinin önemi ortaya konulmuş, gerçek bilginin kendini bilmek olduğu ifade edilmiştir. Alevili inancında kendini bilmek temel erdemlerden biri sayılmıştır.

Kendini bilmek nasıl olur? İçinde bulunduğu çevreyi -doğayı tanımadan- hangi kaynaktan geldiğimizi tanımlamadan kendini bilmek mümkün olabilir mi?

İnsanın merakı, bilme ve anlama arayışı, yaşamı değiştirme çabası insanlaşma serüveninin temel dinamiğini oluşturmuştur. İnsanı insan yapan şey nedir diye sorulacak olursa en yalın haliyle *anlam verme gücüdür*, diyebiliriz. Belki de bu yüzden 20. Yy son çeyreğinde Anlamın yaratıldığı Mezopotamya coğrafyasında, "*anlamli bir yaşamın sahibi olmak istiyorum*" diyen kadınlar Tanrıça heybetiyle dünyayı sarstı. Anlam vermek, yaşamı anlam gücüyle yaşayabilmek, kemale ermeyi gerektirir.

Animizm insanların doğaya, yaşama ilk anlam verme yöntemidir. Bir düşünce, bir inanış, bir bilme biçimi olarak da tanımlayabiliriz. İlk inanış biçimi olan animizmin anlamlandırmaya- mana vermeye dayanır. Bu inanışa göre doğa ve tüm canlıların bir ruha sahip olduğuna, canlı olduklarına inanılır. Hayvanların ve doğadaki tüm nesnelere böyle olduğu düşünülür. Bunlara yüklenen yada içerdiği düşünülen anlamlardan dolayı her şey kutsal kabul edilir. Totem geleneği, halen günü-

müze kadar ziyaret geleneği bu döneme dayanan inanış biçimleridir. Bazen korkulan, bazen yaşam sunduğu için minnet duyulan her şey kutsal kabul edilmiştir. Şu an halen Hindistan'da ineğin kutsal olarak görülmesi, Kürdistan da ceylan- pezkovinin kutsal görülüp, öldürülmesinin günah sayılmasının bu en eski düşünce biçimiyle bağı var. Belki Alevi inancında önemli yer tutan Telli Turna da bunun başka bir versiyonu olarak kutsanan bir hayvandır. Telli Turnanın göçebe olması, gökyüzü ile yer arasında gidip- gelmesi nedeniyle ruhları taşıdığına inanılmış. Böyle bir anlam yüklenmiş. Aynı zamanda eşine bağlılığı nedeniyle sadakatın ve inançla bağlılığın simgesine dönüşmesine yol açmıştır. Bu anlamların tümü aslında insan tarafından gözlemlenen ve insan tarafında gözlemlenene yüklenen anlamlardır. Bu anlamlar kimlik oluşturuyor, bilgiye dönüşüyor. Yani bilginin öncelikle anlamla- manayla güçlü bir bağı olduğunu ifade edebiliriz.

Yahudi ve Müslümanların domuz etini yememesi, Alevilerin tavşan etini yememesinin daha sonra ki toplumlarda anlamları farklılaştırılmış olsa da bu geleneğin sürdürülmesinin bir sonucu olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü Temmuz- Dumuzi Sümerlerde bir çoban tanrısıdır. Yani kutsaldır, kutsal olduğu için yenilmesi- dokunulmaması gereken bir hayvandır.

Animizm inancının şöyle bir özelliği vardır: insan tek başına değil, bütünü bir parçası olarak düşünülür- ele alınır. İnsan ne doğanın üzerinde, ne altında nede dışındadır. Bu düşünce ve ele alış tarzı doğaya saygılı olmayı ve doğayla dostluk temelinde bir ilişki geliştirmeyi de beraberinde getirmiştir. Hani günümüzün söylemiyle ekolojik bir yaşam ilkesini geliştirmiştir.

İlk insanlar, anlam verme- benzetme- nedeniyle insan ve doğa arasında benzerlikler kurmuşlardır. Örneğin ana rahmi ile toprak (yerin altı)- şikeft arasında benzerlikler kurmuşlardır. Yaşam nasıl ananın karnında yavaş yavaş geliyorsa insanların tümü içinde toprak- şikeft benzer bir metafor tarzında ele alınmış. Baharda filizlenen yaprakların kışın toprağa tekrar düşmesi, bir sonraki yıl tekrar yeşermesi ile yaşamın başlangıç ve sonlardan oluşmadığı sadece formların değiştiği ifade edilmiştir.

Bu nedenle insanın öldükten sonra yine toprağa cenin pozisyonunda gömülmesinin böyle bir yanı vardır. Yine yaşamın bir döngü olduğu, her yıl doğanın kendisini yenilemesi gibi yaşamlarında don değiştirerek devam ettiğine inanılmıştır.

Alevilikte don değiştirme- kiras guhertin, Budizm'de reankarnasyon denilen inancın temelinde de böyle bir inanış var. Bu inanışta ölüm yoktur, sadece formlar değişir, don değiştirilir. Bu nedenle ölüm korkulacak, karşısında dehşete düşülecek bir şey değildir. Enerji bazen insan bedeninde bazen başka formlarda kendini sürdürmeye devam eder. Bu gün dönüp baktığımızda binlerce yıl sonra Kuantumun bize söylediği şeyi doğayı anlamaya çalışan ilk insanlar doğaya dair yaptıkları gözlemlerle ve gördüğüne anlam vererek binlerce yıl önce zaten bulmuşlar.

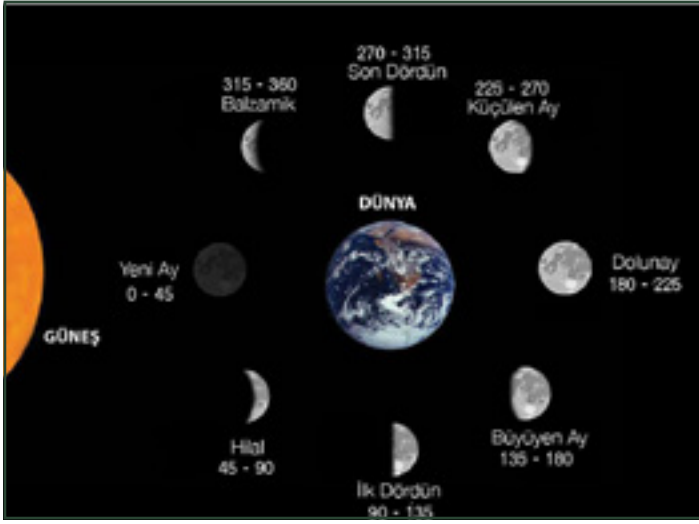
*Kâinatın aynasıyım
Madem ki ben bir insanım
Hakkın varlık deryasıyım
Madem ki ben bir insanım
İnsan hakta hak insanda
İnsan hakta hak insanda
Ariyorsan bak insanda
Hiç eksiklik yok insanda
Madem ki ben bir insanım
İlim bende kelam bende
İlim bende kelam bende
Nice nice alem bende
Yazar levh-i kalem bende
Madem ki ben bir insanım
AŞIK DAİMİ*

Ozan Daiminin bu sözleri Alevi inancında ki insan ve evrenin bütünselliğini iyi ifade ediyor.

Animizde dağlar, ormanlar, ağaçlar, toprak, güneş, ay canlı olarak düşünülmüş, kutsal kabul edilmiştir. Bir

ağaç kesmek ile bir insan öldürmenin aynı şey olduğu felsefesinin halen Alevi toplumunda yaşıyor olmasının böyle bir arka planı var. Toprağa kaynar suyun dökülmemesi, toprağın canının yanacağına düşünülmesi, ateşe su dökülmemesi vb...

Kadının adet döngüsü ile ayın döngüsü arasındaki bağı keşfetmişler ve bu temelde adlandırmalar yapmışlardır. Örneğin kadının aylık döngüsünü ifade eden regile aybaşı, manga sori, devre, gibi isimler verilmiştir. Kürtçede ketiye cilan, ketiye kincan denilir. Bunun Alevi inanışında ki yenilenmeyi ifade eden kiras guhertin- don guhertin ile bağlantılı bir ifade olma ihtimali yüksek. Çünkü her ay döngüsü yeni bir başlangıç ve enerjinin kendisini yenilmesini de ifade etmektedir.

Aslında bu aynı zamanda kadının bilgisidir. Kendi bedenindeki değişim ile doğadaki değişimi gözlemlemiş, bunlar arasında benzerlik kurmuş, isimlendirmeyi bu temelde yapmıştır. Aslında ilk bilginin oluşumu böyle olmuştur: bütünselliği içinde düşünme- anlam verme-verdiği anlama göre adlandırma- bu temelde yaşam ritüellerini geliştirme- yaşamın bir parçası haline getirme şeklinde insan-bilgi süreci gelişmiştir.

Yeri gelmişken burada kısaca hakikate ulaşmak için tarihsel dönemler boyunca geliştirilen düşünce yöntemlerine kısaca değinmekte fayda var.

Mitolojik Öyküleme Süreci

Düşünce yöntemleri, bir değerler sistemine dayanarak hakikati izaha girişmeyi ifade eder. İlk düşünce yöntemi olarak tanımlanan mitoloji animizme dayanır; her şeyi canlı düşünüp, birer tanrı- tanrıça ile izah etmeye çalışır. Her şeyi canlandırır. Her hayvan farklı öyküleriyle anlatılır. Masalarda insan olup sonra hayvana dö-

nüşen pek çok öyküye rastlarız. Canlıdır, kurgusaldır, insan ve diğer varlıklar arasında bütünsel bir ilişki vardır. Bunun yaşam ile doğrudan bağıda vardır. Örneğin doğal toplumlar yaşamlarına göre mitolojileri kurgulamış, mitolojilere göre de yaşamaya çalışmışlardır. Doğal toplumda artı ürün şenliğin- mutluluğun kaynağı olurken aynı zamanda korkulan ve tez elden çıkarılması gereken bir şey olarak da görülür. Bu nedenle üretim yılının sonunda yani sonbaharda artı ürünün ortaklaşa tüketildiği festivaller organize edilir. Tanrıya adanan artı ürünün tüketildiği bu yerler ziyaretler dönüşür. Genelde kurban kesilir ve ziyaret pilavı denilen etli bulgur pilavı pişirilip, yenilir geri kalanı eve götürülmez, mutlaka dağıtılır. Eve getirilmesi pek makbul görülmez. Çünkü o oradakilere dağıtılması ve tüketilmesi gereken kutsal bir yemektir. Bu gün İslamiyet ile hiç alakası olmayan ziyaret geleneğinin halen Alevi toplumunda bu kadar canlı olmasının böyle bir anlamı da var. Ziyaretler, komünal yaşamın izlerini taşır. Doğaya şükranlarının sunulduğu ritüelleri ifade eder.

İşte bu ritüeller doğal toplum bilgisinin günümüze ulaşan biçimlerinden bazılarını ifade ediyor Ziyaretler neresidir? Genelde yüksek tepeler, asi dere kenarları gibi yerlerde yani tanrıya- tanrıçaya adak adanacak yerlerdir. Halen Kürdistan'da çok yaygın ziyaretler vardır. Ancak son yıllarda ziyaret geleneği İslami motiflerle bezenerek giderek türbelere dönüştürülme eğiliminde.

Sorgulayarak Anlamaya Çalışma

Felsefe dönemi dediğimiz dönem ise olay ve olgular sorgulanıp, mantık yürüterek cevaplar oluşturulmaya çalışılır. Felsefenin geliştiği dönemlerde de mitolojik anlatımlar yaşamın izah edilmesinde yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir. Özellikle yazılı geleneği çok güçlü olmayan toplumlarda yada yazılı geleneğe güven duymayan ve sözlü olarak kolektif hafızayı oluşturmayı esas alan Alevi kültürü gibi kültürlerde mitolojik anlatımlar önemini korumaya devam eder.

Tanrının Kelamı ve İnsanın Kullaşması

Dinde ise "oluş" artık tanrının kelamıdır. Tanrılar artık topluluğun içinde, onların yanı başında değil, daha yukarılara çıkmış ve buyurgan olmaya başlamıştır. Tanrılar yükseldikçe insan küçülüp, kul konumuna düşer. Yaşananları izah etmede dogmalara, metafiziğe geniş bir alan açılır. Ancak şunu da ifade etmekte yarar var; hiçbir dönem birden kesintiye uğrayıp, bir diğer dönem başlamıyor. Bir birinin içine akan ve suları karışmayan

iki nehir gibidir. Çünkü öyle iddia edildiği gibi tarih düz çizgisel bir hatta gelişmiyor.

Tarihin gelişim biçimi helezoniktir.

Kök her zaman güçlüdür ve kendini sürdürme eğilimindedir. Sonradan kök üzerinden gelişen değişimler ne kadar kendini hakim kılmaya çalışırsa çalışsın kök-yani başlangıçta var olan bilgi biçimleri kısmi farklılıklara uğrasa da kendini sürdürmeye devam eder. Alevi inancında doğal toplumun inanç ve kültürünün bu kadar baskın olmasının böyle bir anlamı vardır. Alevi toplumunda yaşayan pek çok ritüel m.ö 4-5 yıl öncesine kadar uzanıyor. Bu tarihi daha eskilere de götürmek mümkündür. İlk insanın anlam arayışına başladığı dönemlere kadar bunu götürebiliriz.

Gözleme ve Deneye Dayalı Bilginin Gelişimi

Bu yöntemlerin dördüncüsü olan bilim ise bilgiye ulaşarak ve bilgi ile hakikati açıklamaya çalışır. Ancak bilimsel yöntem olarak tabir edilen sürecin pozitivist bilim anlayışı ile başlatılmış olması ve bu paradigmanın tekçi ve her şeyi kendisi ile başlatan, kendinden öncesini geri ve bilimsel görmeyen yaklaşımlarından dolayı en fazla doğal toplum kültürünün zedelendiği, itibar kaybına uğradığı dönem bu dönemdir diyebiliriz. Bunun Alevi toplumu üzerine etkilerini daha sonraki dersimizde ele alacağımızdan şimdilik bu bölümü geçiyorum.

Bilgi İnsan İlişkisi

İnsan, kendini anlamaya dair sorular sorup, cevaplar

aradığı ilk andan itibaren bilgi insan yaşamında önemli yer edinir. Bu anlamda bilgi yaşamımızı anlamlandırmayı sağlayan her şeydir. Kutsaldır. Bu nedenle ilk insanlar bilgiyi tanrı ve tanrıçalarla tanımlamışlardır. İlk hamurun yoğrulmasından, yoğurdun mayalanmasına, tohumun ekilmesinden, hayvanın evcilleştirilmesine, hesaplamanın yapılması, güneş-yağmur- tohum ilişkisinin kavranması, köylerin inşa edilmesine kadar verilen tüm çabalar bilme ve bilim işidir. İlk şarap, bira¹ yapımının M.Ö 5 binli yıllara kadar uzanması kimyanın ne kadar eski bir tarihe sahip olduğunu ortaya koyuyor. Gök cisimlerinin hareketlerinin çok eski tarihlerde bile biliniyor olması, günlerin, ayların, yılların bu temelde hesaplanması, Göbeklitepe de günümüz insanın halen sırasına ermediği tapınakların yapılması, 5-6 ton ağırlıkta ve 5,5 metreyi bulan taşları o alana taşımanın fizik yasalarını bilmesi de bilginin ve bilmenin tarihinin eski olduğuna işaretler². Belki yasalara isimlerini koymamış, günümüzde olduğu gibi bilgiye ismini verip, patent hakkını kendinde saklı tutmamıştır ama fiziği, kimyayı, biyolojiyi, matematiği vs. bilmiştir. Bu bilimi toplumun kolektif ürünü olarak ele almış ve toplumun hizmetine sunmuştur... Bilgi olmadan ne tahıl, ne qut (katık) olurdu. Bilgi olmadan bunlar etrafında gelişen düşünce sistemi, inanış ve kültürde olmazdı. Kadın etrafında gelişen bu bilme hali günümüz biliminin embriyosunu ifade eder.

Bilgi kadrini bilene teslim edilir. Örneğin kadınlar kendi bilgisini- özellikle sağlık bilgisini bir sonrakine

teslim ederken- "elimi verdim" denilirdi. Yani bilgi bunun değerini bilecek, geliştirip koruyabilecek kişilere teslim edilirdi. Örneğin Şifacı kadınlar bu benim değil, Fatma Ana'nın elidir deyip, tedaviye başlar. Yani kendisinin de bir bilgi taşıyıcısı olduğunu, esas olanın kadim gelenek olduğunu ifade eder. Bu bir gelenektir,

1 Ercan Eren. "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira" Tarih Vakfı Yayınları. "...bira Mezopotamya'da M.Ö. 5 binli yıllarda Sümerli bir kadın tarafından tesadüfen bulundu."

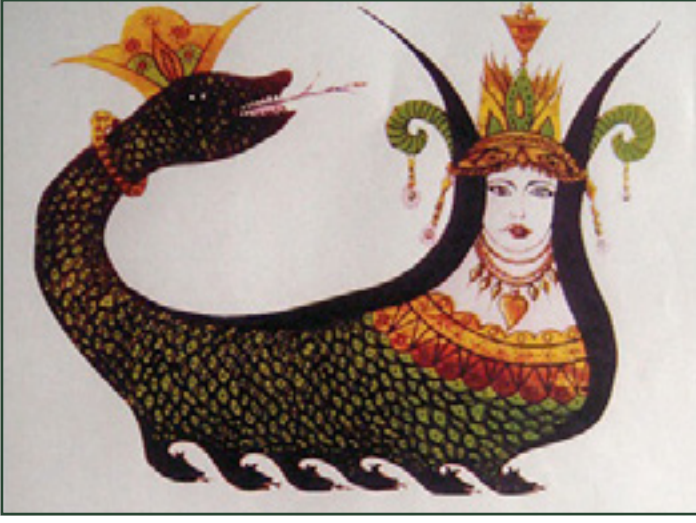
2 <https://www.skylife.com/tr/2018-08-business/gobeklitepe-tas-cagi-nin-elitleriercim> tarihi 21.12.2020

her bilenin kendinden sonra gelene bilgisinin devretmesi olayı, **el vermek** olarak tanımlanır.

Bu tür ilişkiyi Pir-reber-talip ilişkisinde de gözlemlediğini daha önce ifade etmiştik. Bilgi ehli olmayana teslim edilmez. Bu son derece önemli bir konudur.

Sonuç Bağlamında

Jineoloji olarak bizlerde kendi bilgimizin peşindeyiz. Kadının bilgisini, yani yaşamı ilk kez ortaya çıkaran ve binlerce yıl bununla yaşamı sürdüren bilginin peşindeyiz. Bu bilginin en güçlü yaşadığı alanlardan biri olan ve doğal toplum kültürünü büyük oranda taşıyan Alevi Kültürü ve İnancı Jineoloji açısından da bilgiye ulaşmak için önemli imkan ve olanaklar sunuyor.

Kaynakça

Jineoloji Ders Notları / Zozan Sima/ Jingeş Yayınları
Jineoloji Dergisinin değişik sayıları ■

Kültür dünyamızda en çok yer alan konu ve tartışmalardan birisini Alevi / Kızılbaş inancı oluşturuyor. Ortaya konulan literatür içinde en çok yeri de Alevilik üzerine yazılmış kitaplar almaktadır. Görünürlüğü son 30 yıldır söz konusu olan bu kültürün, önümüzdeki yıllarda da yükselen değerler içinde yer alacağını söylemek mümkündür. Bu çalışma da, aslında konunun her geçen gün önem kazanmasından dolayı bir ihtiyaç haline geldiğini göstermektedir. Konuya felsefi bir bakış getirerek kültürel, dinsel, sosyal ve tarihsel bir çerçeve çizmek, belirli momentlerin ve konseptlerin altını çizmek elzem görünmektedir.

Felsefe ve Alevilik deyince iki noktaya işaret etmek icap eder. Birisi, Aleviliği kavramsal düzeyde açıklamaktır. Yani bilim, siyaset ve sanat yoluyla değil de felsefi yoldan Alevi / Kızılbaş kültürünü ortaya koymak anlaşılmalıdır. Misal bu metnin kendisi, Aleviliğin kavramsal açıklanması türüne örnektir. Alevilik ve felsefe denildiğinde ikinci olarak bu inanç biçiminin içerdiği felsefeyi açığa çıkarmak anlaşılmalıdır. Her kültürün, inanç ve ideolojinin hatta her felsefenin felsefesini yapmak da mümkündür. Dolayısıyla Alevi / Kızılbaş kültürünün, nasıl ve hangi kavramlarla betimlenmesi gerektiğini araştıran bir tartışma temelde felsefi bir tartışmadır. Keza Aleviliğin içerdiği bir sanat felsefesinin olup olmadığını inceleyen bir çalışma da, esasen felsefi bir çalışma anlamına gelir.

Alevilik, üzerine pek çok açıdan tartışma yürütülen bir inanç olarak da dikkati çeker. Onun tarihsel kaynakları, ana akım din, inanç ve felsefelerle olan ilişkisi de tahlil edilmeyi bekliyor. Anadolu ve Mezopotamya toplumlarında Alevilik, Kızılbaş terimiyle de karşılansa bile daha farklı terimlerle de betimlenebiliyor. Nihayetinde «öteki» kültür içinde yer aldığı için onu araştırmak için yazılı kültürden ziyade sözlü kültür geleneğinden yararlanıldığı da bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

Metinde her ne kadar Alevi terimi ön planda olsa da önerimi de baştan hatırlatmak isterim. Alevi terimiyle yazıyor olsak da onları alevci, ışıklı, ocakçı ve kızılbaş terimleriyle ifade etmek daha uygun olur. Zira Alevi dediğimiz geleneğin ontolojik kaynakları, Antik felsefeler de yansıdığı gibi ateş, güneş, ocak gibi üretimle ilgili maddi güçlere dayanmaktadır. Alev, ateş, ışık, ocak... Bunlar olmadan insanlığın, hayvan dünyasından ayrılıp özgürlük arayışına girmesi belki de imkansız olacaktı. Bu yüzden Alevi teriminin Ali'den geldiği tezi

değil de alevden ve ateşten geldiği tezi daha inandırıcı görünüyor. Dolayısıyla Alevi denilen topluma alevden ve ateşten hareketle Alevci veya Kızılbaş demenin daha uygun olduğunu düşünüyorum ve öneriyorum.

Aleviliğin Tarihsel Kaynakları

Aleviliğin ne olduğu, tarihsel arka planının nereye dayandığı, ortaya çıktığı koşullar hep tartışma konusu olmuştur. Bunun nedenini, ana akım bir din ve inanç olmamasında aramak gerekiyor. Kızılbaş kültürünün Ehli Beyt'le açıklamaya çalışılması önemli bir sorunsal olarak karşımızda duruyor. Onun İslam'ın bir kolu olduğu, bazen de Şiilik içindeki özgün bir damar olarak ele alındığı da olmaktadır. Bu çerçeve de Aleviliğin Ali ile başlatıldığı, Alevi adının da Ali'den geldiği görüşü de epeyce taraftar bulmaktadır. Dahası var. Alevi / Kızılbaş inancının İslam'dan önce de mevcut olduğu görüşü de Alevi entelektüelleri arasında çokça tartışılmaktadır. Son yıllarda, bu çerçevede birhayli literatür de oluşmuş durumda.

Aleviliğin Ali'siz olması gerektiğini düşünenler ve Aleviliğin İslam dışı olduğunu ileri süren tezler de az değil (Faik Bulut). Dahası da var. Alevi / Kızılbaş kültürünün Hitit ve Sümer toplumlarında da içkin olduğu ileri sürülmektedir. Bu anlayışa göre Aleviler İslam'dan çok önceki tarihlerde var olan bir halktır. Bununla birlikte Aleviliği, etnisite ile ilişkilendiren tezler de az değildir. Aleviliğin, Anadolu'da yaşamış olan Luvilerden kaynaklandığını ileri süren tezler bunlardandır (Erdoğan Çınar).

Kaynak ararken, etnisite bağlamında Aleviliği Türk, Kürt, Arap milliyetiyle açıklayan görüşler de az değildir. Yani Alevilerin bir millet olduğunu ileri süren görüşler de kendine yer bulmaktadır (Kemal Soyer). Bir görüş daha var ki, o da son derece ilgi çekicidir. CEM

Vakfı çevresinin tezine göre İslam'ın özünü Şiiler ve diğer mezhepler değil Aleviler temsil ediyor. Yani "asıl Müslüman biziz" deniliyor. Önceki dinlerden, felsefelerden geldiğini, Zerdüşt ve Mani'den izler taşıdığını savunanları da unutmamak gerekiyor.

Tüm bu tarz ileri sürülen tez ve teorilerde doğruluk payı bulunabilir. Çünkü her toplum gibi Alevi toplumu da çevresinden, tarihsel süreçlerden, dinlerden, inançlardan, felsefe ve kültürlerden etkilenmiştir. Zerdüşt'ten etkilenmiş, Kerbela ile ilişkilendirilmiş, Luvilerden özellikler taşıyor olabilir. Aynı coğrafyada olduğu için Aleviler Sümer ve Hititlerden gelen inançları da kendinde barındırıyor olabilir. Kendilerini Türk, Kürt ve Arap Alevisi olarak betimleyen kesimlerin varlığını da biliyoruz. Fakat bütün bunlar Alevi / Kızılbaş toplumunun ortak özelliğini temsil etmiyor. Ben bu metinde Alevilerin ortak özelliğinden hareket ederek tarihsel ve aktüel açıdan soruna bir açıklama getirerek yeni bir iddiada bulunmayı düşünüyorum. Bu ortak özelliği "eşitçilik" kavramında bulduğum iddiasındayım. Dolayısıyla Alevi / Kızılbaş kültürü için ortak kaynak sınıfsız toplum olarak bilinen klan ve kandaş toplumlarıdır.

Klan, Kandaş Toplumlar ve Aleviler

Yüz yıl öncesine kadar dünyanın pek çok yerinde, Asya, Afrika, Amerika kıtasında eski toplum geleneklerini sürdüren topluluklar bulunuyordu. Şimdilerde de rastlamak mümkündür. Bunların bir kısmının yapısını, Amerika yerlilerinden hareketle yazılmış olan Henri Morgan'ın Eski Toplum adlı kitabında bulmak mümkündür. Eski toplumların yani klan, kabile ve kandaş olarak betimlenen toplulukların özellikleri özgürlüğün ve eşitliğin olduğu topluluk oluşlarıdır. Burada toplum yerine topluluk terimini kullanmak daha doğrudur. Alevilerin de bu toplulukların devamı olduğu anlaşılıyor. Alman sosyolog Tönnies, topluluk ve bunun uygarlaşmış biçimi olan toplumu birbirinden ayırmak için gemeinschaft ve gesellschaft ayrımı yapar.

Alevi toplumlarının modern devlet, ordu, sınıf, sömürü, savaş uygarlığına karşı bir topluluk olduğunu anlamak da zor olmuyor. Yalnızca Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında Alevilerin tarihi incelendiğinde bu topluluğun, her türden modern uygulamaya, örneğin modern hukuka, modern eğitime, kutsal dinlere, otoritelere, beylere, paşalara, kendilerine çizilen sınırlara, ayrıcalıklı şahıs ve sınıflara karşı reaksiyon gösterdiklerini, modern devletler de dahil olmak üzere hiç bir devlet gücünü tanımadıklarını görüyoruz.

Alevi / Kızılbaş inancının kutsal dinlere de kutsal olmayan dinlere de benzemediğini, kendine özgü bir inanç olduğunu tespit etmek zor olmuyor. Dolayısıyla onu İslam, Hıristiyan, Zerdüşt vs içinde ya da etkisindeki bir din olarak betimlemek gerekmiyor. Kaldı ki Alevilik / Kızılbaşlık, yalnızca dini boyutu olan bir olgu da değildir. Dinsel ve inançsal boyutu yanında kendine özgü bir felsefesi, estetiği, mitolojisi, yaşam tarzı ve dünya görüşü olan bir gerçekliktir. Bu yüzden de Alevileri bir kalıp içinde tek yapılı ve tek boyutlu olarak ele almanın yanlış olacağı kanaatindeyim.

Göçebe Yaşamı ve Aleviler

Eski, eşitlikçi toplulukları ilkel komünal topluluk olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Bunlar kendine yeten toplumlardır. Değişim değeri değil kullanım değeri üzerinden üretim yapılır. Toplumsal artık henüz gelişmemiştir. Tarım toplumunun özellikleri de söz konusu değil. Avcı ve toplayıcı üretim biçimi yaygındır. Göçebe toplum tipi dersek yanlış olmaz. Bu hareketli toplumlarda özel mülkiyet yoktur. Yalnızca kişisel eşya anlamında şahsi araç gereçler, üst baş vardır. Hareketli göçebe yaşamı, mülke izin vermez. Mülk olmadığı için sınıf, sömürü ve savaş da lüzumsuzdur. Bırakalım devleti, hukuku, aile kurumu bile gelişmemiştir. Yetişkinler çocukların anne - babası, büyükler küçüklerin abi - ablasıdır. Uygur dünyadan evvel böyle bir toplum modelinin olduğu konusunda hem Marksist antropologlar hem de ana akım burjuva antropologlar hemfikirdir. İşte Alevi / Kızılbaş toplulukları bu eşitlikçi toplulukların bir mirası olarak vardır.

Alevilerin, günümüzde demokratik eğilim göstermeleri, doğa ve insan sevgisini önemli bir ilke bellemelerinin kaynağı da eski geleneklerde içkindir. Yine Alevi topluluklarının şehirler yerine kırlarda yoğun olmaları, kentten ve uygarlıktan uzak dağ başları, su kenarlarında yerleşmiş olmalarının nedeni de eski toplum geleneklerine bağlı olduğundandır. Bu noktada ilkel komünal ve modernin ne olduğunu da bir iki cümleyle açıklamak gerekir ki, eşitlikçi Kızılbaş kültürü daha doğru anlaşılabilir.

Antropolojik açıklamalara göre insanlar ilkel komünal toplumda, ilkel de olsa eşit ve ayrıcalıksız bir şekilde yaşamıştır. Savaş, sömürü, devlet, kral, mülk ve bey - paşa yoktur. Üretim, artar zamanla. Artan ürünün başına çöreklenen kişiler ve ayrıcalıklı sınıflar ortaya çıkar. Böylece toplum ilkelden moderne yani uygarlığa geçmiş olur. Bu geçişin nasıl olduğunu açıklayan

“sözleşme teorileri”ni birazdan açıklamaya çalışırım. Görüldüğü gibi uygar ve modern kelimeleri kulağa hoş gelse de içeriği, anlamı hiç de öyle değil.

Uygarlık geldi diye övülen dünya, tuzu kurular için özgürlükler dünyası, dünyanın ezilen ve emekçileri içinse sömürü, zulüm, savaş ve katliamlar dünyasıdır. Alevi / Kızılbaş toplulukları, bütün tarihleri boyunca işte bu uygar ve modern denilen değerlere karşı mücadele etmiş ve eşitlikçi toplum modelini savunmuştur. Bu özellik de Alevilerin her çağda ezilen toplum pozisyonunda olmasına neden olmuş ve emekçi sınıfların yayında konumlanmasını gerektirmiştir. Zalime karşı mazlumla ittifak içinde olmuştur. Kerbela trajedisiyle özdeşlik kurması, bunun en iyi bilinen kanıtını teşkil etmektedir. Keza ülkemizin uzak ve yakın tarihinde Alevi / Kızılbaş toplumunun sol ve sosyalist kesimlere yakın olması, Ezilen Kürt ulusu ile yanyana durması, ekolojist hareketlerle, kadın mücadelesi ile birlikte hareket etmesi de onun ezilen halklar ve mazlum toplumlarla özdeşlik kurduğunu göstermektedir.

Barış İçin Savaşmak İlke Olmalıdır

Tarihsel geçmiş tecrübelerden ve aktüel durumdan da görüleceği gibi bu topluluk, uygar toplumun sınıflı, mülklü, savaşlı dünyası yerine eşitlikçi, hümanist bir barış toplumunu savunmaktadır. Alevilerin mücadele tarihi bütünüyle bu tezi doğrulamaktadır. Kızılbaş direnişleri ve ayaklanmalarının tümüne esasen, “savunma” mantığı damgasını vurmuştur. Mazdek’ten Şeyh Bedreddin ayaklanmasına kadar bütün savaşlar özünde savunmacı, muhafaza edici savaşlar olmuştur. Yani eşitlikçi toplum geleneğini muhafaza etme ve barışı korumak için savaşmak! Alevilik deyince barış için savaşmak, yalnız barış için ilkesi akla gelmelidir

Alevi / Kızılbaş toplumlarında içkin olan eşitlikçi ve barışçı özellikler ile bilim, düşün tarihindeki filozofların savunduğu özgürlükçü görüşlerin kaynağı aynıdır: Eşitlikçi, ilkel komünal toplumlardır. Böylesi bir açıklama elbette, modern dünyada söz konusu olan özgürlüklerin mücadele yoluyla elde edildiği gerçeğini ortadan kaldırmaz. Yalnızca onların birlikte geçerli ve etkin olduğunu gösterir. Bilhassa birinci kuşak filozofların yani Sokrates, Platon, Aristoteles ve Stoacılar gibi filozof ve felsefi akımlarda görülen eşitlikçi unsurların klan, kanadaş toplumlarından geldiğini düşünmek yanlış olmaz.

Burada kavram felsefesi yapmak icap ediyor. Kulağa hoş gelen uygar ve modern kavramlar, mülkiyetçi, sınıflı, silahlı, savaşçı dünya anlamına geliyor. Alevile-

rin böylesi bir dünyaya karşı uzak durduğu anlaşılıyor. İlkel, klan, kabile toplumu veyahut da eski topluluklar gibi terimler, pejoratif (negatif: kötü) çağrışım yapsa da gerçekte özgürlükçü, eşitlikçi, barışçı topluluklardır. Düşünce tarihinde uygarlık eleştirisi yapan bir literatür de vardır. Fransız düşünür J. J. Rousseau bunlardan birisidir.

Alevi / Kızılbaş toplulukların kaynağını eski, eşitlikçi topluluklarda bulduğumuzu söylediğimize göre bu kültürün yerel / lokal değil evrensel olduğunu da, bir varsayım olarak belirtmiş oluyoruz. Dolayısıyla Alevilerin Anadolu, Mezopotamya, Kafkaslar ve Balkanlardan ibaret olmadığını dünyanın her coğrafyasında tabir yerindeyse kardeşlerinin olduğunu iddia ediyoruz. Çünkü eski eşitlikçi toplumların izini ve geleneğini sürdüren topluluklar yalnızca saydığım coğrafyalarda değil Çin, Hindistan, Mısır, Amerika, Avrupa vs. her yerde bulunuyor. Bunları gerek burjuva sosyal bilimciler gerekse de Marksist sosyal bilimciler açıklamıştır.

Alevi / Kızılbaş toplumunun eski, eşitlikçi toplumlardan arta kalan bir miras olduğunu düşünüyoruz. Eski toplumlardan uygar toplumlara bir geçiş oldu. Fakat bu geçiş toplumların belli bir kesimi direnç gösterdi ve eski eşitlikçi gelenekleri korudu. Bu toplumlar, üretim biçimi olarak avcı ve toplayıcı üretim biçimi içindeydiler. Uygarlığa direnç gösterdikleri için otoritelerle belli belirsiz bir çatışma içine girdiler. Uygarlığa geçiş yapan modern topluluklar eski toplumları kendine benzetmek üzere kontrol altına almaya çalıştıkça eski topluluklar, dağ başlarına, merkezi yerlerden uzak köylere ve mekanlara çekildi. Alevilerin ve dünyada benzerleri bugün de tespit edilen toplulukların dayandığı kaynaklar, işte bu eski, eşitlikçi topluluklardır.

Kendine Özgü Kavram Seti

Eşitlikçi topluluklar gibi Alevilerin de uygar toplumdan, egemen kültürden farklı, özgün içerikler taşıdığı açıktır. Dolayısıyla Aleviliği, diğer ana akım dinlere benzeterek ona Tanrı, kitap, melekler, peygamberler bulmaya çalışmak anlamsız oluyor. Üretim ilişkilerinin farklılığı kültürel, dinsel, estetik ve siyasal farklılığı da birlikte getirir. Alevi kültürünün eski topluluklardan beri çeşitli evrimsel süreçler geçirerek bugüne kadar geldiğini düşünüyoruz. Bu süre zarfında kendisine özgü bir kavram seti, literatür oluştuğu da anlaşılıyor. Aleviler için kaynak ararken resmi ideolojinin ve uygar dünyanın metinlerini esas almak yanlış olur. Esas alınması gereken sözlü tarih ve kültür geleneğidir. Kaldı ki

sözlü kültür bile son yıllarda yozlaşma eğilimi gösteriyor. Kaynağın hakiki olmasına özel bir önem göstermek zorunludur.

Hakiki kaynak verilerine ve aktüel olan birçok örneğe bakılırsa Alevi / Kızılbaş kültüründe Tanrı'dan ve modern hukuktan ziyade hak ve hakikatin varlığı önemlidir. Peygamber veya melekler yerine pirlar, rehberler, dedeler, dervişler vardır. Eğitim mekanları içinde ocaklar ve dergahları anmak yanlış olmaz. İbadet olarak cemler yapılır ki, cemler yalnızca ibadetten ibaret değildir. Bilhassa görgü cemleri, toplumsal adalet ve hukuk ihtiyacı için vardır. Bunun için doğmuştur diyebiliriz. Paralel bir hukuk anlayışı anlamına gelir ki, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları bu cemleri büyük tehlike olarak görmüş ve onu yok etmek için nice saldırılar düzenlemiş, Kızılbaşlara korku vermiştir. Kızılbaşların ana akım dinlerden veya İslam'ın içinden gelmediği şundan da bellidir ki, Alevilikte insan, hayvan, bitki, yaşayan her varlık "can"dır. Kadın ve erkeğin toplumsal rolleri de eşittir. İkisine de can denilmesi manidardır.

Alevi inancının, düşünülen çok daha geniş olduğunu bilmek gerekiyor. Onu, yalnızca mezhep, felsefe, inanç, kültür, yaşam biçimi gibi terimlerle açıklamak eksik kalır. Çünkü Alevilikte "yol" vardır. Her şey yol'da içkindir. Yol hedefdir, hak ile hakikattir. Hakikat tektir. Bununla birlikte Alevilikte tutuculuk yoktur. Zira yol bir olsa da sürekin binbir'dir denilir. Hakikate ulaşmanın yolu değişiklik gösterebilir. Zaman ve mekan farkı, bir çok uygulamayı değiştirebilir. Dedelik ve pirlar gibi kurumlar hiyerarşik görünse de, toplumsal hiyerarşi geçerli değildir. Pir veya mürşit yalnızca yetenek ve liyakat nedeniyle önderdir.

Toplumsal Sözleşmenin İmzalanması

Eski toplumlardan uygar toplumlara geçişe ilişkin çeşitli varsayımlar, teoriler mevcuttur. Ne oldu da eşitlikçi toplumlardan sınıflı toplumlara geçildi? Bu geçiş nasıl gelişti, nasıl gerçekleşti? Marksist teori, üretimin artması üzerine bu üretimin yönetilmesinin ihtiyaç haline gelmesi biçiminde açıklıyor. Zor yoluyla olduğunu savunan hipotezler de var. Bunun toplumsal sözleşme

yoluyla olduğunu düşünenler de az değil. Bunları biraz açıklamadan evvel belirtelim ki hangi hipotez doğru olursa olsun, insanlık eşitlikçi toplumlardan daha sonra uygar topluma geçmiştir. Bu bir realite. Konumuz açısından ikinci bir realite daha var ki o da bazı toplulukların bu geçişi tanımadığı, sözleşmeyi imzalamadığıdır. Kızılbaş / Alevi toplulukları işte bu sözleşmeyi imzalamayan kesimlerin mirasçısı olarak vardır. Yani uygar topluma geçmeyerek eski, geleneksel, eşitlikçi ilkeleri muhafaza etme yolunu seçmiştir.

Bu topluluklar Anadolu ve Mezopotamya'da çeşitli adlar almışlardır. Alevi, Kızılbaş, Bektaşî, Babai ilk akla gelenlerdir. Bedreddiniler, Babekiler, Mazdekiler, Karmatiler, Hürremiler, Katharlar, Malakanlar, Kalenderiler, Tahtacılar... Bunları daha da aşan toplulukların var olduğunu, bugün dünya üzerinde saptamak mümkündür. Bunlar eski toplum geleneklerini sürdüren

toplumlardır. Örneğin Avrupa'da Thomas Münzerciler, İngiltere'de Wat Teylerciler, Amerika yerlileri eski topluluklara örnek verilebilir. Bu yüzden, Alevilerin geniş bir "akraba" çevresine sahip olduklarını iddia ediyoruz. Yalnız Anadolu ve Mezopotamya'da değil dünyanın değişik coğrafyalarında Alevilerin akraba ve kardeşlerinin olduğunu ileri sürüyoruz.

Toplumsal sözleşme mevzusu siyaset felsefesinde önemli bir yer tutuyor. İngiliz filozofları Thomas Hobbes ve J. Locke, sözleşme teorisyenleri olarak da bilinir. Hobbes'a göre eski toplumlarda yasa, hukuk, devlet vs. olmadığı için bir

kaos vardı. Böyle ortamlarda insan insanın kurdudur. Bu yüzden de insanlar, kendi iradelerini bir kişiye ve bir kuruma (Leviathan) devreder. Böylece herkes o kişi ve kurum karşısında eşit bir pozisyonda bulunur. Locke içinse eski toplum kaos değildi ama giderek sorunlar büyüyor ve yasalar / hukuk kuralları, devlet gerekli hale geliyordu. İnsanlar kendi iradeleri ile toplumsallaştı. Devlet doğdu, ilkel insan kendi arasında adeta bir sözleşme yaparak uygarlığa geçmiş oldu.

Fransız düşünür J. J. Rousseau da benzer şekilde düşünmüştür. Bir fark var. Rousseau açısından, eski toplumlarda demokrasi ve eşitlik vardı. Bunu sürdürmek için uygar kurumlar icat eden insan giderek "bozuk"

Kızılbaşların ana akım dinlerden veya İslam'ın içinden gelmediği şundan da bellidir ki, Alevilikte insan, hayvan, bitki, yaşayan her varlık "can"dır. Kadın ve erkeğin toplumsal rolleri de eşittir. İkisine de can denilmesi manidardır.

bir toplum yarattı. Uygarlık insanı bozdu. Rousseau'ya göre şimdi (18. yüzyılda) yeni bir toplumsal sözleşme yapmak gerekir. Bu varsayımsal teorilerin, bir an doğru olduğunu düşünelim. Bir toplumsal sözleşmeden, yeni bir hukuk, devlet, düzen kurulduğu anlaşılıyor. Biz Alevi / Kızılbaş topluluklarının bu kurallara uymadığını, uygarlık adına inşa edilen düzeni tanımadıklarını söylüyoruz. Osmanlı'yı tanımayan Alevilerin, Dersim örneğinde olduğu gibi cumhuriyetin otoritesini de tanımadıklarını biliyoruz. Son zamanlarda Alevilerin Kültür Bakanlığı'na bağlanmasına karşı çıktıkları dikkate alınırsa halen uygar dünya yerine eşitlikçi gelenekleri sürdürmek istediklerini anlamak zor olmuyor.

Alevilerin Mücadele Tarihi

Alevilerin tarihsel öyküsüne bakılırsa bir kurucusu, sabitlenmiş bir kitabı veya peygamberi bulunmuyor. Alevilerin İslam'ın şartlarına uydukları da söz konusu değildir. Kendilerine özgü bir inanç sistemi içinde oldukları için ahiret anlayışları, cennet ve cehennem inancı da farklıdır. Ölmek yerine devri daim vardır. Cennet cehennem bu dünyadadır. Var olmak vardır. Yaratılma anlayışı yoktur. Yoktan var olma da mümkün değildir. Etik ve ahlak felsefesi de son derece dikkat çekicidir ve ana akım dinlere benzemediği çok açıktır. Arınma ve mühürleme ilkesi geçerlidir. Manicilik gibi inançlarla etkileşimi söz konusudur. Alevilerde elini, belini, dilini mühürle düşüncesi belirleyicidir. Yalan söyleme, öldürme, çalma, sömürme, en büyük ahlaksızlıktır. Alevi / Kızılbaş kültürü tüm bu ilkeleri mücadele içinde edinmiş ve bünyesine katmıştır. Bu mücadele tarihinden kısaca da, olsa bir kesit vermek istiyorum.

Ünlü Alman filozof K. Marx demişti ki uygarlık tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir. Alevilerin tarihini de buna benzeterek otoritelere ve egemen, sömürücü uygarlığa karşı mücadele tarihi diyebiliriz. Mazdek ismini öncelikle anmalıyız. Sasani egemen sınıflarına karşı eşitlikçi geleneği savunmuştur. 5. yüzyılda İran coğrafyasında ortaya çıkan Mazdek kültürü ile Kızılbaşlar arasında benzerlikler bulmak zor değildir. Yine aynı coğrafyada ortaya çıkan Bebek ve daha sonraları Hasan Sabbah hareketleri de eşitlikçi gelenekler olduğu için Alevi tarihi içinde yer alır.

Bütün Ortadoğu coğrafyasında 9. yüzyılda ortaya çıkan ve 200 yıl etkili olduğu söylenen Karmatilerin yarattığı gelenek de Alevi tarihinin bir parçası olarak görülür. Adıyaman, Malatya üzerinden Sivas ve Tokat'a kadar uzanan ve Konya'da son bulan Babailer ayaklanması da

anılmaya değerdir. Baba İshak ve Baba İlyas önderliğindeki bu hareketler Selçuklu egemen sınıflarının otoritesine boyun eğmemiştir. Dede Sultan, Torlak Kemal ve Şeyh Bedreddin önderliğindeki ayaklanma ise Osmanlı despotizmine karşı kaldırılmış kızıl bir bayrak olmuştur. Yalnız Alevilere değil tüm bölge halklarına devrimci bir model olmuş ve moral vermiştir. Belirtmek gerekir ki, tüm bu tarih ezilen halkların inançsal mücadelesinin tarihi olduğu kadar emekçi sınıfların da mücadele tarihidir.

Bedreddin hareketini sosyal devrimlerim ilk örnekleri arasında görmek mümkündür. Çünkü "yarın yanağından gayri her şeyin ortak olması gerektiği" savunulmuştur. Osmanlı feodalizmine karşı İzmir, Afyon, Karaburun başta olmak üzere birçok yerde yıllarca varlığını sürdüren "demokratik ve özerk yönetimler" kurulmuştur. Anadolu açısından düşünülürse Alevilerin tarihi Kalender Çelebi ve Şahkulu ayaklanmaları ile sürmüştür. Pir Sultan Abdal gibi isimler de bu tarihte kendisine yer bulmuştur. Pir Sultan ki yazdığı şiirlerle Alevi / Kızılbaş kültürünün adeta ruhunu, sanatını, estetiğini yansıtmıştır.

17. yüzyıl boyunca süren Şeyh Bozoklu Celal ayaklanmalarını da Alevi mücadelesinin merkezi bir halkası olarak değerlendirmek gerekiyor. 200 yıl sürdüğü düşünülen iktisadi kökenli olan bu ayaklanmaların ezilen inanç durumundaki Aleviliğin de taşıyıcısı olduğu açıktır. 19. yüzyılda en büyük kıyım Yeniçeri teşkilatına karşı yapılmıştır ki, bunun da bir Alevi (Bektaşî) katliamı olduğunu ileri süren pek çok kaynak bulunmaktadır. 20. yüzyılın da Alevilerin mücadele tarihi olduğunu söylemek yanlış değildir. Cumhuriyet idaresi, ilk icraat olarak Koçgiri ve Dersim katliamlarını ajandasına yazarak yapmıştır. Alevilerin mücadele tarihi Maraş, Malatya, Çorum, Sivas ve Gazi hadiseleriyle birlikte sürmüştür. Tüm bu tarihsel süreç gösteriyor ki Aleviler eşitlikçi bir toplum geleneği olarak var olmuştur. Bu yüzden de hiçbir dönem devlet dini olma imkanı bulamıyor. Bırakalım böyle bir özellik göstermeyi, ya ötekileştirilip dışlanıyor ya da kendisi otoritelere karşı bir direniş odağı olarak var oluyor.

Alevi Kültürünün İçerdiği Felsefeler

Alevilikte immanent olan felsefi içerikleri ve Alevilerin hangi toplumsal kategorilerden oluştuğunu açıklayarak yazıyı tamamlamak istiyorum. Kızılbaş kültürüne tekabül eden felsefeleri öncelikle varlık felsefesi olarak tespit etmek güç olmuyor. Varlık vardır, bir bütündür.

Her şey ondan gelir ve ona döner. Ölmek ve yok olmak değil de yukarıda da değindiğimiz gibi devri daim olmak söz konusudur. Devriye düşüncesi geçerlidir. Teknik bir terimle söylersek vahdeti mutlak, vahdeti vücut felsefesi temel alınmaktadır. Alevilerin hukuk felsefesi, uygulamasını görgü cemlerinde icra etmektedir. Cemlerdeki yargılama halkın huzurunda olur ve bir nevi jüri sistemi geçerlidir. Cezalar hiçbir zaman ölüm biçiminde verilmez. Hapishane ve idam cezaları yoktur. İşkence yasaktır. Eğitmeye, ikna etmeye ve topluma kazanmaya yönelik bir yargılama ve ceza verme ilkesi geçerlidir.

Kızılbaş kültüründe epistemolojik anlayış olarak kolektivizm önem kazanır. Önceki kuşakların tecrübesi esas alınırken “ne kadar bilirsen bil, bir bilene danış” ilkesi geçerlidir. Bilim felsefesi de bu bağlamda kurulur ve bilimle gidilmeyen yolun karanlık olduğu vurgulanır. Kızılbaş kültürünün sanat felsefesi halk şiirinde, deyişlerde, ozanların müziklerinde içkindir. Halk masalları, destanlar, ulu ozanlar da sanat felsefesinin bir bileşenidir. Dil felsefesi deyince, Alevi / Kızılbaş alemindeki kavram, terim ve terminolojiyi akla getirmek zorunludur. Yukarıda da değinildiği gibi yol, can, devriye, hak, hakikat, pir, derviş, cem gibi bir sözcük seti akla gelir.

Alevilerin kendine özgü söylemleri, seslenişleri, hitapları ve jargonları bulunmaktadır. Doğa felsefesi denildiğinde de Aleviler için bir sayfa açmak kaçınılmaz olur. Varlık felsefesi ile iç içedir. Doğa, kapitalizm koşullarında olduğu gibi sömürülecek bir temel değil insanlığın doğduğu bir anadır. Yalnızca toprak değil doğuran, yaşatan bir varlıktır. Doğa demek yerine “doğa ana” demek daha doğru olacaktır. Doğa da canlıdır. Bakıma bırakılması, örneğin toprağın havalandırılması, sulanması gerekir. İnsanın, hayvanın dinlenmesi gerektiği gibi toprağın da nadasa bırakılmaya ihtiyacı vardır.

Aleviler ve Toplumsal Kategoriler

Alevi / Kızılbaş toplumunun dinamik bir toplum olduğunu düşünmek doğaldır. Çünkü değişen yaşam ve dünya koşullarına göre pozisyon değiştirmektedir. Günümüz koşullarında Aleviliğin feodal dönmede olduğu gibi kalacağını düşünmek mümkün değildir. Kentleşme olgusu, tek başına bile bu kültürü farklı formlara ve kategorilere sokmak için yeterlidir. Modern kurumların varlığı, kurumlaşmış cemevleri, dernekler, vakıflar ve benzeri disiplinleri de beraberinde getirmektedir. Alevilerin, ibadetlerini kırsal dünyada olduğu gibi sürdür-

mediği de bir realitedir. Bu da farklı Alevilik anlayışlarına yol açmıştır. Kültürde bir yozlaşma, yabancılaşma, yobazlaşma olmadığı müddetçe değişim doğaldır. Bu değişikliğin yapısal bir dönüşüme yol açmasına karşı Alevi / Kızılbaş toplumu bir bütün olarak mücadele yürütmek, direnç göstermek zorundadır.

Alevilerin belli bir kısmı inançlarını bir kültür düzeyinde yaşamaktadır. Bu kategoridekiler için kültürel kimlik olarak Alevilik yeterlidir. Bunlar inanç boyutuna meraklı olmayan ama Alevi aktivitelerine katılan bir kesimden oluşuyor. Aşure günlerine, pikniklere, adaklara, mitinglere katılıyorlar. Orta sınıf liberal kesimler diyebiliriz. Kentlerde ikamet ediyor. Nispeten eğitilmiş bir tabakaya karşılık düşmektedir. İkinci kategori olarak inanç temelli bir kesim var ki, bu kesim büyük bir çoğunluğu temsil ediyor. Geleneksel Aleviliğe bağlı olan bu kesim cemlere katılıyor, ibadet boyutunu eksik etmiyor. Hatta Alevi / Kızılbaş inancını diğer inançlara benzeterek katı bir tutum da alıyor. Bunların büyük bir kısmı Aleviliği İslam’la, Ehli Beytle ilişki içinde görüyor. Daha çok orta Anadolu kökenli kesim olarak görmek gerekiyor. Üçüncü bir kategori olarak politik kategoriden söz etmek şarttır. Bunlar sol gelenek içinde olan ya da sol değerlerle etki içinde olan tabakaya tekabül eder. Emekçi mahallelerde, örneğin İstanbul’da Gülsuyu, Gazi mahallesi, Ümraniye, Okmeydanı ya da Esenyurt, Bağcılar, Yenibosna deyince politik Alevi gençliği akla gelir. Bu kesim inançsal talepler ilse sınıfsal talepler arasında bir paralellik kurmaktadır. Coğrafi ve sosyolojik açıdan bakıldığında etnisite ve coğrafi temelli bir sınıflama yapmak da mümkündür. Arap Aleviliği, Türkmen veya Kürt Aleviliği gibi. Ayrıca kendisini Dersim Aleviliği veya Anadolu Aleviliği gibi kategoriler içinde görenler de vardır. Son olarak bürokratik bir gelişmeye karşı uyarıda bulunarak metni tamamlamak istiyorum.

Alevi Bürokrasisine Karşı Mücadele

Aleviliği zayıflayacak ve tasfiye edecek bir tehlike varsa o da son otuz yıldır ortaya çıkan ve gelişmekte olan Alevi bürokrasisidir. Burada kastedilen halihazırda kamuda (devlet dairelerinde) pozisyon alan Aleviler değil. Zaten bilindiği gibi Alevilerin yüksek bürokrasiye getirilmesine izin verilmez. Eğer böyleleri varsa resmi din ve ideolojiye asimile oldukları içindir. Bu durum Kürt, Ermeni, Arap, Çerkez halklar için de geçerlidir.

Benim kastettiğim Alevilikte “yeni bürokrasi”dir. Şu anda binlerce dernek, vakıf, kurum, cemevi ve benzeri

yapılar var. Devasa binalar, kiraya verilen mekanlar, çalışan ve çalıştıranlar var. Başkanlar, yönetim kurulları, mütevellî heyetlerini de unutmayalım. Bunların, Alevî geleneğinde olmadığını söylüyorum. Bunlar çoğalır, yapılan katkılar ranta dönüşürse bürokrasi doğar. Dernek ve vakıf başkanları, görevini gönüllü olarak yapan dedenin, mürşitinin, pirinin, rehberinin yerini alırsa bu bürokrasi, tıpkı Sovyetik yönetimlerde olduğu ve toplumu çökerttiği gibi Alevî toplumunu kuşatır, zayıflatır, resmi ideoloji asimile eder.

Sokrates de idam edildiğinde değil Platon Akademi'yi kurduğunda öldü! Çünkü sokakta, halk içinde yapılan felsefe, toprak / beton duvarlar arasında yapılır oldu. Halktan ve sokaktan koparak seçkinleşti. Alevîlik de günün birinde zayıflayacaksa, gücünü, özünü ve özgünlüğünü yitirecekse gelişmekte olan Alevî bürokrasisi nedeniyle olacaktır. Bu bürokratik gidişata bir de devletin "katkısını" ekleyelim. Alevî Bektaşî Kültür ve Cemevî Bakanlığı projesi var.

Tüm bunlar Alevî bürokrasisi dediğim olguya karşılık geliyor. Böylesi bir bürokrasinin oluşmasına karşılık felsefi-ideolojik mücadele yürütmek gerekiyor. Bu nasıl olabilir? Bunun için yalnızca inanç boyutlu değil, politik, felsefi, estetik ve bilimsel boyutlu etkinlikler içinde olmak gerekiyor. Alevîlerin, mücadele geleneğinden beslenerek sınıf hareketlerine bağlanmak ve yeni toplumsal hareketlerle ittifak halinde olması gerekiyor. Örneğin ezilen ulusal hareketlerle (Kürt, Filistin vs), ezilen cinslerle (kadın hareketiyle) ittifak içinde olmalı. Unutmayalım ki, Alevî inancı anaerkil bir düzen olarak kadını önemser. Alevîler doğa yanlısı bir inanca sahip oldukları için ekolojik mücadele ile de ittifak halinde olması gerekir. Böyle bir mücadele geleneği Alevî bürokrasini etkisiz hale getirebilir.

Sonuç

Alevî / Kızılbaş inancının tarihsel ve evrensel kaynaklarını ele aldığımız bu çalışmada konuyu güncellede bağlamaya çalıştık. Alevîliğin bir inanç olması yanında bir kültür, yaşam biçimi ve felsefe olduğu da işaret edilmeye çalışıldı. Onu değişik ana akım dinlerin veya felsefelerin bir kolu olarak göstermek gerçekleri yansıtmaktan uzaktır. Alevîliğin birçok dinden, inanç ve felsefeden etkilendiği doğrudur! Bununla birlikte daha önemlisi, Alevî / Kızılbaş inancının "etkileyen" bir anlayış olmasıdır. Çünkü kaynağı en eski olan inanç olarak vardır. Ana akım dinleri etkilediği gibi peygamberleri de, ana akım felsefeleri de, filozofları da etkile-

miştir. Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi büyük filozofların felsefelerinde yer alan (varsa) eşitlikçi fikirlerin kaynağı eşitlikçi toplumlardır. Keza Hint, Çin, Anadolu ve Mezopotamya felsefeleri de Alevî / Kızılbaş kültüründen izler taşır. ■

KÜRT ALEVİLİĞİ: İTİQAD A RÊYA /

RAA HEQİ / HAK YOL İNANCI

Kürt Alevilerinde toplumsal yapı, iki ayak üzerinden geliştirilmiştir. Bunlardan birisi İnanç eksenli **Ocak** sistemidir. Bir diğeri ise çekirdek ailelerden/ klanlardan oluşan **aşiret** merkezli sosyal yapıdır. Tarihte Dersim, ağırlıklı olarak antik Kürt aşiretlerinin ana yurduydü. Aynı zamanda coğrafi bölgenin de bir başkenti konumundaydı. Bu bölge, antik çağlardan (MÖ.3000-MS.300) beri, bir savun-

rasyonları ve bu Aşiret mensuplarının bağlı oldukları **İnanç-itikat Ocakları**; Dersim coğrafyasında en belirgin iki büyük özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapısal formlar detaylı bir şekilde incelendiğinde; Dersim toplumunun **tek Tanrılı Semttik dinlerden** uzak, doğa ile baş başa geliştirdikleri yazısız ve toplumsal hafızada sözlü kuramlarla, bir öz yönetsel şekliyle kendilerini idare ettikleri anlaşılacaktır. Biz bu çalışmamızda, kendine özgü Dersim İncancını yani **Réya / Raa Heqi itikatının** bazı temel taşlarına dikkat çekmek istedik.

İnancın Şekillendiği Coğrafya

Réya/ Raa Heqi itikadı bir **Mezopotamya** yaratmasıdır. Şekillendiği son ana yurdu ise Yukarı Mezopotamya, **Kuzey Kürdistan**dır. Bilindiği üzere; Hitit (MÖ.2000) kayıtlarında Elazığ/ Harput/ Dersim ve yakın çevresine, **İşuva, İşuva** denilmektedir. Bu bölgede İşuva'lularla, Hitit'lerin birlikte yaşadığı anlaşılmaktadır. Çemişgezek Sakyol bölgesinde 1970'li yıllarda ortaya

ma sığınağı olduğu ve dolayısıyla antik tapınakların da yer aldığı coğrafi sınırları içindeydi. Dersim; Antik toplulukların **Gutiler (Kurti), Kassitler (Kardunya), Hattiler (Hitit), Mitaniler, Hurriler, Medler, Haldiler (Urartu), Muşkiler, Palalar, Elamlar (Hatanti) Lulubiler, Sumerler vb.)** konup-göçtükleri ve geride bakiye topluluklar, çekirdek aileler/klanlar bıraktıkları, Kuzey Mezopotamya'da yer alan merkezi bir yurttu. Bu vesileyle Dersim; Kürt klanlarının/ aşiretlerinin kendi inanç-niyaz (Kürtçe) dilleriyle toplumsal yaşamlarını; sosyal, siyasal ve kadim inançlarını **özyönetim** şekliyle yaşattıkları bir özerk bölgedir. İşte bu iki sosyal yapı yani; zaman içerisinde gelişen **Aşiret konfede-**

çıkartılan arkeoloji buluntuların tarihsel geçmişi en az MÖ. 3000'li yıllara kadar gitmektedir. Sonraki dönemlerde, özellikle Çemişgezek ve çevresi, M.Ö.9.ve 8.yüzyıllarda **Urartuların**, M.Ö. 7. yüzyılda **Medlerin**, M.Ö. 4. yüzyılda **Makedonyalıların**, M.Ö. 3. yüzyılda **Kapadokya Krallığının**, M.Ö. 2. yüzyılda **Romalıların**, M.Ö.I. yüzyılda **Partlar'ın**, **Persler'in (Arya'luların)** konup göçtüğü antik bir coğrafyadır. Buralarda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen yeraltı buluntuları da Réya Heqi incancının dip köklerinin derinlerde olduğunu kanıtlamaktadır.

Mezopotamya'nın Kuzeyinde yer alan Dersim; doğusunda **Bingöl**, batısında **Malatya**, güneyinde **El-**

zığ, kuzeyinde **Erzincan**, kuzey-doğusunda **Erzurum**, illeri arasında yer alan bugünkü dar sınırlarıyla yedi ilçeli bir kadim şehirdir, bölgedir. Geçmiş asırlarda ise bu bölgeleri ve hatta bugünkü **Sivas Koçgiri** bölgesini de içine alan geniş bir alana sahipti. Yazılı kaynaklarda Dersim iki coğrafi alandan oluşmaktadır. Bunlar; **Doğu** ve **Batı** Dersimdir. **Doğu Dersim**: Mazgirt, Nazımiye ve Pülümür ilçelerinden oluşurken; **Batı Dersim**: Hozat, Çemişgezek, Pertek, Ovacık ilçelerinden oluşmaktadır.

Ocakların yazılı belgelerinde "Kürt ve Kürdistan" tanımları
• 16. yy. Osmanlı kayıtlarında Çemişgezek (Dersim); "Kürdistan" olarak geçmektedir.
• Hacı Bektaş-ı Veli "Vilayet-name" (yazılış tarihi: 1481-1501) adlı eserinde de iki defa "Kürdistan" adı geçmektedir. Bu bölge Dersim bölgesidir.
• Şir Dilo Belincan'ın (Bexincan) 1010 yılında yazılan belgesinde Kürtlerden, Kürt aşiretlerinden söz eder. Bu aşiretlerin çoğu Dersim merkezlidir.
• Üryan Kızır menakibnamesinde 1200'ü yıllar anlatılırken, Pertek/Sağman bölgesinden "Kürdistan" olarak sözedilmektedir. Burada Kürdistan'ın kapsu anlamına gelmektedir.
• Veli Baba (hy. 1647-8) Menakibnamesinde, İmam Zeyd evlatları anlatılırken, onların Medine'den çıkıp "Bilad-i Kürdistan"da (Kürdistan Ülkesi, diyarı), Maletyo şehrine geldikleri belirtilir. Bu bölge geçmişte Dersim içinde anılır.
• Malatya'nın Arğuvan ilçesinin Kurudere (Mıneyik) köyündeki "İmam Zeynel Abidin/ Ebu'l Veli Ocağı"nın 1567 tarihli şerhinde «Bilad-i Kürdistan» geçmektedir.
• Sivas Divriği'ye bağlı Karageben köyünde Pîrbâd Ocağı'nın belgesinde Kürt aşiretlerinden sözedilmektedir.

Erdogan Yalgin

Bir diğer husus; Dersim bölgesi, yazılı tarihi kaynaklarda "**Kürtlerin yurdu, memleketi ve ülkesi olan Kürdistan**" olarak da geçmektedir.

İnancın Adlandırılması

Bilimsel anlamda bir topluluğun kendi kendisini adlandırmasına, tanımlamasına **Emiç**, o topluluğun başkaları tarafından adlandırılması yada tanımlanmasına ise **Etiç** denilmektedir. Bu düzlemde ister "Emiç" olsun, ister "Etiç"; bir toplumu isimlendirmek direk kullanılan dille de ilintilidir. Toplum hangi dili kullanıyor ve o dilin bölgeye göre hangi diyalekti ile konuşuyorsa, ister istemez toplumsal isimlendirmede de değişik ses ve anlamlar ortaya çıkabilmektedir. Cumhuriyetin kuruluşuyla (1920) birlikte bir bütün olarak Kürtlerin ana dilleri olan Kürtçe, bilinçli bir resmi "**dil planlaması**" na tabi tutulmuştur. Buradaki "dil planlaması" kavramı, Cumhuriyetin kurumsal yapılarıyla birlikte üzerinde çalışarak, bilimsel metotlarla **Kürtçeyi "asimile"** etmeden öte, "**yok etme politikaları**" anlaşılmalıdır. Sonuçta; bu "**yok etme politikaları**" bir toplumu/ halkı düşünme, anlama, kavrama, konuşma ve dahası **us gücünden yoksun bırakma faaliyetidir**. Bu kısa verilerden

sonra rahatlıkla *şunu* söyleyebiliriz:

Emevi (661-750), **Abbasi** (750-1258), **Selçuklu** (1040-1308) ve **Osmanlı** (1299-1922) dönemlerinde, bölgesel farklılıklara göre İslami "Ehl-i sünnet dışı görülen toplulukların" geleneksel isim tasnifleri şöyle idi: "**Zedüşti, Mecusi, Manici, Mazdeki, Hurremi, Bâtıniye, Zındık, Rafizi, Kızılbaş, Şii, Zeydi, İsmaili, Karmati, İhvan-ul Safa, Işık Taifesi, Mülhid, Aleviyye, Erdebiliye, Güruhu Naci, Tayfa-i Bektaşiyen** ve benzerleri.

Oysa bu çalışmamıza konu olan topluluk; kendi ana dilinde inancını; **Réya/ Raa Heqi İtikatı, İtikaté Réya/ Raa Heqi, Réya me, İtikat é me, Raa ma** ve benzeri sıfatlarla adlandırmaktadır. Söz konusu bu çalışmaya konu olan topluluk, Kürt halkı içinde **Kırmancki** konuşan Kürtler, kendi inançlarını; "**Raa Haq-i**", **Kurmanci** konuşan Kürtler ise "**Réya Heq/ Haqi**" olarak telaffuz ederler. İki ayrı cümleden oluşan bu kavramsal tanım; yalın olarak "**Hak yol, Hak yolu, Hakkın yolu, Doğru yol, Doğruların yolu vb.**" anlamlara gelmektedir. İnancın diğer halkaları ise **İran ve Irak Kürdistan'ında** yaşayan **Yaresaniler (Ehl-i Haklar)** ve Şengal merkezli **Ezidi (Yezdaniler)** topluluğudur. **Suriye/ Rojava** bölgesindeki **Afrin** merkezinde ise Dersim Ocaklarına bağlı talipler topluluğu bulunmaktadır. Esas itibarıyla Kürtlerde yaşatılan bu Aryenik kültürel değerlerin şekillendiği inanç, aynı zamanda bir **etno-inansal** köklere de işaret etmektedir. Bir bütün olarak coğrafyasıyla, etnik kimliğiyle, diliyle, folklorik bütünsel değerleriyle birlikte Neolitik (MÖ:12 binler) tarımsal **Kom'ların, Pag'ların, Gund'ların** (-ilk yerleşim alanları, küçük köyler) kendilerine özgü şekillendirdikleri etnik temelli bir inançtır. Yani bu inancın mensupları atalarından ötürü DNA genleriyle, sosyal-kültürel değerleriyle inanca dahil olurlar, mensubiyetini taşırlar. İnsan-doğa felsefesinin temelleri üzerinde yükselen inancın kadim öğretisi, antik klanlar ve onlardan günümüze intikal eden sosyal-inansal bir forma tekabül eden Ocak/ Ocax örgütlenmesiyle hayat bulur. Soyu ifade eden Ocak aynı zamanda Kadın Anayla (Jin, Canik vs.) özdeş tutulur.

Niyaz Diliyle, İtiqat é Réya / Raa Heqiye

Yine coğrafi bakımdan dar alanda ise Dersim'in bu iki kimlik üzerindeki yadsınamaz etkisini de ayrıca söylemeliyiz. Yani **Mezopotamya, Zağroslar, Altın Hilal** ve özelde ise **Dersim**; Alevi ve Kürt kimliğinin anayurdu-

dur. Bir İnancın kendine özgü bir dili, coğrafyası, tarihi ve felsefi düşüncesi olmazsa o inanç asırlar boyu yaşayamaz. Alevilik kadim yani evrenin varlığıyla beraber var olmuş eski bir inançtır. Yani inancı kadim/ eski eden bu öğelerdir. Bu bakımdan konuyu ele aldığımızda, genel manada Aleviliğin kendine özgü bir kavramsal boyutu var ki; asıl inancı, inanç yapan yada inancı antik çağlara kadar götürülen ritlerin de açığa çıkmasına neden olmuştur. Yani kavramlar olmadan bir inancın tanımlanması zorlaşır ve hatta zaman içerisinde yok olup-gider. İnanıcı ayakta tutan ana sütunlar, o inancın kavramsal yapıları anlamsal özellikleridir.

Öyle ise Aleviliğin bu Ortadoğu coğrafyasında ve İslam'ın hüküm sürdüğü bir atmosferde, bunca kıyım ve bunca zulme karşı hala bir taraftar kitlesi varsa ve hala farklı coğrafyalarda ve belli topluluklar tarafından inatla yaşatılıyorsa, demek ki burada en büyük etken nedir?

İnancın kendine özgü dili yani kavramsal çerçevedir. Alevi inancının kavramlarına bakıldığında Kürtçe-Farsça kavramlarla, sözcüklerle, sözlerle metaforlarla, mitik aktarımlarla bezenmiştir. Tekrar edecek olursak, Genel anlamda Aleviliği, mözelerde ise Réya // Raa Heqi inancını, **dil, tarih ve coğrafya** ekseninde ele almamız gerekir. Aksi halde bu evrensel inancı, dogmatik bir geri düşünce dünyasında hiçleştiririz. Bu inancı İslamiyet içerisinde, İslami kavramlarla ve özellikle de Ehli beyit üzerinden ele alıp anlamlandıramayız. Bu orantısız zorlamayla hem İslam'a ve hem de bu inanca, bu inancın köklü değerlerine en büyük haksızlığı kendimiz yapmış oluruz. Bundan vazgeçmeliyiz.

Daha önceki satırlarda da belirtmiştik! Bilimsel anlamda bir topluluğun kendisini adlandırması, tanım-

lamasına “**Emiç**”, O topluluğun başkaları tarafından adlandırılması yada tanımlanmasına ise “**Etiç**” adlandırma denilmektedir. Burada asıl olan; topluluğun, hangi tarihsel referanslarla kendisini adlandırdığıdır. Bu noktadan hareketle, Kürtler içinde resmi İslamiyet'i kabul etmeyen Kürt klan/aşiretleri; kendi etno inançlarını, ana dillerinde; “**Réya/ Raa Heq İtikatı, İtiqaté Réya/Raa Heq, Réya me, İtiqat é me!**” ve benzeri sıfatlarla tanımlamışlardır.

Bugünkü adlandırmalarla bu antik inanç; **İran** (Rojhilat < Doğu), **Irak** (Başür < Güney) Kürdistanında **Yarisanı (Yarésan), Kakai (Keké/Kakaiyye), Ehli Heq (Hakikat ehli)** ve yine **Şengal** merkezli **Êzidilik (Yezidilik)** adları altında gelişmiştir. Bu üç merkezli eski Kürt/Mezopotamya inancının bütünleyici tanımı ise **Yarasan, Yarsanizim, Ezdan, Yezan** inancı olarak yazılı literatürde yer almaktadır.

İran ve Irak Kürdistan'ında ki Kürtler arasında **Ehl-i Hak ve Kakai** inancı ile Dersim merkezli Kürt Alevileri (**Réya/Raa Heq inancı**) arasındaki sosyal, kültürel, dilsel ve inanç (ocak) ritüellerinin biri biriyle ne denli paralel bir düzlemde seyrettiği açıkça görülmektedir. İnanç önderlerinin isimleri, evliyalara ait mitik aktarımlar, kutsal objeler, ziyaret mekanları ve daha bir çok veriler, İslam dışı bu merkezi inançların kökeninde, Kürtlerin antik Aryenik kültürel değerlerin olduğuna işaretler.

Yine yüz yılın başında bölgede alan araştırmaları yapan yabancı gözlemci, araştırmacı yazarlar; İslam öncesi, Kürtler arasında var olan bu inancın mensuplarını “**Kürdistan'da Doğruya Tapanlar**” olarak adlandırmışlardır.

Aslında bu kavramsal adlandırma, söz konusu bu insan-doğa ekseninde geliştirilen, Aryenik kültürel değerlerle yoğrulmuş kadim inancın mensupları için söylenmiş olan tamamlayıcı ve bir o kadar da kapsayıcı bir adlandırma olsa gerektir. Evet, “**Kürdistan'da Doğruya Tapanlar'ın İnanıcı Raa/Réya Heqi**” inancıdır (Edmons, 1957: 514).

Kürt Dillerinde İnanç Olarak Yol (Ré, Raa, Réya, Rah)

Ré, Raa, Réya, Rah benzeri sözcükler, Kurmanci ve Farsça lügatına, eski Aryen dillerinden geçmiş ve en basit tanımıyla **Yol** anlamına gelmektedir. Buna göre **Ràh**; “Yol, kez, defa, kere, kural kanun, adet, yol yordam, din, nağme (müzik), yötem, usül, izin...” (Kanar, 2010: 751) demektir. Dikkat edilecek olursa bir **Ra/**

Ré (Yol) kavramı içinde tanımlanan bütün bu fiillerin tümü, başlı başına bu yaşanan inancın ana temellerini oluşturmaktadır.

Yine bu sözcüklerde mecazi kavramları betimleyen, Pehlevce kaynaklı bir çok fiiller üretilmiştir. Örneğin, **Ràz**; giz, gizem, sır. **Ràd**; Cömert, himmet sahibi. Bağışlayıcı...**Ràs**; Yol, **Ràst**; Sağ. doğru, düz, dik, dürüst, sağlam. Bütün bunlarla etkileşim içinde geliştirilen Arapça bir sözcük olan **Ràşid**; Doğru yolda giden. Yol-bilir, yol iz bilen...(Kanar, 2010: 748, 749) anlamlarıyla, kendisini geniş bir dilsel aktarım içinde yaşatmıştır. Aynı zamanda antik çağlarda, Mısır uygarlığında Hermopolis *Güneş tanrıçası olan Ra* ve tapınağı vardı. Örneğin Büyük İskender/Aleksander (MÖ. 356-323) 332 yılında Mısır'a giderken, Ra tapınağına gidip, orada kurban kesmiştir. Yine Ra sinonimli **Ro-Roj** ise Kürtçe dillerinde Güneş anlamına da gelmektedir ki, Güneş bu inancın en başlıca mabutlarından. Takdis edilen kutsallarındandır.

Diğer yandan, Réya Heqi itikatının *sürek Xozan*'ları (ozan/ kendinden/ kendini bilen, Gizli-sırlı bilginin sahibi olan, kılam-ı bilgin) bütün kılam/ gotin/ gata (ilahi şarkı), ayet, du beytlerin de hep hak'a/ gerçeğe (Heq), güneş/ nur ve yola (ra, ré, rah) vurgu yapmışlardır.

Elbette inancın geçmişine dönük bu türden edebi verileri çoğaltmak mümkündür. Anlayana, bu örneklerde sırrın, faşı (açıklanışı) söz konusudur. Dersim özgülünde bu kadar açıktan açığa hakikat ifşâ edilmese de, gerçek manada yol ehli olanların doğruların/ gerçeğin yolundan ve onun derinlikli felsefesinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla bağlantılı olarak; İtikat *süreğinin ser çeşmelerinden biri olan Mani'nin* (M. 216-277) kendi yazdığı *altı kitabından dördü Kürtçe olup, bunlardan birisinin adı "Riya Rast"* Doğru Yol, bir diğerinin adı "**Veşarti**" Gizlilik'ti (Tori, 1998: 135). Bu kitapların adından da anlaşılacağı gibi, bu yazmalarda ilmi Bâtıniye'nin temel felsefesi neşredilmiştir. Avesta'da geçen **Rast** kavramının karşılığı, ne ilginçtir ki; **İlahi'** dir (Avesta, 2012: 478). Kurmanci dilinde **Ra/Re** < **Yol** ile alakalı bir çok kavramsal deyim üretilmiştir. Bunlardan **Ré-ber**, yolun önderi, yol gösteren. **Bi-ra**; kardeş/ yol kardeşi. **Aş u ra**; Yol aş/ yolun yemeği/ lokması. **Cem re/ ra**; Yolun güneşi/ yolda toplanmak, iklimsel ve beşeri değişim. **Ré da ketiye**; Yoldan düşmüş/ düşkün! **Biné Ré da maye**; Yolun altı/ yolun altında kalmış. Bölgelere göre yapılacak olan; alan/ saha araştırmalarıyla, bu türden verileri çoğaltmak elbette mümkündür.

Bu temel kavramlar; Kürt dilinin yarattığı kendi inancındaki başat rolünü göstermektedir. Bu kısa çalışmamızda açığa çıkardığımız kavramsal değerlere bir bütün olarak bakıldığında; Yolun, Kürt Alevi (Réya/ Raa Heqi inancı) süreğinin; semitik dinlerle ne kadar ayrıştığı açıkça görülecektir. *Çünkü her* kitabı dinin ve yan türevleri olan mezheplerinin-cemaatlerinin kendilerine özgü bir terminolojisi ve sosyal yaşamdaki kullanım alanları bilinmektedir. Burada ise bütün bunlardan azade, farklı bir inançsal terminolojinin varlığı söz konusudur. Her din, inanç ve sosyal-toplumsal oluşumların kendine özgü kavramsal dizgeleri vardır. Topluluklar kendi konumlarını, bu kavramsal döngüler üzerinden ifade eder ve konumlandırır. Şimdi inancın "**Hak, Heq**" kavramlarına geçebiliriz.

Heq/ Haq (tanrı, gerçek, adalet, varlığın doğuşu)

Hak/ Heq sözcüğünün etimolojik kökeni hakkında bir çok verisel değerlendirmeler bulunmaktadır. Esas itibarıyla Hak sözcüğünün daha çok Arapça olduğu varsayılır ve bir çok farklı manaları kendisinde ihtiva ettiği görülmektedir. Ve fakat İslamiyet'ten çok önceleri Aryen dillerinde ve topluluklarında bu kavramın farklı varyantlarının kullanıldığına tanıklık etmekteyiz. Şöyle ki; *İran'ın Fars Eyaletindeki Nakşi-Rüstem*'dekî (Kahraman Rüstem'in Resmi) Darius Yazıtlarından: (Darius I.M.Ö. 522-486), aynen şöyle yazmıştır: "**Doğru yolu terk etme! Meşruluğun dışına çıkma!** (Zerduşt Spıtama-Avesta Bölümler) *aslında bu örnekleme*, Réya/ Raa Heqi itikadı için çok önemli bir veridir. Öte yandan sözcüğün kullanım alanlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz.

Hak/ Haq; "Bir şeyin ortası. Tanrı. Doğruluk. Doğru, gerçek şey. Adalet, insaf. Bir kimseye ait şey, alacak. Bir iş karşılığı verilen şey. Pay." (Özön, 1989: 279) Ayrıca Kürtçe ve Farsça 'da **Hâk**; "Toprak" (Özön, 1989: 279) anlamına gelmektedir. Çoğu Farsça yazılan gazel ve rubailerde Hak'ın, Tanrı yanında Toprak betimlemesi de sıklıkla yapılmıştır. Toprak bilindiği üzere anasır-ı erbaa/ dört kutsal elementten sadece birisidir. Kürtçe dillerinde inanç terminolojisinde **Heq/ Haq** olarak kendisine yer edinen sözcüğün manevi değeri, mecazi farklılıklarla ortaya çıkmaktadır. Buradaki felsefi içeriği; Bir yönüyle Tanrı yada Allah anlamlarını teşkil ederken, bir diğer ağırlıklı yönü, insana dair olan adalet, doğruluk ve dürüstlüğe işaret eder. Bu vesileyle Dersim itikatında Ré/ Raa < yol ile Heq/ Haq < Tanrı < Adalet/ doğruluk aynı güzergahta birleştirilmiştir. Ki pratiğin-

de, icra edilen Ayin-i Cemler, Civatlar/ Civinler başta olmak üzere, toplumsal yaşamın bütün alanlarında, bu önemli hususlar asla göz ardı edilmemektedir.

Örneğin Réya Heqi itikadının ağırlıklı olarak ocak evliyelerinin bağlı oldukları Ebul Vefâ-i Kurdi'nin (925-1017) menakıbında, babası Muhammed Arızı hakka yürümeden önce verdiği son nasihatini tariki hak'dan taşra olmayub (doğru yoldan ayrılmayın) kavramsal nasihatini kullanmıştır. Görüldüğü gibi buradaki "hak" sözcüğü, doğru anlamında kendisini ifade etmiştir. (Gümüsoğlu, 2006: 38) Yine 16.yüzyıl ozanlarından Pir Sultan Abdal, "haklı haksız an da sorula" deyimiyle yine doğruluğa vurgu yaparken, bir diğer ayetinde; "Koyun beni Hak aşkına yanayım, Dönen dönsün ben dönmez yolumdan, Yolumdan dönüp mahrum mu kalayım, Dönen dönsün ben dönmez yolumdan" diyerek hem yola ve hem de doğruluk/dürüstlikle birlikte burada Tanrıyı da özümsemiştir. Yine Ar-yen toplulukları özellikle kendi dini önderleri olan **Pir-i Muğanlar için;** "**hakikatperest** < Doğruyu seven diyerek kutsayıp anmışlardır. Bunun bizim inancımızdaki karşılığı ise Yolun önderlerine ocak evliyelerine, Ocakzadeler-Pirlere **Hakikatci** demişlerdir.

Hasılı; **Ré/ Raa Heq** demekle, İnsanın doğru ve dürüst yaşantısı, adaletli/vicdanlı davranışıyla Tanrıya/Hakka ulaşmak ve onunla haklaşmak-bütünleşmek için inanç çerçevesinde bu hakikat yolunu kat etmesi gerektiği imgenlenmiştir. Réya/ Raa Heqiye'de bu seyrin bir bilgilenme, aşamalı olarak hakikat sırrına erme süreci gibi ele alınır. İşte bu kavramsal uzantıdaki tek tek bireyler ve çoğulu olan topluluk, gerçeğin/ doğrunun insanları, Doğru/ hak yolun yolcuları, Hakkın temsilcileri, bizatihi kendisi.

Kadimden beri inancın mensupları, hakikatin peşinde gitmek için en azami ahlaki değerlere önem vermektedirler. Hakikat meftunu başta **Réberler, Pirlar, Mürşitler;** talipleri nezdinde örnek alınması gereken en üst makamda oturmaktadırlar. Antik çağlardan beri Ortaçağ ve modern günümüzde dahi Hakikat kavramının içinin istenilen düzeyde doldurulamadığı görülmektedir. Tarihe ilk defa Hakikati; objektif-subjektif ikilimler biçiminde kurgulayanların Sümer Rahiplerinin olduğu

anlaşılmaktadır. Yazının da ilk bulunuşunda başat bir röle sahip olan Sümer Rahiplerinin kendi çağlarında, toplumda artı ve eksisiyle bir aydınlanma çağının yakalanmasında büyük katkıları olmuştur. Yolun; Réya/ Raa Heqi *süreğinde dağ başlarına kurulan ilk mekanlar, ocaklar yolun önderleri tarafından inşa edilmiş ve bu meskenler birer "bilgi mabedi, irfan mektepleri"* halinde organize edilmiştir. Bilgi mabetlerinin temelini ise hep "**hakikat arayışı**" oluşturmuştur. Dolayısıyla talib'e talebeye verilen ilk temel ders, ulaşılması gereken "sırr-ı hakikat" tır.

Bütün bu verileri, hakikat ehlinin bilgilenmiş/ nurlanmış insan-i kâmilleri yaşayarak keşf etmişlerdir. Onlar kendi dünyalarında, ilahi tezahürlerinin bilincine vararak, kendileriyle birlikte bir toplumu, bu inanç dizgeleri vasıtasıyla yaşatmışlardır. Mezopotamya topraklarının inanç düşüncesine ait olan, bu edebi teolojik

nitelemeler adına verilen Réya Heqi tanımı, inancın diğer felsefi parametrelerine de sağlam bir temel oluşturmuştur. Örneğin Ocaxzâde olan ve inanç hizmetlerinde Taliple ilişkisinde birinci derecede görev üstlenen Kurmanci dilindeki **Réber, yol önderi, kılavuz, delil** demektir. Bu anlamıyla kutsal yolun önderliği, yine kutsanan bir Ocağın hizmetlisine verilmiştir. Bağlantılı olarak yolun gereği hizmet karşılığı olarak üretilen Hakullah/ **Çıralıx**, kavramı, anlaşıldığı gibi, Tanrının hakkı olan maddi değeri, Ocaxzâde aracılığıyla başka bir fakir-muhtaç talib'e yollamak ve Pirin evi/ziyaretgâh olan Ocax'ta yolun (Ré, Raa'nın) ve dahi kendisi (talip) için çıra yakılmasını mesajlamaktır.

Bir diğer gerçekliğiyle toparlayacak olursak; Dersim'de yaşanan itikadın, inancın en eski ve orjin adı, **Hakkın Yol'u** olan **Réya/Raa Heq/Haq'** dir. Buna mukabil olarak Alevi adı, son bir asrın buluşu, olup bu gizemli kavramın üzerine giydirilmiştir. Dersim'deki yaşlılarla, özellikle de kendi ana dilleriyle konuşulduğu zaman Yol/Ré ve Haq'a dair, felsefi manada bir çok deyimle karşılaşılmak mümkündür. Örneğin aşiré Pilvankan yaşlılarıyla yaptığımız görüşmelerde **Réya me Réya Heq'é. İtiqaté me Réya Heq'é. Xadé isén Réya Heqi da şaş meke** < Bizim yolumuz Hakkın yoludur. İnancımız Hak yolunun inancıdır. Allah insanı hakkın

**Bir İnancın
kendine özgü bir
dili, coğrafyası,
tarihi ve felsefi
düşüncesi olmazsa
o inanç asırlar boyu
yaşayamaz. Alevilik
kadim yani evrenin
varlığıyla beraber
var olmuş eski bir
inançtır.**

yolunda *şaşırmasın*. Yine Dersimli yaşlılar kendilerini, yolun ve hakkın evladı olarak da tanıtırlar. Kendi dillerinde bunu, **Ewladé Ré ve Ewladé Heq** olarak dile getirirler.

Dersim'deki Réya Heqi inancının ana öğelerinden birisi, **hak ile hak olma düsturudur**. *İtikat süreğinde* “**Zâkir é Heq**” kavramında maksat, kendinden bilen, ilm-i ilahiye (ilahi bilgi) vakıf olan ve hakkın sesi, dili nefesi manası simgelenmiştir. Bununla birlikte **Zâ kir** < *doğuran, bilgiyi hakikati ortaya çıkaran demektir*. “**Tarix é Heq**” ile, hakkın/ doğrunun yolu dile getirilmiştir. “**Talib é Heq**”, tanrının/doğrunun talibi/ öğrencisi/ bağlısı manasında kendisini ifade etmiştir. “Em taife yé *Güruhu Naci’ ne*, Réya me Réya Heq’e;” biz kurtuluşu erenlerdeniz, çünkü, yolumuz hakkın yoludur. İtikat süreğinde bu türden Kurmanci deyimlerin çokluğu ve bunların birbiriyle uyum içinde insan hayatındaki Evrensel nüanslarla günümüze kadar getirilmesi, doğrusu küçümsenmeyecek büyük bir değerdir.

Yine derisi yüzülen Zerdüş kökenli Hallacı Mansur (858-922) ve maktül Nesimi (hy.1404), Ena'llah/ Enel Hak < ben tanrıyım, ben gerçeğim dedikleri bilinmektedir. Bu her iki ozan, soylarından dolayı değil, iyi düşünce, iyi konuşma ve iyi eylemlerinden ötürü Réya Heqi inancında baş köşeye oturtulmuştur. Bu baniler, Hakkın/ Tanrının insan da tecelli ettiği inancını dillendiren en bariz örneklerdir. Bununla birlikte Kurmanci dilinde Haq/Tanrı Xadé/ Xuda demektir. Yani kendinden veren, kendini veren ve yaradan, benzeri anlamlar içermektedir. Hak'ın, Kırmancideki bir diğer karşılığı; **Wayir** dir. Wayir, aynı zamanda, Evliyalar, koruyucu melekler için de kullanılan **Sahip** anlamını da içermektedir.

Kuzey Kürdistan/ Dersim merkezli Réya Haqi itikadında ve İran/ Irak Kardırtanındaki Ehli Haq inancında felsefi olarak yaradılışla ilgili anlatılan mitik aktarımlar birbiriyle paraleldir. Bu anlatılar içinde varlığın/ ezel'in/ başlangıcın tanımını, bir top nur parçası, bir cevher kütle, bir ışık parçası vs. benzeri tasvirlerle dile getirilir. Dersimde, geçmişten beri varlığın doğuşuyla alakalı anlatılan mitik aktarımda “Yer gök yoğ iken bir top nur vardı.” betimlemesinin özünde yatan bir top nurun, sırr-ı gizinin Haq olduğu inancı vardır. Bu kozmik yumurtanın parçalanmasıyla birlikte aşama aşama evren ve canlıların yaratıldığı tasvir edilir. Söz konusu bu kozmik yumurtanın, Haq/ Heq ile bir bağlantısının olabileceği düşünülmelidir. Şöyle ki; Kurmanci dilinde Hé, Kırmanci dilinde Hak; Yumurta anlamına gelirken,

Yine Farsça'da Hâk; “Esneme, hapşırma, patlama” manasında da kullanılmaktadır. Bütün bu açılımlarla Ar/ Adır/ Ateş, nur/ nar ve ocak bileşimleri; Réya Haqi itikadının varlık temelindeki bu zurvan-i kozmik, batın ilminde yumurtadan (hak) dan meydana geldiği inancı hasıldır.

Ehl-i Haq kavramının içi kısaca şu kültürel felsefi artılarla doldurulmaktadır: “Doğrunun İnsanları, Evrensel ruhun insanları, Doğru yolun yolcuları, Hakikat ehlinin bilgilenmiş/nurlanmış insan-i kâmilleri!”. Kadim geçmişten beri bu inancı yaşatan Kürt klanları, sadece Kardırtanın bilinen coğrafik alanlarında yaşamamışlardır. Orta Çağ Arap-İslam coğrafyacı tarihçilerinin de eserlerinde belirttikleri gibi; Kürt klanları aşağıdan, yani Güney'deki Basra körfezinden; yukarıya doğru Kafkasya bölgelerine, Kuzey'e kadar olan bu geniş coğrafi alanda konar-göçer ve daha çok otokton/ yerleşik bir yaşam tarzı geliştirmişlerdir. Bu coğrafi alanların çoğu Mezopotamya sınırları dahilindedir.

Yol talibinin Kürt mistisizmindeki bu seyri; bir bilgilenme, aşamalı biçimde hakikat sırrına erme süreci olarak ele alınır. İşte bunlar; “gerçeğin/ doğrunun insanları, Doğru/ hak yolun yolcuları!” manalarıyla anlam bulur. İtikat süreğinin bendeleri, en son aşamada kendilerini; “**yolun**” ve “**hakkın evladı**” olarak da tanıtırlar. Bu düsturu kendi ana dilleriyle; “**Ewladé Ré /Raa**” ve “**Ewladé Heq**” olarak dile getirirler. “**Talib é Heq**” betimlemesiyle de; “tanrının/ doğrunun talibi/ tabii'si, öğrencisi/ bağlısı” manasında kendisini ifade etmiştir. Dikkat edileceği gibi, yol önderlerinin dizayn ettikleri bu inancın temelinde rumuzlu, Bâtını geleneğin sırlı arayışları hep göze çarpmaktadır. Bâtını felsefede en çok etkilenen bir inanç akımının unutturulmaya çalışılan otantik adı; Aryenik kodlarla bezenmiş “**Réya /Raa Haq**” dır. Buna göre “**Ré/ Raa Heq**” demekle, İnsanın doğru ve dürüst yaşantısı, adaletli/ vicdanlı davranışıyla Tanrıya/ Hak'ka ulaşmak ve mevcutlaşmak için inanç çerçevesinde bu hakikat yolunu kat etmesi gerektiği imgelenmiştir.

Ehl-i Haq kavramının içi kısaca şu kültürel felsefi artılarla doldurulmaktadır: “Doğrunun İnsanları, Doğru yolun yolcuları, Hakikat ehlinin bilgilenmiş/nurlanmış insan-i kâmilleri!”. Kadim geçmişten beri bu inancı yaşatan Kürt klanları, sadece Kürdistan'ın bilinen coğrafi alanlarında yaşamamışlardır. Orta Çağ Arap-İslam coğrafyacı tarihçilerinin de eserlerinde belirttikleri gibi; Kürt klanları aşağıdan, yani Güney'deki Basra körfezinden; yukarıya doğru Kafkasya bölgelerine, Ku-

zey'e kadar olan bu geniş coğrafi alanda konar-göçer ve daha çok otokton/yerleşik bir yaşam tarzı geliştirmişlerdir. Bu coğrafi alanların çoğu Mezopotamya sınırları dahilindedir.

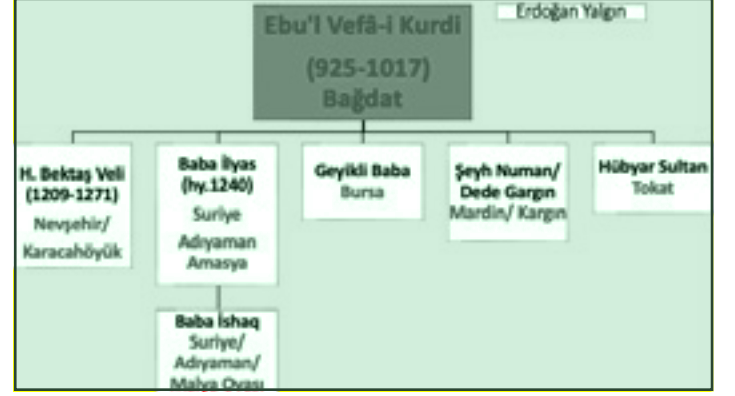
1960'lara kadar; adadilleri Kürtçe ile kendilerini ifade eden Kürt klanları "Alevi, Kızılbaş" kavramlarının yanı sıra daha çok inançlarını "İtiqat é Réya/Raa Heqi" farklı telaffuzlarıyla; "İtiqat é me, İtiqaté réya me, Réya me" ve benzeri kavramlarla anmaktaydılar. "İtikat" teriminin karşılığı olan, "inan, inanma ve inanç" benzeri kavramsal sözcüklerin morfolojik açılımları, toplumsal yaşayış felsefesinin maneviyata ait özün ortak şekillenmesine tekabül eder.

Ocazâde ve Ana

İctimai adetleri içinde 1980'lere kadar **Dersim Ocak Pirleri** için, istisnasız "Ocazâde" tabiri, huşi içinde, saygıyla yad edilerek kullanılırdı. Ocak yapısı içinde, Ocağın erkek soylusuna Kürtçe'de "Pir, Piro, Pilo", eşine ise "Ana, Dayé" denilirdi. Örneğin Kurmanci dilinde, büyükler çocuklarına tanıttıklarında Ocak pirleri/ aileleri için; "Ewnan Ocazede ne! Ew Ocaxlâme ye! < Onlar ocak/ ateş-nur oğludurlar!" Evlatlarına ise "kutsal ateşin oğlu" anlamına gelen "Ocazâde" kavramı kullanılırdı. Bunun yalın anlamı; "O, Ocak-tandır/ ateşten/ nurdandır. Kutsal ocağın, ateşin sahibidir!" Benzeri manalarla kendisini güzelleştirirdi. Nitekim antik Aryenlerin Zerdüştî felsefesinin temel öğelerinden biri olan atar/ ateş; "ateşe nezaret eden melek (adar)" olarak bilinir. Ateş: dişildir, Melektir! Melek ise "Kadın Anayı" temsilen ocağın sahibidir. Orada da, kutsanan ateşin din adamlarına, **Magiler, Mubedlere/** başkanlarına saygı duyulur ve onlar üzerine yeminler edilirdi. Örneğin; Avesta'nın Yasna 13/3. de aynen şu dualar yer almaktadır: "Ve ben, ateş-din adamlarının başkanına, Mazdayasnian inancının en heybetli bilim araçlarıyla yakarıyorum..." diye niyaz edilmekteydi.

Özellikle son yıllarda "Pir ve Ocazâde" yerine zecri faraziyelerle Bektaşilikten de etkilenecek "Dede" denilmeye başlandı ki; aslında bu doğru bir tanımlama değildir! Örneğin Ocazâde olan ve inanç hizmetlerinde taliple ilişkisinde birinci derecede görev üstlenen Kurmanci dilindeki **Réber**, "yol önderi, yol gösteren, kılavuz" demektir. Bu anlamıyla kutsal yolun önderliği, yine kutsanan bu Ocağın hizmetlisine verilmiştir. Ocak hiyerarşisi içerisinde Piramidin tepesinde Rızalık temelinde **Mürşid (Piripiran) Pir, Réber ve Talip**

topluluğu vardır. Sosyal yaşam içerisinde ise "el ele el hakka" kuramının geçerli olduğu halka örgütlenmesiyle bütün cümle canlar (kadın-erkek) eşittir.

Ebu'l Vefâ-i Kurdi'nin izinden gelen ve 13.16.yüzyıldan sonra, Anadolu'da Türkmen Obaları arasında Bâtını faaliyetlerde bulunan bazı Yol Erenleri...!

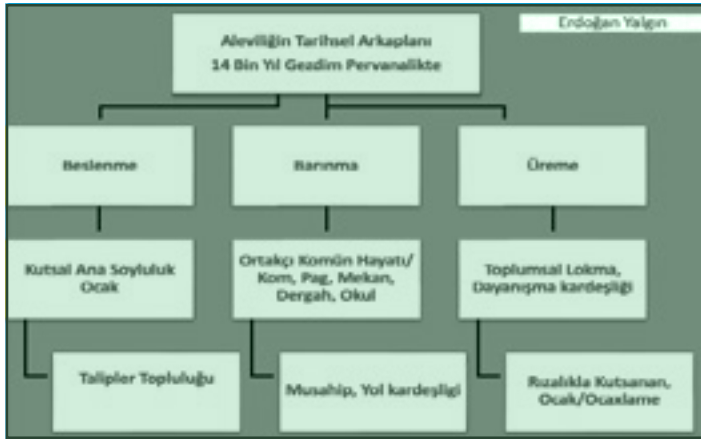
Kutsal Mekanlar

Dersim'de antik çağlardan beri konup-göçen ve burarlarda ardıllar bırakan, yukarıda sıraladığımız antik halkların kutsal mekanları elbette bulunmaktaydı. İşte bu antik tapınakların eksenine, yol erenlerinin kurdukları ilk mekanlara, Ocaklara (hane-soy), dergahlara bağlıları-ardılları; "Ocak evi < Mala Ocexé, Bano Pilé, Ziyaru Ewliyayé, Dergaxé Pilé vs." diyerek, buraları asırlardan beri takdis etmişlerdir. İnanca ait bu komün mekanlar, inanç ritüellerinin yaşandığı yerler dışında; eğitim-öğretim okulları (İnanç merkezleri), halk mahkemelerinin gerçekleştiği adliye, tarıma dayalı ekonomik faaliyetleri, aş-ış kurumu ve dış dünyayla geliştirilecek iletişim görevlerini ifa etmiştir. Ocak Pirleri tarafından kurulan bu mekanların yanı sıra bir de doğal anlamda kutsanan mekanlar da bulunmaktadır. Bunlar **su kaynakları, nehirler, dağlar, nişangahlar, yaşlı ağaçlar** ve benzeri doğal ortamlardır. İnanç mensupları kendilerini doğayla ve doğadaki bütün canlılarla özdeşleştirdikleri için aslında bütün evrenin-doğanın canlı ve kutsal olduğuna inanırlar. Doğadaki en zehirli bir yaratık olarak karşımıza çıkan **Yılan /Mar** bile bu inançta kutsaldır. Dokunulmazlık zırhındadır. Bu vesileyle bütün Gılbangları yani doğaçlama dile getirilen duaları; yardım edilmesi gerekenlerin başında bile önce doğadaki "kurda- kuşa, çel u çük" diye başlar. Sabah güneşine, gecenin ay'ına-yıldızına dualar edilir.

İtikat Süreğinin Yapısal Formu Olan Kutsal Ocaklar

Hind-Avrupa ve Uray-Altay dil ailelerinin çoğunda “Ocak” sözcüğünün yazılışı ve anlamsal açılımları hemen hemen aynı değerlere işaret etmektedir. Fakat Hind-Avrupa dil grubuna bağlı olan Kürtçe ve Farsça’da “**Ocak, Ucac, Ocax**” kavramının anlamı daha da belirgin bir kutsiyete kavuşturulur. Ocağın kutsal ateş ve soy’la olan ilintisi, felsefi bir boyut kazanır. Dolayısıyla iç içe geçmiş “Ocak, Ateş ve Alevi” kavramlarının kökeninde antik Aryenik *kültürel dizgelerin son halkası olan Zerdüştî değerlerin*, daha çok göze çarptığı anlaşılır. Ocak kavramının tarihsel kökleri hakkında modern günümüzde bir çok malumat bulunmaktadır. Fakat Réya/Raa Heqi itikatında Ocak kavramı, insanın varoluş başlangıcıyla “kandaş/ klan/ çekirdek aile” ye tekabül etmektedir.

Aşikardır ki; “**Zamansız, Mekansız ve Sıfatsız**” olan her şey, Réya Heqi *düsturunda* “**yok**” hükmündedir. Varlığın doğuşundan beri; yani “kal u bela” da, kaydı tutulmayan ol yitik zamanlarda Réya Heq itikadının kurumsal yasaları belirlenirken, yol erenlerinin üç sacayağı (teslis) üzerinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. İleriki sayfalarda grafiğiyle gösterileceği gibi bu triloji terkipile; “**Beslenme, Barınma, Üreme/doğum**” ile sembolize edilmiştir. Buna göre, Haq ehlinin Dâi’leri tarafından kozmogonik çarkın dişlileri, devr-i daim ederek şöyle döndürülmüştür.

İtikat literatüründe Ocak; **Oc(a)ex/ Rojin**, kutsanmış ev/ hane olduğu gibi, aynı zamanda Ocak; evde yanan ateşin/ nurun sembolik mimarisi olarak duvar içinde yerini almıştır. Yani Ocağın, kutsal ateşle yakinen bir ilintisi söz konusudur. Avesta’ya göre, *ocaktaki ateşin, düzgün ve temiz odun-* ağaçlarla (baresma) yakılması gerekmektedir. Bu kalıtsal izdüşümün aynısını, 13.yüzyılda, Yunus’un dergaha taşıdığı düzgün odunlar da bulmaktayız.

İtikat süreğindeki “Ocazâde/ ocazâde” kavramı, aynı zamanda Arya/ Ari Zantu’ nun modern formatı olarak algılanabilir. Genel görüş itibariyle bilinen “-Zade” oğul, evlat demektir. Fakat Kürtçe, Farsça ve hatta Peştuca’da **Zâde** fiilinin kökeni Avesta dilinden gelmektedir. Kast (- ayrıcalıklar bakımından yukarıdan aşağıya doğru kesin ölçülerle sınırlanmış, toplumsal sınıfların kutsanmış aileleri) manasına gelen Avesta’daki “Zantu”(Avesta, 2012: 479); *Zâde* kavramının bir diğer formudur. Avesta da Ari/ Arya Zantu olarak geçen bu sözcük, aynı zamanda Ari kökenli, Arigiller, Ariler, Ar-yalar anlamına da gelmektedir.

“**Arı/ Ari/ Arya**”; Sümercede, “sabanlı-çiftçi toplumu” anlamına gelirken kavramının içi; “*Şerefli, temiz, münezzeh, yabancı şeylerden arınmış, karışksız, saf, hâlis, günahsız, duru ve benzeri*” manalarla doldurulmaktadır. Ocak içinde kullanılan yuvarlak halka/ evren altına monte edilmiş üçayaklı (sépi/sacayağı) demir araç, hane içindeki evrenin taşıyıcıları olan “ana, baba ve evladı (-erkek-kız çocuğu)” temsil eder. Avesta’da; Ateş’in, ocağın kutsandığı Yasna: 62/2.de “..ve senin ocağının demir ayakları düzenli bir biçimde yerleştirilsin...”(Avesta, 2012. 279) diyerek dua ve istemde bulunulur ki; Ocakta kullanılan demir ayaklı bu aracın kökeninin adresini Zerdüştî kaynaklı olduğu bizlere hatırlatılmaktadır. Ocakta kullanılan bu üç ayaklı demir aracın, İtikat terminolojisindeki *Çarxı Séma-h/sé-mah (sé; üç, mah; ana ve ay)* kavramı bir yönüyle de; Evrenin Üç ay’lı olan **Hilal, Yarım ve Dolunay**’a tekabülünden; “**Ana, eş (baba) ve kız çocuğu**” sembolize ederken, diğer yandan carx-ı Semah’ın; bätini manada, Ana rahmindeki doğuma duran ilk kozmik devriyenin başlangıç anı olduğunu da yeri gelmişken burada hatırlatmalıyız.

Toplumsal Ocağın Başlangıç Oluşumu

Tarihsel süreci içinde birer okul amaçlı vücuda getirilmiş Ocakların içsel yapısında **Réber, Pir, Mürşid (Pirépirân)** üçlemesiyle “**Talipler topluluğu**” halkası oluşturulmuştur. Burada sözü edilen **Réber**, bir bakıma ocakta/ okulda “ilkokul öğretmeni”; **Pir** “ortaokul öğretmeni” ve **Mürşid** ise “üniversite hocası” işlevini görmüştür. Ocağa bağlanan **Talip** ise adı üzerinde, komünal toplumsal yaşama dair var olan sırlı bilgileri talep eden, “öğrenci, talebe”dir. Bütün bu özgün süreçler, hiyerarşik görevlendirmeler, rızalık temelinde geliştirilmiştir. Kadim zamanlarda vücuda getirilen tarım toplumuna dayalı bu yapılar, özerk yönetim modellerinin ilkinde özdeş gelen yapısal kurumlardır.

Modern Anlamda İnancın Son Formasyonu

Tarımsal ortakçı/ komünal toplumun yaşamsal serüveninin farklı bendelerinde döngülenen bu üçlü denklem sonucunda, ilk çekirdeklerden olan hanenin/evin kutlanan nurani/ insan-i kamil nesline, süreç içinde bu yolda, rızalıkla; “**Ocaxzede/ Ocaxlamé**” denilmiştir. Lokmanın toplumsal sunumu; “**Xonca yé Heq**” deyiimiyle; **Ewlad é Heq** topluluğunun ortakçı (komün) üretimine ve ortakça tüketimine işaret edilmiştir. Tarihsel süreci içinde birer okul amaçlı vücuda getirilmiş, ocakların içsel yapısında Réber, Pir, Mürşid (Pirépirân) üçlemesiyle “Talipler topluluğu” halkası oluşturulmuştur.

Bu erkân’da aşama aşama yolun ince kuralları ve birlikte yaratılacak olan toplumsal değerlerin hak ve hukuksal boyutlarının özüm senerek tatbiki elzendir. Ocak, Pir ve Talip üçlemesiyle asırlık bir doğal yaşamı böyle süregelmıştır. Bu dinsel-sosyal, kültürel ve ekonomik temel gerçeklikle, asırlardan beri yol yürünmüş, erkan görülmüştür. Modern dilde ocak, örgütlü toplumsal bir yaşama işaret etmektedir. İnancımızın bu temel ögesi yaşamalı ve inadına yaşatılmalıdır. Antik bir Mezopotamya yaratması olan inancımız, Anadolu ve Kuzey/ Bakur Kürdistan’ında (Türkiye Kürdistanı), 1918 yılından sonra “**Alevi**” adıyla anılan Türkmen Bektaşileri ve Kürt (Dersim) Réya Heqi Ocakları 19.yüzyıldan önce kendi aralarında iki ayrı gruptan müteşekkil yapılarıdır. Tarihsel varlığı içinde Bâtını dâiler tarafından, belli coğrafi merkezlerde tesis edilmiş bazı inanç ocakları, dergâhları, okulları vücuda getirmişlerdir.

Réya Heqi İtikatı; Kuzey Kürdistan’da (Yukarı Mezopotamya) yaşayan kadim Kürt aşiretlerinin bağlı olduğu sosyo-kültürel, geleneksel etnik inançlı bir yapısal formun adıdır. Bu itikat sürecinin ana merkezi, Dersimdir (Mamiké, Kalan). İnancın yapısal örgütlülüğü, ocaklar/ ocaxlar ve ocaxzâdeler (Réber, Pir, Piripiran/ Mürşid) üzerinden gelişmiştir. Rü sipi/ yaşlı inanç mensuplarının ortak hafızalarında kodlanan sözlü anlatımlarında, mensubu oldukları bu inancın evveliyat sürecini; “**Kâl u belâdan**” yani yaradılışın (doğumun) başlangıcından beri/ *önsüz zaman* olarak anlandıralar. Dersim ve yakın coğrafi çevresinde elde edilen yer altı bulgularında ve gerekse inancın literatüründe kullanılan Kürtçe dillerindeki teolojik kavramsal sözcüklere bakıldığında, Evren-insan bağlamında gelişen inancın, antik çağlara uzanan bir geçmişinin olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Kurmanci dilinde, İti-

katé **me**, bizim inancımız /itikadımız kavramını da sıklıkla kullanan topluluk mensupları, buradaki **İtikat** tanımıyla, sosyo-kültürel ve sosyo-dinsel bir kurallar/ yasalar manzumesinden söz etmektedirler. İtikat terimini, aynı zamanda İnanç yerine Kurmanci olarak kullanmaktadırlar. Bu süreçteki İtikat kavramının, **İq-rar** (yemin etme, karşılıklı anlaşarak axirete kadar söz verme) kavramıyla aynı köksel vurgulara sahip olduğu düşünülebilir.

Réya/ Raa Heqi süre Ocaklarının kendi arasında geliştirdikleri bir iç organizasyonu da (sosyal, dinsel-inançsal hiyerarşi vb.) bulunmaktadır. Buna göre genelde Alevi, özelde ise Réya/Raa Heqi Kürt Ocakları, kendi içerisinde bir halka oluşturmuşlardır. Buna göre inanç güzergahı; Talipten başlayarak Réybere, Pir’e, Mürşid’e (Pirépirân) uzanan bir yol izlemektedir. “*El ele, el hakka!*” düsturuyla Ocaklar kendi içinde eşitlikçi döngüsel bir sistem geliştirmişlerdir. Kurmanci dilinde buna “**Ocaxé Xelqan, Xelqa Ocaxları**” adı verilmiştir. Güneş çemberini betimleyen bu göksel-kozmozik sistem, 12 Ocak arasında dönülenden bir nevi kadın-erkek birarada çark-ı pervaz eden Semah’a da işaret eder. Erken dönemde 12 Ocak sistemi üzerinden şekillenen Ocaklar, daha sonraki asırlarda ise zaman ve mekan zorluklarından kaynaklı Ocaklar içinde çıkan yeni ocaklarla bu sayı artmıştır.

Fakat Ocaklar arasında rızalıkla bağlılık temsiliyeti, en son mertebede bir ocağa; Mürşid’e (güneşin miri) Pirépirân’a verilir. Bu döngü, Kurmanci dilinde “**Ser é Seran, Seré Celan** < Başların başı, Kırkların başı” tabiriyle hayat bulur. Ocaklar Mürşidlik babında karışık bir istemle birbirilerine bağlıdırlar. Böylece Ocakların kendi aralarında değişik yol ve yöntemlerle birbirilerine rızalıkla Mürşid’lik ikrarı verdiklerine rastlanmaktadır. Bu hiyerarşi yapı içinde Ocak Pirlerinin de kendi aralarındaki kısa mesafeli iletişimleri hedeflenmiştir. Ayrıca bu yöntemle Ocaklar-pirler arasındaki sosyal ağların gelişimi, özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu alan, taliplerin mensup olduğu Pirler divanıdır. Bu divan’a modern dilde “**yüksek şüra, konsey merkezi**” de denebilir. Bu divan; başta Pirlerin kendileri ve kendilerine bağlı olan talipler arasındaki sorunların konuşulup-çözülüp ve karara bağlandığı bir üst kuruldur. Rızalık temelinde oluşturulan bu Mürşidlik divanı, toplumsal özyönetimde başvurulacak son mercidir.

Kürt klanlarının bağlı olduğu Dersim merkezli Réya/ Raa Heqi Ocaklarının Pirépirân (Mürşid) ekseninde geliştirilen içsel hiyerarşi sistemi kısmen ve sınırlı haliyle

aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir. Fakat Ocaklar arasındaki bu içsel ilişki, bölgelere ve zamansal süreçlere göre sürekli değişkendir.

Ser é Seran, Seré Celan, Mürşid (Pirépirân) Ocağı

Réya Heqi Ocaklarının kendi arasında geliştirdikleri bir iç organizasyonu da (sosyal, dinsel-inançsal hiyerarşi vb.) bulunmaktadır. Buna göre genelde Alevi, özelde ise Réya/Raa Heqi Kürt Ocakları, kendi içerisinde bir halka oluşturmuşlardır. Talipten başlayarak Réybere, Pir'e, Mürşid'e (Pirépirân) uzanan bir yol izlenmektedir. "El ele, el hakka!" düsturuyla Ocaklar kendi içinde eşitlikçi döngüsel bir sistem geliştirmişlerdir. Kurmanci dilinde buna "Ocaxé Xelqan, Xelqa Ocaxları" adı verilmiştir. Güneş çemberini betimleyen bu göksel-kozmozogonik sistem, 12 Ocak arasında döngülenen bir nevi kadın-erkek bir arada çark-ı pervaz eden Semah'a da işaret eder.

Nitekim en son mertebede, alanda bizim yaptığımız sözlü tarih araştırmalarımıza istinaden diyebiliriz ki ; Mürşidlik (Pirépirânlık) Ocağına; Dersim Bargini merkezli "Axucan" ve Malatya Mineyik merkezli "Zeynel Abidin/ Ebu'l Vefâ Ocakları" layık görülmüştür. Bunun nedenlerinin başında ise bu ocakların, 10.11. yüzyıllarda yani erken dönem ocakları olmasıyla açıklanabilir. Diğer Ocaklar; 12.13.yüzyıllarda ve sonrasında vücuda getirilmiş Ocaklar ise kendi aralarında biri birilerine Réberlik ve Pirlik makamlarında bağlanarak en sonunda, farklı tâli yollarla bu iki Ocağı ulaşırlar. Yine diğer Ocakların kendi aralarında değişik yol ve yöntemlerle biri birilerine rızalıkla Mürşid'lik ikrarı verdiklerine rastlanmaktadır. Bu hiyerarşi yapı içinde Ocak Pirlerinin de kendi aralarındaki kısa mesafeli ilişkileri hedeflenmiştir.

Bu alana ilişkin yaratılan deruni felsefeye göre; "Onlarca Réberin, Pirin eli Pirépirân'a ve Pirépirân'ın eli ise Xızır'ın eline ulaşırken, Xızır'ın eli de talibin üzerindedir! Bu dar-ı hak'da alt-üst; Sağ-sol üstünlüğü yoktur! Ol sebeptendir ki; bir kaç cümleyle kocaman bir anayasa metni özetlenmiştir. Örneğin; "Eri, erden seçen kördür! Nefis ittir! Benliği köreften şeydir."

Ocak Réberleri, Pirleri ve Mürşidleri kendi aralarında evlilikler yaparlarken, talipleriyle asla ve katâ evlenmezler! Kürt klanlarının bağlı olduğu Dersim merkezli Raa/ Réya Heqi Ocaklarının Pirépirân (Mürşid) ekseninde geliştirilen içsel hiyerarşi sistemi kısmen ve sı-

nırlı haliyle aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir. Fakat Ocaklar arasındaki bu içsel ilişki, bölgelere ve zamansal süreçlere göre sürekli değişkendir.

Erken dönemde (11.13.yüzyılda) teşekkül eden 12 Pir Ocağı, Pirépirân/ Mürşid ve bunlara bağlı olan özerk Ocaklar. Zaman içerisinde kendi aralarındaki hiyerarşi durumları değişmiştir. Buna göre Mürşidlik makamları da değişmiştir.

Hakullah/ Çıralıx

Yolun gereği Talib'e verilen hizmet karşılığı olarak; üretilen **Hakullah/ Çıralıx** kavramı, anlaşıldığı gibi, Hak'kın/ tanrı'nın/ doğruluğun hakkı olana verilen yol'un delilin/ çıranın sembolik maddi bir değeridir. Rızalık temelinde bir hak olarak kabul edilen bu Hakullah; Ocakların devamlılığı açısından da önemlidir. Aynı zamanda bununla Talip; Ocazâde'ye verdiği haqullasını; Ocazâdenin, Pirin bir başka fakir talibine yolladığını mesajlar. Bunun bir diğer manası daha vardır! Talibin verdiği bu hakkullaıyla Pir; Ocax'ta, kutsanan kendi hanesinde, talib'i için dualarla/ gılangarlarla çıra yakar, çerax uyandır..! Tarihsel süreci içerisinde Hakulla/ Çıralık olarak zenginleşen mal-mülk sahibi olan bir tek Ocak Piri, Ocazade yoktur. (Yalçın, 2018:28).

Alevilerde 12 Hizmet: Kolektif İbadet

Taliplerin bağlı oldukları Ocak Réberleri, Pirleri, Pirépirân/ Mürşidleriyle birlikte inançsal ve sosyal sorunlarını sürekli hasbihal ederek sürdürürler. Bu inançsal geleneklerin yaşatıldığı meydana/ zamana/ dem'e; "Ayin-i Cem, Civin/ Civat" derler. Bu toplumsal ritüeller silsilesi, toplamda kadın-erkekli 12 can tarafından yürütülür. Bunların hepsi eşit ve gönüllü hizmetli kişilerdir. Hiç bir toplumsal inançta, icra edilen dinsel-inançsal ritüeller, törenler 12 kişi tarafından yürütülmez! Pirlere divanında gerçekleştirilen bu toplanma anında, Ocak bağlıları bir arada olurlar. Burası aynı zamanda bir ulu divan/ mahkeme/ dar-ı meydan işlevini de görür.

Bağlılar arasında biri biriyle küs-dargın olan aileler, ağır sorunları yoksa gönül rızalığıyla hemen o anda barıştırılır ve ondan sonra ritüellere geçilir. Hiç bir inancın ibadet anı, mahkeme işlevi görmez! Bu toplanma anında Kadın-erkek bir arada kardeşçe oturulur. Evli çiftler dahi bu demde, tabiri caizse biri birine kardeş-tirler. Bu meydana gelen herkes, gücü ölçüsünde sulu ve katı lokmalar sunar. Lokmalar iç-içe karıştırılır ve ritüel sonrası karıştırılan lokmalar eşit bir şekilde dağıtılır. Hiç bir inancın ibadet anında böyle bir icraya rastlanmaz! Bütün bunlar, tarıma dayalı komün-ortakçı Alevi toplumunun yarattığı ortak değerlerdir. İşte bütün bu tarihsel süreçler, özerk-özyönetim şeklinin ilk nüveleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında Pir Ocağına bağlı olan talibin evine en az yılda bir kes ve özelliklede harman sonunda yani sonbahar da gider. Gittiği evde de aile Cem'i bağlanır. Lokmalar yenir du-alar verilir.

Réya /Raa Heqiye'de Halk Mahkemesi: Cemât

Réya/ Raa Heqi inancında **Cemât/ Comât** diye bir toplanma meclisi bulunmaktadır. Kurmanci dilinde bu مراسم; "**Cemat kırın, Cemat ce kırın, Comât bun**" gibi kavramsal benzerliklerle ifade edilir. Bu toplanmanın tek amacı, taraflar arasında meydana gelen husumetlerin giderilmesi için bir araya gelinir. Pirlere divanında ve insan-i kamiller makamında toplanan husumetli canlar, sorunlarını dillendirir ve karşılıklı konuşmalar, tartışmalar sonucu taraflar uzlaştırılır. Aksi halde, yolun gereği oy birliğiyle haksız olan tarafa, ahlaki kurallar çerçevesinde bir takım düşkünlük cezaları verilir. Böylece resmi mahkemelere hiç bir Can gitmeden, kendi sorununu, toplumsal bütünlük içinde halleder. Bu hukuksal süreç, 1980'lerin sonuna kadar süregelen ve 90'larda tamamen sonlandırılmıştır. Alevi toplumunun tarihsel geçmişinde özerk-özyönetimin sistemsel yapısına örnek verilebilecek en temel alan, işte bu cemât/ halk mahkemesidir. Yani, modern dünyamızda kamu hukuku dediğimiz, devlet adliyesi, hukuku karşısında Aleviler, kendi natürel hukukunu ahlaki değerler silsilesi içinde çözmüşlerdir. İçsel sorunlarını devlet mahkemelerine götürmeyen, kendi kendine geliştirdiği ahlaki-vidani yöntemlerle sorunlarını çözdüğü tek topluluk, bu kadim toprakların, kültürlerin son sahipleri Alevilerdir.

Buna ek olarak itikat sürecinin kendi Kurmanci dilinde, dar'la alakalı bazı tamlamalar dizgeleştirilmiştir.

Mesela; **Kışandin darê** 'çektiler dara'; **kışandina darê** 'dara çekmek' **Rawestîn, dawestîn darê** < dara durmak, çekilmek, çıkmak, kalkmak. **Rawestîn, dawestîn li divanê** < divana durmak. **Ji dar daxistin** < dardan indirme erkanı/ töreni. Yani hakka yürüyen bir Can'ın yürüyüşünün üçüncü ve özellikle de kırkıncı gününde, sevenleri tarafından yapılan yemekli Ayin-i Cem'in ruhsal adıdır.

Yine "**Dar a Heqi, dar a Xızırı, dar'a yimam isén bi, Ço ya heqi, Çoy a itikat**" ve benzeri adalet tanımlarına gönderme yapılan bu dizgelerle, Kürt Alevileri kendi içinde bazı objeleri, inançsal bazda ele alarak hak ve hakikat perspektifleri geliştirmişlerdir. Adalet divanındaki görülen davada, hakkın tecelli etmesinde kullanılan Réya Heqi itikadının olmazsa olmazı objesi "**tarix, darik, erkân, asa**" diye tabir edilen ziyaret ağacıdır.

Müşahip (Ahiret Kardeşi < Bıra Yé Axireté)

Ortakçı toplumda yaşayan her bireyin, talibin okula, ocağa, yola girmesinin bazı şartları vardır. Bu olgunun en başında ise aynı toplumda kendisine bir Musahip (ahiret kardeşi < bıra yé axireté), edinmesi gerekir. Daha çok ortakçı toplumun çekirdek oluşumuna işaret eden ve dolayısıyla sınıf farklılaşmasını yumuşatmaya, hatta ortadan kaldırmak maksadıyla geliştirilen bir temel öğretimdir. Musahiplik, yol kardeşliği (bıra yé axreti, Bıra yé Eqrari), yaşamdan-don değişimine (hakka göçme) kadar ki sürede, iki Can'dan-4 Can'a aynı bedende zuhur eden yaşama bir göndermedir. Bu temel öge, inançsal bazda aynı antik kökenden gelen, Aleviliğe deyim yerindeyse Musahip olan Êzidi inancında da aynen vardır.

Réya Heq İtikatının Temel Taşı: Ebu'l Vefâ-i Kurdi (925-1017)

Modern tarih yazımında Ebu'l Vefâ-i Kurdi (925-1017) gözlerden irak tutulduğu gibi, yapılan araştırma ve bir takım incelemeler sonucu; Onun hakkında var olan Arapça, Osmanlıca, Türkçe ve Almanca yazılanların bölük-pörçük yazılı kaynakların, halen bile tam olarak bir gerçeği ifade etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu alanda; Ebu'l Vefâ öğretisinin günümüzdeki en katıksız takipçileri olan Kürt Aleviliğinin (İtiqat-ı Réya/ Raa Heqi) Bânileri ve onların bağlılarına bıraktıkları yazılı kronikleri hep göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla sözü edilen mevcut kaynaklarda tarihsel, sosyal boyutuyla

ve menkıbevi olgularıyla ele alınan Ebu'l Vefâ konusu, özellikle Kürt Aleviliği (İtikat-ı Réya Heqi) açısından oldukça bakir bir alana işaret etmektedir.

Esas itibarıyla araştırmacılar; Arapça, Osmanlıca yazılı kaynaklarda mevcut olan Ebu'l Vefâ'nın gerçek kimliğinin gizlenmesine yönelik hareket etmişlerdir. Onun bir "bâtını Dâisi" olduğu gizlenmiştir. İslam'ın ehl-i Sünnet ve'l cemaat inanç yapısından uzak, antik kültürel değerlerden kaynaklı kökensel inançların yaşatılmasında bir geçiş köprüsü vazifesini gördüğü yadsınmıştır.

Kürdistan Réya/ Raa Heqi itikadında ve Anadolu'da gelişen Bektaşî Türkmen zümrelerin inançsal kökeninin Ebu'l Vefâ'nın; Aryenik öğretilerin harmanlandığı "Bağdat ekolü" nün karartılması ve bunun yerine, aslı olmadan yaratılan "Türkçülük/ Şamanizm sentezli" eksenden geliştirilen "Horasan ekolünün" ikame edilmesi hedeflenmiştir.

Mezopotamyalı Ebu'l Vefâ'nın Anadolu'ya Etkisi

Kültür tarihi açısından, özellikle Türk-İslam sentezli olgularla Kuzey Kürdistan'da ve sonrasında (13.yy) Anadolu'da, Onun izini takibe den "Babailerin" şahsında gelişen Bâtını ekollerin gerçek mahiyetinin ortaya çıkarılmaması yada karartılması hesaplanmıştır.

Babailerin bastırılmasından (1240) sonra yine onun yolundan giden bir Bâtını Dâisi olan Hacı Bektaş-ı Velî'nin gerçek kimliğinin gizlenmesi ve nitekim onun bir "Horasanlı Türkçü" ve aynı zamanda "Anadolu'da İslam'ı yayan bir ehl-i sünnet ve'l cemaat akıncısı" olduğu yalanları pompalanmıştır.

Bilinmektedir ki; Ebu'l Vefâ'nın Anası, "Nergiz, Nergizan", Babası "Arezi, Arizan" Kürt aşiretindedir. Soy değil, Yol silsilesiyle; 4. İmam Zeyn'ül Abidin'in (659-713), İmam sayılmayan isyancı oğlu Zeyd bin Ali'ye (698-740) dayanmaktadır. Dersim merkezli Réya/ Raa Heqi İtikadının Ocak evliyaları (10.11.yy.), yazılı kroniklerinde (şecere, içlas, yazılı belgelerinde), Ebu'l Vefâ-i Kurdi'ye bağlanmaktadır.

Son söz yerine

Esas itibarıyla Alevilik inancının kendisi, başlı başına özerk bir inançtır. Etnik bir inançtır. Semitik hiç bir dinin eklediği değildir. Hiç bir dinin içinden çıkmamıştır. Bu vesileyle modern adıyla Alevilik; hiç bir inancın-dinin içinde telaki edilemez! Alevilik inancı; asırlardan beri Emevi (661-750), Abbasi (750-1258),

Selçuklu (1040-1308), Osmanlı (1299-1922) ve Cumhuriyet dönemlerinde resmi İslamiyet'in yönetimi altına alınan ülkeleri Kürdistan'da baskı, zulüm, sürgün, katliam, soykırımlar yaşadıkları halde yine de, kadim inançlarından asla taviz vermemişlerdir. Aleviler, bütün bu olumsuzluklar karşısında yarattıkları öz yönetsel yolunda, kendi içerisinde geliştirdikleri özerk toplumsal yapılarıyla hayatlarını sürdürmüşlerdir. Fakat özellikle son 30-40 yıldan beri kentleşen Aleviler; kadim özerk-öz yönetsel pratik deneyimlerinden her geçen gün biraz daha uzaklaşmakta ve kapitalist modernite kısılcığında, **Yol'un Birliğinden** maalesef uzaklaşmışlardır.

Musahip edinme olgusu aynı zamanda bir "İkrar verme, İkrar alma (yazısız antlaşma-söz verme" erkânıdır. Bu Canların aileleri, axirete kadar biri birileriyle evlenmezler! Bu geleneksel kültür, kadim zamandan beri Alevilerin hak-hukuksal zeminindeki vicdani işlevini ortaya koymaktadır. İkrar/ musahip Erkânı; Ocak sistemi içinde toplumsal uzlaşıyla ortaya çıkarılan artı kültürel değerlerin vazgeçilmez, yazısız ahlaki yasalarının temelini oluşturmaktadır. Mülksüz bir toplumda farklı ailelerin biri biriyle gerçekleştirdikleri kardeşlik (musahiplik) ahdi/ sözleşmesi; Alevi inancının, aynı zamanda topluluğun özyönetim savunmasının ve sürdürülmesinin örgütsel inşasıdır. Toplumdaki çekirdek ailelerden başlatılan bu ortakçı yaşamın, modern dünyamızdaki karşılığı özgün, özerk yaşama tekabül etmektedir.

Hak ile kalın!

Kaynakça

- AVESTA, Zerdüşt,(2012) Avesta Yay, İst.
EDMONDS, C. J, (1957) "Kakai'ler" Aleviler ve Kürtler, 1997 Özge yay. Wupertal, Haz. M. Bayrak
GÜMÜŞOĞLU, Dursun, (2006) „Tâcü'l Arifin es-Seyyid Ebu'l Vefâ Menakıbnamesi - Yaşamı ve Tasavvufi Görüşleri“, Can Yay. İst.
KANAR, Mehmet (2010), "Farsça, Türkçe Sözlük" Say Yay. İstanbul.
ÖZÖN, M. Nihat. (1989) "Osmanlıca Türkçe Sözlük" İnkılap Kitabevi İst.
TORİ, Kürtlerin Din Kültürü Tarihi, Berfin yay.İst. 1998
YALGIN, Erdoğan, "Yol 1 Sürek Réya/ Raa Heqi İnancısı-Kürt Aleviliği 1." Fam yayınları İst. ■

YARATILIŞ MİTOLOJİLERİNDE KADININ İZİNİ SÜRMEK

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki tarihte insanın erdiği ilk anlamlar, ilk bilgiler, değerler bulunduğu ‘an’ ve yerle sınırlı kalmamış, kısmen farklılıkları taşısa da kök yani ilk doğuş anlamlarının izini taşıyarak yayılmış, kısmen farklılaşsa da günümüze kadar gelmiştir. Bu anlamda günümüzü anlamak için KÖK ü bilmek, son derece önemlidir. KÖK nedir? En sade ifadeyle, olduğumuz ve nereden geldiğimizin bilgisidir. Kökü, bilmeden ne olduğumuzu bilemeyiz. Bu sadece günümüzde peşine düştüğümüz ve cevaplar bulmaya çalıştığımız bir soru değildir. İlk insandan bu yana insanın kendisini tanımlamaya ve cevaplar bulmaya çalıştığını geçen derste de ifade etmiştik. Ben kimim, içinde bulunduğum çevreyle ilişkim hangi esaslar üzerinden gelişmiş, yaşadığımı evrenin doğası nedir, gibi pek çok soruya cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Kökü tanımlamak ve bilmek o kadar önemli ki tarihsel süreç boyunca her sistem kendi ideolojisi temelinde kökün ne olduğuna dair bir mitolojik öyküyle cevaplar oluşturmaya çalışmıştır. Yaşamın nasıl oluştuğu, insanın nasıl yaratıldığı, görev ve sorumluluklarının ne olduğu bu yaratılış mitolojilerinde tarif edilir. Mitolojinin bu türüne **yaratılış mitolojisi** denilir. Bu mitolojik öykülerin hepsi ideolojik perspektifle örülmüşlerdir. Yaratılış mitolojilerinin analizini yaptığımızda o dönemin oluşturulan sisteminin kodlamalarını çözümleyebiliriz.

Evet, bir kök var ama bu kök tarihsel süreç boyunca yaşanan gelişmelere paralel olarak değişme de uğramıştır. Öyle sabit kalmamıştır. Değişmeden kalması doğanın yasasına da aykırıdır. Kuantum “*değişmeyen tek şeyin değişim olduğunu*” söylüyor. Alevi inanç felsefesi de ‘*dona don*’ felsefesiyle her şeyin değişim halinde olduğunu ifade ediyor. Ama bu değişim her zaman kendi özüne bağlı bir değişim olmayabiliyor. Bu nedenle yaratılış destanlarında ulaşmaya çalıştığımız anlatılanı olduğu gibi kabul etmek ve hakikat olarak algılamak değildir. Değişimin hangi dinamiklerle ve nasıl olduğunu, hangi ideolojinin bu değişimde rol oynadığını analizlerle görebilmektir.

Yani şöyle ifade edebiliriz yaşamı bir nehre benzersek, biz bu nehrin sadece bir kesitinde bulunuyoruz. Bulduğumuz kesitten yola çıkarsak bu nehrin tümünü tarif etmek pek mümkün olmaz. Nehri tanımak ve

tanımlamak istiyorsak mutlaka geriye doğru yolculuğa çıkıp doğduğu kaynağa ulaşmamız gerekir. Bu yolculukla ancak nehre hangi kolların eklendiğini, suyun nerede derin, nerede seyrettiğini anlayabiliriz.

Mitolojilerde dikkat çeken önemli konulardan biri de neredeyse her mitolojide bir tufan öyküsü vardır. Nuh tufanı olarak bildiğimiz mitolojik anlatımın benzerini biz diğer mitolojilerin tümünde hemen hemen farklı versiyonları ile görürüz. Burada hep bir kaos ve ardından yeni bir yaşam ve düzenin geldiğinden bahsedilir.

Mitolojiler bir toplumun manevi değerlerini yansıtan önemli öykülerdir. Bu nedenle bu öykülere baktığımızda o toplumun önemsendiği değerleri öğrenebilir, anlayabiliriz.

Bu günkü konumuzda da Alevilikte çok yaygın olan Ana kültürünü anlamak için yaratılış mitolojilerinde ve tanrıçanın izinde yürüyüp, bunun bilgisine ulaşmaya çalışacağız.

Doğal Toplum - Ana Eksenli Toplum ile Ataerkil Toplum Arasında Ayrışma

Doğal toplum inanışları yeryüzü eksenli, ataerkil toplumun tanrıları gökyüzü eksenlidir. Doğal toplum yada neolitik toplumlarda siyasal, ekonomik, toplumsal, dini etkinlikler tarıma dayalı olarak gelişir. Takvimin belirlenmesinde tarım belirleyici bir yere sahiptir. Buda zamanı düz çizgisel bir eksenle ele almak yerine yaşamı doğumdan ölüme, ölümden doğuma döngüsel bir yaşam görüşünü esas almalarını sağlamıştır. Anaeksenli toplumlarda hayatı veren Ulu Tanrıça yada Ana Tanrıçadır. Toplumsallığın sürdürülmesi için üremek-çocuk yapmak ve yiyecek üretmek zorundadırlar. Bu nedenle Ana tanrıçaya ne kadar bağımlı oldukların bilirler ve ana tanrıçaya minnettarlığını sunmak için değişik ritüellerle ibadet ederler. Kraliçe, Ana Tanrıçanın kişileşmiş halini temsil eder. Bu bağlamda büyük bir ekonomik, toplumsal ve dini güce sahiptir. Bu nedenle bütün kadınlar değerlidir. Miras ve geleneklerin sürdürülmesi anneden kızına kalan geleneklerdir. Soyun devamı anneye olmuştur. Bu gün halen Kürdistan’ın pek çok yerinde çocuklar annenin ismi ile anılır. Yine ölen kişilerden helallik istenirken annenin ismi ile helallik istenir. Amca yerine dayılık kurumu daha önemlidir. Çünkü erkek annenin klanında kaldığı ve soy anneden devam

ettiği için klan içindeki çocukların bakımını dayılar üstlenir. Bu gün Kürdistan'da halen kızlar evlendiğinde 'bertilin' dayıya verilemesinin böyle bir arka planı vardır.

Sümer Mitolojisinde Yaradılış

Sümer mitolojisi en eski mitolojilerden biridir. Buna göre başlangıçta ilksel deniz vardı. Bu başlangıç denizi daha çok ana tanrıça ile özdeşleştirilmektedir. Daha sonra bu ilksel deniz yer ile göğün birliğini oluşturan kozmik dağı oluşturdu. Yer (Ki) ve gök (An) birdir. An ve Ki nin bileşiminden Enlil doğdu. Oğulları Enlil tarafından bir birinden ayrılıp yer ve gök ayrı oluşturulur. Gök (AN-EN) ve Yerin(Kİ) zıtlığının buluşmasında bilgi ve su tanrısı ENKİ doğar. Tanrı ve tanrıçlar Dilmun olarak adlandırılan cennette otururlar. Tanrıça Nintu Enki 'den yağmur yağdırmasını ister. Enki bu ricayı kabul eder. Ama aynı zamanda Nintu'yu da baştan çıkarmaya çalışır. Nintu'yla birlikte olur. Nintu dokuz günlük hamileyken Ninsari (bitkilerin tanrıçasını) doğurur. Enki Ninsari da hamile bırakır. Dokuz günlük bir hamilelikten sonra Ninsar, Ninkurrayı (dağların tanrıçasını) doğurur. Enki, Ninkurrayı da hamile bırakır, o da Uttu'yu doğurur. Enki aynı şeyi Uttu'ya da yapar. Süreklileşen bu tecavüz olayından sonra Nintu Enkinin bedenindeki son tohumu alır ve toprağa eker. Bu tohumlardan da 8 değişik bitki filizlenir. Enki bu bitkileri görünce bunların lezzetli olduğunu düşünüp, onları da yeyip, bittirir. Ancak kendisinde bu bebekleri dünyaya getirecek organlar olmadığından hastalanır ve bedenin 8 yeri şişer. Ağır hastalanan Enki'nin imdadına Nintu yetişir. Enki'nin dölünü alır ve 8 tanrıçayı kendisi yarattır. Bu tanrıçaların her biri Enki'nin hastalanan bir organını iyileştirir. Ağız, çene, kaburga vb. İşte Adem ile Havva öyküsünde Tevrat'ta dile gelen Havva Adem'in kaburgasından yaratıldı söylencesi bu dönem mitolojik anlatımının ters yüz edilmiş, ataerkil sistemin doğuşunu güçlendirmek için ideolojik bir argümana dönüştürülmüş halidir.

Dikkat edilirse burada bir tanrılar katında tecavüzün yaygınca yaşandığı bir dönemdir. Yani tanrıçanın haklarının ihlal edildiği, yaratımlarına el konulduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bu söylence ile insanlara aşırılığın zarar verici- hastalık getirdiği anlatılmaktadır.

Bu söylencede insanın yaratılması ise şu şekilde anlatılır: Tanrılar kendi arasında bir düzen kurmaya, çalışmaların düzenli yürümesini sağlamaya çalışırken,

tanrıya iki kurban adayıp, kurbanın kanından da insanı yaratırlar. İnsanın yaratılma sebebi burada tanrıların angarya işlerini yapmak, tanrının hizmetini yerine getirmek olarak belirlenir. İnsanın doğuşunun, yani varlık sebebini tanrılara hizmet olarak ortaya koyarlar. İnsanlar bu mitolojik öykülerle yetiştirilirler.

Babil Yaradılış Mitolojisinde Enuma Eliş (Gök yüzüdeyken)

Bu söylence M.Ö 1900 lı yıllara dayanır. Sümer mitolojisinin bir devam şeklidir. Pek çok tanrı Enlil, Ea, Anu gibi pek çok tanrı Sümer mitolojiden buraya geçmiştir. Enuma Eliş, destanında yaratılış söyle dile getirilir. Başlangıçta su ve onun üzerinde salınıp duran sis vardı. Baba Apsu ortaya çıktı ve tatlı suların efendisi oldu. Ana Tiamat ortaya çıktı tuzlu suları yönetti ve her iki su birlikte aktılar. Onların oğlu Mummu, suları paklayan sislerin içindeydi. Ne yeryüzü ne de gökler henüz ortaya çıkmamıştı. Daha sonra Anşar ve Kişar Apsu ve Tiamatın çocukları olarak suların içinde doğar. Anşar ve Kişar'ında oğlu göktanrısı Anu doğar.

Tiamat (tuzlu su) Mummu

Apsu (tatlı su) Anşar-Kişar Anu Ea

Ea döneminde tanrılar artık çok fazla güç ele geçirip, başına buyruk hareket eder pozisyona geliyor. Kendi başına buyruk olma hali ve taşkınlıkları Tiamatı ve Apsu'yu rahatsız etti. Bu durum kaos olarak da adlandırılmaktadır. Yani eski sistemin krize girdiği, yeni bir sistemin gelişmeye başladığı döneme işaret etmektedir. Apsu onlarla konuşmaya çalışsa da sözünü dinletemez. Bunun üzerine Apsu onları yok etmek için savaş başlatmak ister ve Mummu da onu destekler. Tiamat buna karşı çıksa da Apsu onu dinlemez. Bunun üzerine Ea karşısında yenilir. Bunun yerine Ea Apsu'nun başındaki ışık halkasını alarak, iktidarını ilan eder. Mummunun burnuna bir halka takar ve her yerde dolaştırır. Krallık simgelerini aldıktan sonra Apsu ve Mummu'yu öldürür.

Ea Marduk dört göz-dört kulak- ağzında saçılan alevler- başında oniki hale

Damkina (çifte tanrı-dehşet veren bir görüntü)
Tiamat Kingu (Tiamatın yanında yer alan öncü)

Kaos derinleşerek devam eder. Tanrıçanın buyruğuna karşı saygısız davranışlar giderek artar.

Tiamat yenilmez silahlar olarak canavar yılanları yaratır. Burada da yılanların tanrıçanın yanında olduğunu ve simgesi olduğunu görüyoruz. Tiamatın yarattığı yılanlar ayağa kalktığında kimse onlara karşı durmazdı. Kingu'yu komutan olarak seçer. Kingunun göğsüne Kader Tabletini asar.

Marduk, "Tiamat, tüm silahlarına rağmen bir kadın! Öyleyse tanrıların babası, neşelen ve mutlu ol" diyor. Yani ataerkil sistemin giderek yükseldiğini ve ana tanrıçanın- kadının gücünün küçümsendiği bir dönemin başladığını burada görebiliyoruz. Bu ittifakta temel şart "Tiamat'ın hayatına son ver!" Marduk Tiamatı yakaladığında içine koymak için bir ağ yapar. Öldürücü silahları kuşanır. Mardukun dehşet verici görüntüsü karşısında Tiamatın güçlerine komanda eden Kingu'nun akli karışır ve savaşıamaz, Marduk tarafından tutuklanır. Tiamatın Kingunun boynuna taktığı tabletleri boynundan çıkarıp, kendi boynuna takar. Bu bir anlamda tanrıçanın yaratımları ve gücünü ele geçirme süreci olarak da okunabilir. Daha sonra Marduk Tiamatla savaşı. Ağın atıp, Tiamatı eksiz hale getirir. Okla Tiamatı kalbinden vurarak öldürür. Vücudunu iki parçaya bölerek yer ve gökyüzünü yaratır. Tükürüğüyle bulutları yaratır ve onları su ile doldurur. Tiamatın ezdiği başı ile dağları oluşturur. Gözlerinden Dicle ve Fıratı yaratır.

Daha sonra yeni düzeni yürütmek üzere tanrılar arasında yeni bir görev dağılımı yapar. Baş tanrı artık Marduk'tur. Tanrılara hizmet etmesi için de Kingu'yu öldürerek onun kanından insanı yaratır.

Tevrat ve İncil'de Hava-Adem Yaradılış Mitolojisi

"Rab Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu" (Tekvin 2:7).

"Rab Tanrı Adem'e derin bir uyku verdi. Adem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapladı. Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi: Adem: 'İşte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir', dedi, Ona 'kadın' denilecek, Çünkü o adamdan alındı." (Tekvin 2: 21-23).

"Rab Tanrı'nın yarattığı yabani hayvanların en kurnazı ylandı. Yılan kadına, 'Tanrı gerçekten, 'Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?' diye sordu. Kadın, 'Bahçedeki ağaçların meyvelerini yiyebiliriz' diye yanıtladı. 'Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz' dedi.'. Yılan, 'Kesinlikle ölmezsiniz' dedi, 'Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.' Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar." (Tekvin 3:1-7).

"Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen Rab Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. Rab Tanrı Adem'e, 'Neredesin?' diye seslendi. Adem, 'Bahçede sesini duyunca kork-

tum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim' dedi. Rab Tanrı, 'Çıplak olduğunu sana kim söyledi?' diye sordu, 'Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?', Adem, 'Yanıma koyduğün kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim' diye yanıtladı. Rab Tanrı kadına, 'Nedir bu yaptığın?' diye sordu. Kadın, 'Yılan beni aldattı, o yüzden yedim' diye karşılık verdi. Bunun üzerine Rab Tanrı yılanı, 'Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabani hayvanların en lanetlisi sen olacaksın' dedi, 'Karnının üzerinde sürünecek yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın.' Rab Tanrı kadına, 'Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim', dedi. 'Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek.' Rab Tanrı Adem'e, 'Karnının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi' dedi. 'Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.'" (Tekvin 3: 8-19)

Kuran-ı Kerimde Yaradılış Mitolojisi

Ademin çamurdan yaratıldığı ifade ediliyor. Ama Havva'nın nasıl yaratıldığına dair somut bir ifade yok. Ademin yaratılışından sonra sen ve eşin ibareleri var. İkisinin aynı özden yaratıldığı ifade ediliyor.

Yarsanlıkta Yaradılış Mitolojisi

Yarsan yaratılış mitolojisinde başlangıçta hiçbir şey yoktu, tüm dünya suyla kaplıydı. Yaşamın gerçekleştiği ilahi öz, "Ya" şeklinde ve bir incinin içerisindeydi. İnci ise bir deniz kabuğunun içinde ve denizlerin derinliklerindeydi. Yarsan inancına göre, dünya iki aşamada yaratılmıştır. İlk manevi dünyanın yaratılışı gerçekleşmiş ve bunu maddi dünyanın yaratılması takip etmiştir. İlk aşamada "Ya" aralarında bir tanesi dışı olan yedi melek (**Haft Tan**/ Haft Tuane/ Heften) yaratmıştır. "Heft Tan", ilahi özden incinin içinden dışarı çıkmasını talep etmiştir. Bu istem üzerine ilahi öz "**Havenkar**" biçiminde ortaya çıkmıştır. Bundan sonra da insan yaratılmıştır.

Yarsan inancına göre tanrı kendini insanlara farklı isim ve suretlerde gösterir. Bu inanç Enal-Hak- Vahdeti Vücut felsefesiyle paralellik gösteriyor. Yarsan inancı özü yeryüzünde kendini açığa vuran bir tanrıya inanır. Yüce öz kendisini nasıl ki başka varlıklarda gösteriyorsa, me-

leklerde birbirlerinin bedeninde yeniden doğarlar. Bu nedenle isimleri bir birinin yerine kullanılabilir. Dünyanın tanrısal doğuşlarla belirlenen yedi devire bölünmüştür. "Haft Tan" bu çağlar boyunca tanrıya eşlik eden 7 melektir. Yaratımdan sonra, yedi meleğin temsilcileri yeryüzünde insani bir bedene girmiş ve *kiras guhertin* işlemi devam etmektedir. Bu anlayışta insan, ilk durumda ilk varlığın tezahürü, ikinci durumda ise tanrısal özün misafir olduğu kişi anlamında **mehman** olarak adlandırılır. Yani insan ilahi özün tecelli bulunduğu varlıktır. Alevi deyişlerinde benim Kabem insandır sözü benzer bir anlam içermektedir. Enel-Hak inancında benzerlik göstermektedir.

Heftenler bazı bedenlerde sürekli kalır bazı bedenlere de geçici bir süre için misafir olurlar. Heftenlerin bedeninde kendini gösterdiği insan, hakikate ermiş kişi, kamil insan yani derviştir. Heftenler ya da Sultan uygun bir insanın bedeninde görünürken o insan bedeni evrensel ruhun taşıyıcısı olur. Ancak bu bedenler sadece avatar olarak yaratılmamıştır.

Semavi dinlerde ise tanrı insanların arasında değildir, göktedir. Peygamberler ise yol göstermek için bir dönem gelen ve daha sonra ölüp giden insanlardır. Yarsan inancında ise evrensel ruh yani Sultan kendisi ve ona eşlik eden Heftenler insanların içinde ve insan suretiyle var olurlar, her dönem tekrar tekrar kendini açığa vururlar. Dünya hiçbir zaman Sultansız kalmaz. Çünkü dünyanın her dönem yeni koşullara göre Sultan'a (Haq'a) ihtiyacı var. Bu yaklaşım bu inancın dogmatikleşmesini, insanüstü olmasını önleyen belirgin bir özelliğidir.

Ezidite- İnanışında Yaradılış Mitolojisi

"İnsanın yaratılması konusunda şöyle bir inanış vardır. Tawisê Melek Tanrıya şöyle dedi: 'Bu dünyada hiç kimse yok.' Tanrı ona şöyle cevap verdi, 'Git evreni dolaş.' Tawisê Melek gitti ve evreni dolaştı. Bir kadın gördü o zaman Tanrıya geldi ve ona şöyle dedi: '**Bir kadın gördüm!**' Tawisê Melek tanrıya şöyle dedi: 'Erkeksiz bu kadın işe yaramaz!' O zaman tanrı erkeği yarattı ve onun adı Adem oldu. Tanrı Adem'in bedenini kilden yaptı. Bu bedene bir ruh koydu. Adem'in yaratılışında toprak, su, ateş ve hava olmak üzere dört element kullanılmıştır. Toprak ve su ile yoğrulup şekil verilen Adem önce rüzgârın (hava) sayesinde kurumuş daha sonra ateşte pişmiştir.¹"

1 Evin Bilge, *Kutsal Metinlerde Yaradılış*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2013

Bu anlatımda dikkat çeken husus, ilk yaratılanın kadın olmasıdır. Êzidî ve Alevi inancında Âdem-Havva anlatımından ayrılan yanlar vardır. Bunun nedeni kendi kökenlerinin farklılığını vurgulamak kadar bu inançlardaki kadın-erkek ilişkisinin farklı kurgulanmasından kaynaklanır. Mishefa Reş içinde insanların çoğalmasıyla ilgili hikâye şöyle yansıtılır;

“Adem’e buğdayın dışında toprağın bütün ürünlerinden yemesine izin verildi. Tawisê Melek (Cebrail) Tanrı’ya gitti ve O’na şöyle dedi: ‘Adem nasıl büyüyecek ve çoğalacak, soyu nerede?’ Tanrı ona şöyle cevap verdi: ‘Bu meseleyi sana bırakıyorum’ bunun üzerine Tawisê Melek, Adem’e gitti ve ona şöyle dedi ‘Buğday yedin mi?’ ‘Hayır, çünkü Tanrı bana bunu yasakladı’ ‘Sen ye, daha iyi olacaksın’ Adem bundan yer yemez karnı şişti. Tawisê Melek, onu Cennetten çıkardı, onu terk etti ve göğe çıktı. Adem’in karnı ağrıdı çünkü anüsü yoktu. Tayr el Qallac adında bir kuş ona gönderildi; kuş onu gagaladı ve bir delik açtı. Adem, karnını hafifletti... Adem çocukların sadece kendisinin sayesinde olduğunu Havva ise kendisinin sayesinde olduğunu iddia edip tartışmaktadırlar. Bunu denemek için Adem spermini bir küpün içerisine koydu Havva da aynı şeyi yaptı ve küpleri toprağa gömdüler 9 ay sonra çıkardıklarında Havva’nın küpünde böcekler ve çıyanlar çıkarırken Adem’in küpünden bir çocuk çıktı. Böylece Havva çocukların sadece onun olmadığını anlamış oldu. Êzidiler soylarını işte böyle Havva olmadan sırf Adem’e dayanan Şehid bin Cer adı verilen çocuğa bağlamaktadırlar. Êzidilerin atası olan bu bebek Havva’nın sütünü bile emmemiştir. Adem bu bebeği iki yıl süreyle emzirmiştir. Erkeklerin göğsündeki iki kör meme o sıradaki yaratılışın eseridir. Tawisê Melek büyüüp ergen yaşa gelen Şehid bin Cer’i cennetten bir huri ile evlendirdi. Onlardan olan çocuğa Yezdan adını verdiler böylece Êzidilerin soyu oluşmuş oldu. Diğer bir anlatımda bir erkek bir kız doğar erkek çocuğun adı Şehid bin Cer; kızın adı ise söylenmez.”²

Mishafa Reş kimi Êzidilerce kutsal kitap olarak kabul edilmemektedir, bazı araştırmacılar da daha yakın bir tarihte yazıldığını belirtmektedirler. Fakat bu hikâyenin Êzidî sözlü geleneğinde de yeri vardır. Bu anlatımda da erkeğin egemenliğine dair vurgular öne çıkar. Ancak Âdem ile Havva’nın çocukların kimden doğduğuna dair tartışması **anasoylu toplumdaki babasoylu topluma geçişteki mücadeleye işaret eder**. Yaptığımız araştır-

malarda özellikle Êzidî kadınlar bu kavgada bir hilenin olduğunu anlattılar. Buna göre, aslında Havva’nın küpünde bir çocuğun oluştuğunu, ancak Âdem’in Havva uyurken bu küpü değiştirdiği dile getirilir.

Zerdüştlükte Yaratılış

“Zerdüştlüğe dair kaynaklarda ilk kadın ve erkeğe dair sunlar belirtilir; “Newroz, küçük evrenin yaratılış zamanıdır. Çünkü Bahdin inancına göre büyük tanrı, ilk insanı çalışarak tamamlamıştır. Avesta’ya göre ilk insanlar **Mişya ve Mişyana’dır (Marata ve Maryana)**.³ Gayo Mart’ın tohumlarından, onun ölümünün üstünden kırk yıl geçtikten sonra ilk erkek; Maşyê ve ilk kadın, Maşyânê oluşmuştu. Artık kötünün etkisini göstereceği ilk insanlı dönem başlıyordu.”⁴

Alevilikte Yaratılış

Naci ve Naciye; Êzidilikte olduğu gibi Alevilikte de Âdem veya Havva’nın mı çocuk sahibi olduğu konusunda ayrılan bir yaratılış mitolojisi anlatılır.

³ Faysal Dağlı, *Kutsal Kitaplar ve Mitolojide Kürtler*, Aram Yayınları, İstanbul, 2014, s. 80

⁴ M. Sıraç Bilgin, *Zerdüştin Hayatı ve Mazdeizm*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1995, s. 198

“Alevi mitolojisinde ‘Güruhu Naci/ye’ diye tanımlanan, Ademle Havva’nın bir iddia üzerine küpe üfledikleri nefeslerinden 40 günlük evrim sonrası olan (yani Ademle Havva’dan doğmayan) ve Naciye isimli bir melekle evlendirilen 73’üncü çocukları Naci’den bahis edilir. Bazı Alevi dede ve araştırmacıları bu mitoloji ile ‘40’lar cemi’ mitolojisi ve Alevilikte en çok kullanılan 3’ler, 5’ler, 7’ler, 40’lar vb. sayılar arasında ilişki kurarak bunu anne baba-ya ve çocuğun ana rahminde 40 günlük evrimi, cinsiyetinin belli olması ve doğuma bağlamaktadır. Bu anlatımla da Tanrı yine insana indirgenmektedir ve bu görüş de bazı Alevi anlatım ve deyişlerinde görülmektedir.”⁵

Bu anlatımla Êzidîlerin anlatımı arasında bir paralellik vardır. Alevi deyişlerinde güruhu Naciye ya da fıkra-i Naci’den gelen seçilmiş kavim olduğunu ifade eden birçok deyişten bazı örnekler;”

Güruhu Nâciye özümü kattım
İnsan sıfatında çok geldim gittim
Bülbül oldum Firdevs bağında öttüm
Bir zaman gül için zara düş oldum.⁶

Münkir fırkasından kalmadı eser
Güruhu Na’ci’den almışım haber.⁷

Ehl-i Beyti sevendir güruhu Na’ci
Adem’de ayandır Allah’ın vechi
Muhammet geydig’i hırkayı tacı Sefil Abdal giydi
Şaha aşk olsun.⁸

Hüneri huyundan hissesi çoktur
Gerçeğin kelamı gerçektir haktır
Na’ci den olanın ervahı paktır
Haber aldım Elif Mim’den Ayn’dan.⁹

Hint efsanelerine bakıldığında ilk insan olarak Yima/Yama kavramıyla karşılaşırız. Buna göre, Yima aslen çift cinsiyetli bir varlıktır; daha sonra erkek ve kız ikiz kardeşler olan Yima ve Yimeh insan vücutlu iki ayrı varlığa dönüşür ve evlenmeleriyle insan nesli çoğalır.

⁵ Danimarka Alevi Birliği/ Alevi Bektaşî İncancının Esasları

⁶ Pir Sultan Abdal

⁷ Aşık Virani

⁸ Sefil Abdal

⁹ Kul Hüseyin

Yunan Mitolojisinde Yaradılış

Yunan mitolojisinde erkek egemenliğinin derin etkilerini görürüz. Bu nedenle birkaç farklı mitolojik anlatım söz konusudur. İlk insanın Prometheus tarafından yaratıldığı ve bir erkek topluluğu olduğu, Pandora adı verilen kadının kötülüklerin kaynağı olarak erkeğin başına bela olacak biçimde yaratıldığı ifade edilir. Bu bakımdan sadece erkeklerden oluşan bir insanlığın mutlu olduğu, ancak kadının gelmesiyle kötülüklerin gelip hayatı cehenneme çevirdiği anlatılır. Bu hikâye, Havva-Âdem hikâyesindeki gibi kadını şeytanlaştırarak aslında bir yaşam eşi olmaktan çok “*sakınılması gereken bela, tüm kötü şeylerin kaynağı*” olarak tanımlayan bir kurgu yapmıştır.

Etimolojide Kadının İzini Sürmek

Hem arkeolojik kazılarda hem de dilin arkeolojisi diyebileceğimizi etimolojide kadının yaşama, toplumsal-lıkla, üretmekle, bereket ve kutsallıka bağını çok açık bir şekilde görebilmekteyiz. Biliyoruz ki dilin gelişimi daha önceki dönemlere dayansa da gelişip, yaygınlaştığı, soyut ifadelere kavuştuğu dönem Neolitik dönem yani tarım devriminin yaşandığı dönemdir. Bu nedenle kadına dair pek çok veriyi dilinin etimolojik incelemesinde bulma imkanımız var.

Cuneiform					Ses	Resim	Anlam
3000 a.ç.	2500 a.ç.	2000 a.ç.	1500 a.ç.	500 a.ç.	Sev. İşleri	Resim	Anlam
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	an	𐎶	An - Gölge, Gölgeyi Tanrı, Dingo - İnan, Tutar, Defansiyatlı
𐎵	𐎵	𐎵	𐎵	𐎵	li	𐎵	Yer, Toprak, Yer İşleri Deter.
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Erkek, Erkek İşleri Deter.
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Kadın, Kadın İşleri Deter.
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Dağ, Yabancı Ülke
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Kadın köle
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Ma - Mağ - Mağ - Mağ
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Ma - Mağ - Mağ - Mağ
𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	li	𐎶	Mağ - Mağ - Mağ - Mağ

	Kadın	Yaşam	Anne	Doğa
Kurmançî	Jin	Jiyan	Dayik, Ciyamin, Diyamin, mak	Xweza
Soranî	Afrat	Giyan	Daykam	Sirušt Xwerist
Zazakî	Cinî, Ceni	Ciwi	Daya, mar	
Awesta	Ceni	Jwa	Daenu, matr	
Hawramî	Jenî	Jîwa	Dayana	
Sümerce	Nita, Munus	Ti	Ama	
Hitit	Kuwanz, astuhhina, apiya,	Huiszi, hila, sarhuwanz	Anna	
Hurice	Asta, asti		mar	
Farisî	Zen	Ziy, Zendegi	Mader	
Arabî	Nisa, Aimr'a (çoğul)	Aiş, Heyat	Umm, mama	tabieat sijiya
İbranice	İşa	Haim, khah-yim	Em	
İngilizce	Woman	Life	Mother	Nature
Yunanca	Gynaika	Bio, zoi	Thele	
Latince	Femina	Vita	Mater, majka	Natura
İspanyolca	Mujer	Vida	Madre	Naturaleza
Almanca	Frau	Leben	Mutter	Natur
Rusça	Zhenshchina	zhizn'	Mama	Priroda

Anne kelimesinin etimolojisi de oldukça ilginçtir; Kürtçede, dayê, yadê, dayik, ca-min, ciyamin, diyamin, qilê kelimelerini incelediğimizde;

Dayik;da, dayk, dayik, maya, anê, enê, edê, yadê...

Da eki vermek anlamına gelir. Hitit dilinde **anna**, Luwi dilinde **anni**, Likya dilinde ise **eni** denir. Bu kelimelerin kökü a harfine kadar gider. Bu da Sümerceden gelir ve Sümer dilinde **a** su demektir.¹⁰

Dhê; emmek-emzirmek, vermek anlamına gelen bir kökten türeyen dayik kelimesi birçok Avrupa diline de buradan geçer.

Ca, ci: yer, yan, yerleşmek

Cihan: yerleşilen yer yani dünya

Arapçada **umm**, kök ve kaynak bildirir. Birçok dilde de kaynağa, esas sebebe işaret edildiğinde yine **ana** kelimesinden bahsedilir. Birçok dilde kullanılan **mama**, **mam**, **mother** için de benzer bir değerlendirme yapmak mümkündür. **Ma**; Kapadokya'nın tanrıçasıdır. Anne ve yemek arasındaki bağlantıda annenin ilk yemek kaynağımız olan sütüne vurgu yapar. 'Ma' sözcüğü Sanskritçede **bilmek, yapmak, ölçmek** anlamlarına gelir ki bu da Ma adının tanrı-anaya doğumunda verilmediğini, kendini yararlı bir buluşla, bir çalışmayla kanıtladıktan sonra verildiğini göstermektedir.¹¹ Ma ile başlayan ya da içinde Ma bulunan birçok şehir ana tanrıçaya adanmıştır; Amasya, Maraş, Malatya bunlardandır.

Çatalhöyük tanrıça idolü

Ana Tanrıçanın İzinden

Ana Tanrıça Kültü Nedir? Zamanlar, yerler- isimler (sıfatlar) farklılaşsa de ana tanrıça kültürünün temel özellikleri benzerdir. Bu anlamda konuyu birazda bu prespektifle ele almanın yararlı olduğunu düşünüyorum. Örneğin geçen derste dile geldiği gibi Ana Fatma

¹⁰ Ramazan Çeper, *Ferhenga Etimolojiya Kurdî*, Weşanên Ar, İstanbul, 2014, s. 80

¹¹ Yıldız Cıbroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi*, s. 44

ziyaretinin Anahita ya inanişının- geleneğinin sürdü- rülmesi anlamına gelmesi.. İslamiyet ile birlikte tanrı- çanın ismi değıştirilerek yeni döneme uyarlanmış gibi. Eski tarzda sürdürmenin koşullunun kalmadığı durum- larda bu yöntemlerde kullanılmış. Bir diğere şeyde her halk kendi dilinin fonetiğı ile bu ismi ifadelendirmiştir. Bu nedenle dönem dönem isimde bazı farklılıklar ya- şansa da ifade ettiğı anlam benzerdir.

Anahita: Bereket, savaş ve su tanrıçasıdır. Ermeniler de ANAHİD adıyla bilinir.

Ana Tanrıça Kültürü

Yartılış mitolojilerinde de gördüğümüz gibi pek çok inanç ilk oluşu su ve bunu da dişi olarak tanımlıyor. Mitolojik anlatımlarda tanrıçanın yavaş yavaş nasıl gü- cünü yitirdiğı de çok açık olarak dile getirilir.

PİRAVOK söylencelerinin Tanrıçanın gücünü yitir- meye başladığı dönemleri anlatan öykülerdir.

Yol Güzergahı: Kibele M.Ö 6000 lere uzanan eski bir geçmişe geleneğe sahip. Sümerlerde Kubau, daha sonra Hititler, Frigya, oradan da Yunanistan- Greke m.ö 600 yıllarında geçtiğine dair bulgular var. Daha sonra ise Romalılar buradan alarak ana tanrıça konumunda ken- di ülkelerine taşırlar. Roma'da Mater Magna (Büyük Ana) hem Tanrıların Anası, Devletin Anası, Yaşamın Anası olarak kabul edilir, tanımlanır.

- Kutsal çam ağacının yeni yılda evlere getirilmesi de Kibele kültürünün bir parçası olarak geliştiğı söyleni- yor.
- Attis Kibele ile evlenmek için kendisini hadım etti- rir ve sonra ölür. Burada tanrıça karşısında kendini hadım ettiren erkek figürü çok önemli bir yer tut- maktadır.

Çatalhöyük
M.Ö 6000 Ana
tanrıçanın- Kibele
(Çatal Höyük
5400 yılında terk
edilme sebebi
bilinmiyor.)

Ana tanrıça dendiğinde bu kavramı bazıları çok dar an- lamda ele alıyor. Analığı sadece çocuk doğurma işle- mi olarak ele alıyor. Ama analık kavramı ilk dönemlerde bütüncül bir anlama sahiptir. Analık bütüncül bir yak- laşım ile tanımlanıyor. Yaşam veren- yaşamı sürdüren- doğa ile uyum halinde olmayı ifade eden bir bütünsel- liktir. Yani üretim- emek ve yaratımlarla iç içere gelişen bir süreçtir. Alevilik kültüründeki Analık kurumu da benzer bir özelliğindedir. Ana sadece çocuğı olan kadın anlamını taşımaz, değerleri taşıyan, topluma rehberlik yapan, pire yetki veren bir pozisyondadır.

Çatalhöyüğün son dönemlerinde bu kültürün Frig- ya'ya geçtiğini orada yapılan arkeolojik kazılardan bi- liyoruz. Daha sonra buradan Yunanistan'a, Yunanis- tan'dan da Roma'ya geçiyor.

Bu arada Kuzey Kürdistan'da, Suriye'nin kuzeyinde, Kargamışta M.Ö binci yılda etkili bir inanış ve kültürdür.

Geçtiğı yerlerde aldığı isimler: Kubaba (Hititler)- Kubileya-kubeleya (Frigyalılarda) Kybebe-Kybele (Yu- nan)- Cybel (Roma)

Friga ana tanrıça
kabartması
m.ö 7 ve 6 . yy

Hititler’de dağlar kutsal sayılır. Hititlere göre, dağlar Hitit tanrılarını sırtlarında taşır ve tanrılarla ilişki kurma olanağı sağlarlardı. Bunun günümüze kadar Kürtlerin inancı ve kültüründeki yer aldığını görüyoruz... Kubaba’nın dağların tanrıçası olarak kabul edilmesinin bu inanışla bağı vardır.

Kargamışta Kubaba Kabartması.
M.Ö 900 li yıllara ait.

Kubaba (Dağların Anası): Burada baba kavramı bildiğimiz tarzda babayı ifade etmiyor. Kadına, tanrıçaya ait bir sıfattır. Bunun daha sonra belki de Humbaba'nın öldürülmesinden sonra erkeğe geçtiğini ifade edebiliriz. Şimdi ziyaretlerin çoğunda BABA kavramının da erkekle ilişkisinden öte tanrıçanın bu özelliğinden gelme olasılığı çok fazladır. Düzgün Baba, Muzur baba vb.....

Ziyaretlerden bazı ritüeller: Yol boyunca yani ziyarete ulaşıncaya kadar taşların toplanması, öbek öbek taşların üzerine konulması, ziyaret taşları ve ağaçlarının öpülmesi ve üç kez etrafında dönülmesi dağ tanrıçasının günümüzde ritüellerle yaşatılan sembolleri gibi.

Tanrıça Betimlemeleri daha çok su kenarlarının yanına, mezar anıtlara yada yüksek yerlerde bulunan kayalık ve sunaklarda, dağlık arazide kent dışı tapınaklarda bulunur.

Enkidu- Humbaba: Gilgameş destanında anlatılan Enkidu'nun Gilgameş ile birlikte Sedir Ormanlarına gitmesi ve orada (Canavar- ormanların koruyucu olan Humbaba canavar olarak tanımlanır) Humbaba'yı öldürmesi ve daha sonra Cennet Boğasını öldürülmesi nedeniyle Enkidu cezalandırılır. Aslında Enkidu halkına zulmetmeye başlayan Gilgameş'i öldürmek için yaratılır. Ancak daha sonra sistemin gereklerine göre yetiştirilen bir kadın tarafından düşürülür ve kendi amacına ters düşen bir yol izler. Burada ismi geçen Humbaba ve Humbaba'nın özellikleri çok da tesadüf bir şey değildir. Dikkat edelim burada da doğanın koruyucusu bir tanrıça-canavar,

cennet boğasının öldürülmesi, ve ataerkil sistemle birlikte giderek kadın değerlerinin- anlamlarının ters yüz edilmesi sürecinin başladığını rahatlıkla görüyoruz.

Enkidu'nun kabartması

M.ö 4 yy Ana Tanrıça figürü. Grekler... Ana tanrıçanın yanında sürekli bir hayvanla resm edilir. Aslan, kuş, yılan vb

Ana tanrıça kültüründe müzik ve dansın çok önemli bir yeri vardır. Müzik dans her zaman ibadetin bir parçası olarak ele alınmıştır. Belki sema ve deyişleri bu kapsamda bu kültürün bir devam olarak ele alabiliriz. Bunun en önemli nedeni ise ölçü ve ritmin önemidir. Bunu daha sonra Dionysos Şenliklerinde yaşatıldığını görürüz..

Müziğin yanında çoğunlukla dans da vardır. Dansın içerdiği çalgınca hareketler canlı bir biçimde anlatılmıştır. Phrygia flütü, ziller, tef, dans, bir aradadır ve bütün bunlar Büyük Tanrıça'yı hoşnut etmek için yapılır

Burada dikkatimizi çeken bir konu da Baba ismi olmaktadır. Alevilerin ziyaret mekânlarının büyük bir bölümü baba ismi ile anılmaktadır. Bu ziyaretlerin en belirgin özellikleri ise hastalıkları iyileştirdiklerine inanılmasıdır. Hatta neredeyse hastalıklara göre tercih edilen ziyaretler de vardır. Özellikle Dêrsim, Koçgirî, Meletî gibi bölgelerde ismi baba olan böylesi ziyaretler oldukça yoğundur.

Ana tanrıça kültürüne ait semboller ve ritüellerin erkek evliyalara dönüştürülmesine dair birçok örnek vardır. Bu bakımdan baba kavramı ve ziyaretlerini de böyle bir dönüşümü yaşamış olabilir ya da bu kavram kaynağını tanrıça kültüründen almış da olabilir. MÖ 3000 ile 2000 arası dönemde tapınılan Gula Bau'nun izleri bu ziyaretlerde sürüyor olabilir. Benzer bir durum, Ana Fatma'ya atfedilen özelliklerde de aranabilir. Ana Fatma hem Alevilik hem de diğer İslami mezheplerde şifa, bereket, ışık ile özdeşleştirilir.. Dêrsim'de "her şeyden önce nur vardı, o nur ana Fatma'dır" denilmektedir. Êzidîlerde dünyayı yarattığına inanılan PiraFat da kimi kaynaklarda erilleştirilerek Pir Afat biçiminde adlandırılmış olsa da muhtemelen aynı geleneği temsil eder.

Meler ve Attis kabartması, çıkış yeri bilinmiyor. M.Ö. 2. yüzyıl sonları.

Gula Bau- şifa tanrıçası.

Tanrıça Geleneğinin Sürdürücüleri Keramet Sahibi Kadınlar- Evliyalar

Bu kadınların temel özelliği keramet sahibi olmasıdır. Bereket sahibi olan, sırlara sahip, kimsenin yapamıyacağı kerametleri gösterebilen, başkasının dileklerini yerine getiren, iyilik sahibi kadınlardır.

Kadıncık Ana (Fatma Bacı): Mezarı Nevşehir'de Hacıbektaş ilçesindedir. Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş-Veli Sulucakarahöyük'e geldiğinde ona hizmet ettiği ve yardım ettiği söylenir. Daha sonra burada yapılan "Kızılca Halvet" Hacı Bektaş Veli yerleştiğinde Kadıncık Ana'nın da bu odadaki ocağın içinde sır olduğu ve bir daha görülmediği söylenir. Bu nedenle bu ocağın oyununun içinden alınan toprağın her derde deva olduğuna inanılır. Buradan alınan toprağın suya karıştırılıp, içilmesiyle birlikte çocuğu olmayan kadınların çocuklarının olacağına inanılır.

Rivayet edilir ki bir gece Kadıncık ana bir rüya görür. Dolanayın eteğinden koynuna girdiğini, yakasından çıkmak istediğini görür. Yakasından çıkmaması için yakasını tutar. Bu defa kolundan çıkmaya çalışır, kolundan tutar ki çıkmasın. Bu defa eteğinden çıkmaya çalışır. Çıkmaması için yere oturur. Rüyadan uyandı-ğında rüyasını eşine anlatır. Eşi İdris, kadıncığın rüyasını yorumlayıp, “*sen bir çocuk dünyaya getireceksin, erenlerden olacak*” der. O döneme kadar halen Kadıncığın çocuğu yoktur.

Yine rivayet edilir ki bir gün Kadıncık nehir kenarında çamaşır yıkarken, Hacı Bektaş-ı Veli’ nin yanına gelip, karnının aç olduğunu söyler. Çamaşır yıkayan diğer kadınlar verecek ekmeklerinin olmadığını söyler. Kadıncık Ana hemen evine gidip, yağı ekmek üzerine koyarak getirip H. Bektaşî Veli’ye verir. Bunun üzerine H. Bektaş-ı Veli “*artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin*” der. Kadıncığın kaynanası evde yemek pişirmek için yağ almaya çalıştığında küpün ağzına kadar yağla dolu olduğunu görür, şaşırır. Kadıncık Ana’ya yağı nerden aldığını sorar. Kadıncık, çamaşır yıkarken yanına gelen dervişe verdiği yağlı ekmeği anlattır ve demek ki “*bu onun duasının bereketiyle dolmuştur*” der.

Elif Ana: Alevi toplumunda önemli bir yere sahiptir. 1908 yılında Maraş’ta doğan Elif Ana 1991 yılında 83 yaşındayken ölür. Sağlığında insanların yardımına koşan ve keramet sahibi olmasıyla tanınır.

Elif Ana küçük yaşlarından itibaren kerametler gösterir. Elif Ana’nın annesinin ocak soyundan geldiği söylenmektedir. Elif Ana, Aleviliğin kuralları içinde gelişen bir Analık konumundan öte gösterdiği kerametlerle kendini ocak yapan bir kadındır.

Elif Ana çocukluğundan itibaren doğayla iç içe yaşa-

yan, hayvanlarla, bitkilerle konuşan biridir. Gelecekte neler olacağını görebilen ve söyleyen biridir. Maraş katliamının olacağını önceden görüp, söyler.

Elif Ana sahip olduğu bu kerametlerle sadece kendi köyünde değil, diğer kentlerde de ismi duyulur, tanınır. Kimi zaman Xızır olduğuna inanılmış, yakın dönem erenlerindedir. Mezarı bir ziyaretgaha dönüşüp, farklı yerden gelen kişiler tarafından ziyaret edilir. Diğerlerinden farklı olarak yaşadığına tanıklık eden çok sayıda insan vardır.

Rivayet edilir ki Ocakzade olan Elif’in annesi Selver Ana hakka yürüdüğünde Elif henüz çocuk yaşta-dır. Elif’i analığı büyütür. Selver ana kendi tılsımını kızı Elif’e bırakır.

Ana Fatma Ziyareti: Bir su kenarında bulunan Ana Fatma ziyaretinin tarihine ilişkin çeşitli rivayetler var. Bunu Ali’nin eşi Fatma ile ilişkisinden öte daha eskilere dayanan anatanrıça kültürüyle devamı tarzındadır. Su kenarında olan bu ziyaretin tanrıça Anahita’nın bir tapınağı olma olasılığı çok fazladır. İslamiyet’in etkisiyle bir isim değişikliği yapılmış olsa da ana tanrıça geleneği sürdürülmeye çalışılmıştır.

Bölgede anlatılan Rivayete göre; Cebrail bir gün dünyaya gönderilir. İki gidişinde de dünyada bir şey göremez ve Hak onu dünyaya bir kez daha gönderir. Cebrail hiçbir şey göremeyeceğinin ümitsizliği ile yine etrafına bakınırken bir ışık görür, akabinde bir koku duyar ki o konu onu mest eder. Sonra

ise başında kırmızı taç, kulağında kırmızı küpe ve boynunda yeşil madalyon olan bir kadının ağladığını görür. Cebrail bunun manasını Hak'ka sorar. Hak anlatır; gördüğü ışık ümitsizlik anında kendi nurunun ortaya çıkmasıdır ve o ışık Fatma Ana'dır. Koku ise onun kudretinin kokusudur. Kırmızı taç Ali'dir, yeşil madalyon Hasan'dır ve kırmızı küpe ise Hüseyin'dir. Fatma Ana bu sebeple ağlamaktadır. Alevi inanç merkezlerinde, ziyaret ve cemevlerinde yakılan mum veya yağlı bezlerin hepsinin "Ana Fatma nuru" olduğu söylenmesinin nedeni bu anlatıdır.

İslami motiflerle anlatılmış olsa da burada da başlangıçta hiçbir şeyin olmadığını, daha sonra bir kadın yani ana tanrıçanın olduğunu, daha sonra onların çocuklarıyla toplumun- topluluğun geliştiği anlatılmaktadır.

Dersimli kadınlar için Ana Fatma halen çok güçlü bir inanç kaynağıdır. Kadınlar her sabah doğan güne yüzünü dönüp, "Ya Ana Fatma'nın ışığı, sen himmetini çocuklarımızdan, evlatlarımızdan, masumlarımızdan eksik eyleme" diye dua ederler.

Ana Fatma Bereketin de sembolüdür. Bu nedenle hamur, hamur teknesi, sac, oklava gibi ekmeğin yapımı için gerekli olan tüm şeyler onunla anılır. Pişirilen ekmeğin/lokmaların 'Ana Fatma lokması' diye anılır- dağıtılır. Bu inanca göre kadınlar öldüğünde gözleri saçları ile kapatılır. Daha sonra beyaz bir örtü ile bağlanır. İnanışa göre bunun sebebi melekler ölen kişiyi sorguya geldiğinde bilesinler ki ölen kişi kadındır ve Ana Fatmanın şefaatine kadirler.

Ziyaret Geleneğini Bozmaya Yönelik Politikalar: Son yıllarda onarma, daha iyi hale getirilme- peyzaj adı altında ziyaret kültürü bozuma uğrattılıyor. İslami motifler yada reklam alanlarına dönüştürülüyor. Fatma Ana ziyaretine Elazığ milletvekillinin ismi altına yazdığı bir heykel dikmesi, bazı yerlerde ziyaretlerin türbelere dönüştürülmesi bu politikaların sonucudur.

Ana Tanrıçanın- Kadını Sembolleri

Doğadaki yaşam-ölüm-yeniden doğum döngüsüne örnek teşkil eden şeyler aynı zamanda tanrıçanın sembolleri ve isimleri haline gelmiştir. Doğurganlıkla ilgili her şey bir biçimde kadının simgesi haline gelir. Ay-Su-Kadın- Toprak doğurganlıkla ilgilidir.

Toprak: Neredeyse her dilde dişil ve ana olarak bilinir ve tanrıçadır. Sümer mitolojisinde Tanrıça Ki, Yunan mitolojisinde Gaia, Ge-meter ya da Demeter, Rhea, toprak tanrıçalarıdır. Mitoloji ve dinlerde ilk insan balçıktan,

kilden, çamurdan yani topraktan yaratılır. Toprak ana-
dan gelip yine ona döneceğimiz söylenir. Toprağı anne
karnı, ölüyü yeniden doğacak cenin olarak düşünmek
buna işaret eder. Anne rahmini andıran küp mezarlar,
ölü evi olduğu düşünülen dikili taşlar aynı düşüncenin
yansımasıdır.

Dolmen (taş masa anlamına gelmektedir) Hac-ı Bektaşî'de delikli
taş, günah olmayanlar geçebilir.

Dünyanın birçok yerinde “**dolmen**” adı verilen iki ya
da üç-dört büyük kayanın üzerine bir kaya yerleştirilerek
oluşturulan mekânlar, ‘ölü evleri’ ruhun çıkabileceği
deliklerle yeniden yaşama dönüşün geçiş yerleridir.
Geçen derste de anlattık ilk insanlar ölümün bir son
olduğunu değil sadece form değiştirmek olduğuna
inanıyorlardı. Alevilik, Êzidîlik, Nusayrilik, Ehl-i Hak,
Yaresanlık gibi inançlar buna örnektir. “*Don¹² guhertin,
kiras guhertin, don be don, koç kirin*”¹³ ölüm yerine kullanılan
ve dönüşümü ifade eden tanımlamalardır. İçinde yaşamın
ve ölümün izlerini taşıyan yenilenen, yeniden doğuşu
simgeleyen ay, yılan, ağaç ve kadına kutsallık atfetmede,
bu özelliğin etkisi olduğu düşünülür.

12 Don; Alevilerde reenkarnasyon sonucu insanın aldığı biçimler,
kılık anlamına gelir.

13 Don değiştirme, elbise değiştirme, göç etme

Van'da bir ziyaret yeri. Yöre halkı ziyaret ettiğinde dilekleri yerine gelsin diye birer taş koyuyor. Burada Hazal adında bir şehidin yattığına inanılıyor. Ne zaman başladığını bilmedikleri bu gelenek çok eski tarihlere kadar uzanmakta.

Yukarıdaki resimde, Tanrıça Sheella doğum esnasında.

Yukarıdaki resimdeki vajinaya benzer şeyin içinde Allah'ın diğer putu var: Kabe'deki kara taş.

Hacerül Esved (Kara taş demek)

Dikkat çeken bir nokta ise Göbeklitepe'nin tapınak biçiminin döngüsel, spiral biçimidir. En eski Neolitik yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'te de benzer biçimde ölülerini evlerinin içine gömerlerdi. "Bir Çatalhöyüklü için ev hem barınak hem ibadet yeri hem de mezarlık idi."¹⁴ Duvarlardaki resimlerde de ölüm ritüelleri gösterilmiştir.

¹⁴ Ali Canip Ongunlu, *Ana Tanrıçadan Mevlanaya*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20

Aslan: İnanna, İştâr, Lat, Uzza, Menat aslanın üzerinde tasvir edilir. Çatalhöyük Kibelesi bir tahtta doğum yapar biçimde oturmuş, elinin altında biri dişi diğeri erkek iki aslan vardır. Kibele'ye tüm hayvanların kraliçesi denilir. Aslanın gücü simgelediği, savunma-korunma amaçlı evlerin kapılarına aslan figürleri çizildiği ifade edilmektedir.

Ay, Güneş, Yıldız Üçlüsü: Kadim Aryen halklarında Tavbanû, Heyvbanû, Stêrkbanû; Semitik halklarda el-Uzza (yıldız), el-Lat (güneş), el-Menat (ay), her biri aynı zamanda kadınlığın evrelerine işaret ederdi.

Yıldız; genç kadını, savaşçılığı, yeşermekte olan ağacı, ilkbaharı

Güneş; olgun yaştaki kadını, bereketi, sararmış olgun buğday başağını, yazı

Ay; yaşlı kadını, bilgeliği, şifalı otu ya da ilacı, kışı simgeler.

Evrendeki, insandaki ve canlılardaki döngünün kadın üzerinden ortaklaştığı çok güzel bir örnektir. Yıldız, ay ve güneş dövmeleri (deq) çeşitli anlamlar taşır. Genelde alın bölgesinde iki kaşın arasına yapılan yıldızın; şans, olumlu enerji, işlerin yolunda gitmesi için yol gösterici olduğuna inanılır. Güneş; asaletle bağdaştırılır. Ay sembolünü ise ay kadar güzel olmak için özellikle genç yaştaki kadınların yaptığı belirtilir.

Kürdistan'da ay için oruç tutma, alına ay çizilmesi, ayın bedenlerdeki deq(dövme)lere nakşedilmesi; ay sem-

bolizminin devam ettirilmesidir. Ay ile kadın arasında her kültürde bağ kurulmuş olduğuna tanık oluruz. Ay'ın yeniay, dolunay ve son dördün olarak üç safhası; anaerikil sistem içerisinde kadının bakirelik, evlilik ve yaşlılığını simgeler. Edebiyatta 'on dördünde ay parçası' deyimini sıkça kullanılır. "Ay büyür, küçülür, kaybolur, tüm evrene hükmeden oluşum, doğum ve ölüm yasasına boyun eğer. Ay döngüsünün kadınların aylık döngüsüyle uyum halinde olduğunu geçen derste de ifade etmiştik.

Yıldız: Neredeyse bilinen tüm tanrıçaların sembolü yıldızdır. Yıldız kelimesinin en eski kaynaklarındaki star sözcüğü Kürtçede olduğu gibi korunmuştur. Ana tanrıça kültürünün güçlü etkisiyle hâlâ 'Ya Star' sözcüğü kullanılmakta, star kelimesinden türetilen birçok kelime bulunmaktadır. *Stargeh* hem Star tanrıçasına ait mekân hem de güvenli, korunaklı yer anlamına gelir. Venüs, Çoban yıldızı, Zühre Yıldızı adlandırmalarıyla da anılır.

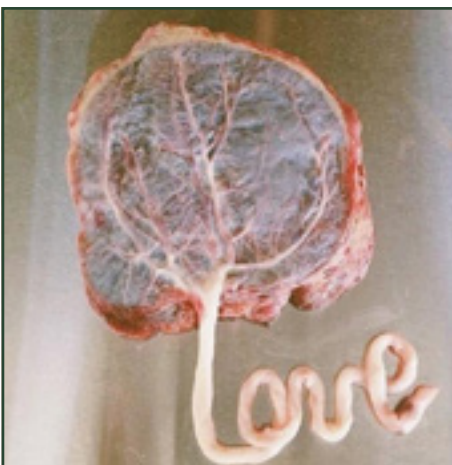
Yaşam Ağacı: Ebedi canlılık, doğurganlık, ölümsüzlük, hastalıktan kurtulma, bütünleştirici özellikler taşıdığına inanılan ve birçok kültürde ölüm, yaşam, doğum ile özdeşleştirilen bir karakter taşır. Ağacın; yerin altını, yeri ve gökyüzünü birbirine bağladığı düşünülür. Ağacın köklerinin yerin altına, gövdesinin dünyaya ve dallarının göğe uzanması nedeniyle ölümler âlemi olan yeraltı ile insanlar âlemi olan dünya ve tanrılar âlemi olan gökyüzü düzenini bir arada tuttuğuna inanılır. Tam da bu inanışla bağlantılı ağacın tepesinde kuş (çoğunlukla baykuş ya da kartal) tanrının kuşu, gövdesinde kadın (doğurganlık ve yaratıcılıktan olabilir), kökünde de yılan (ölümler âlemiyle bağlantılı aynı zamanda

öldürücü olduğundan olabilir) bulunduğu yönündeki mitolojik anlatımlara ve sembollere rastlanmıştır. Yılan... her zaman Hayat Ağacı'nın yanındadır¹⁵...

Her kültürde, o coğrafyanın özellikleri, ekonomik ihtiyaçlarını karşılama temelinde bir ağaca kutsallık atfedildiğine tanık oluruz. Noel ağacından dilek ağacına (dara miraza) kadar birçok figür günümüze kadar da varlığını sürdürmektedir. Zeytin ağacı, defne ağacı, söğüt, elma, incir, nar ağacı bunlara örnek gösterilebilir.

Ézidîlerde *dara herhele* (her zaman var olan ağaç) ya da *dara jıyanê*, Melekê Tawûs'un üzerine konduğu ağaç olarak bilinir. Bu da hayat ağacı figürü ile benzerdir. Yani hayat ağacı, üzerinde hep bir kuşla düşünülmüştür.

Benzer bir figür, tanrıçanın göbeğinden çıkan ağaç şeklinde MÖ 6000 yıllarına ait bir tanrıça çiziminde görülür.

Resim 2: Çatalhöyük Tanrıça (MÖ 6000)¹⁶

Resim 3: Doğumda Atılan Plasenta ve Göbek Bağı

15 Age.,s. 289

16 Mehmet Ateş, *Mitoloji ve Semboller Ana Tanrıça ve Doğurganlık*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2001, s. 112

Resim 2'de bulunan sembolde dikkati çeken diğer bir şey, tanrıçanın kafasının etrafındaki 10 siyah noktadır. Ay takvimine göre bu, **280 gün yani bir çocuğun doğum süresi olan 9 ayı ifade eder**. Kadim çağın insanları gerçekten de bu bağlantıyı kurarak mı yapmışlardır bilinmez, ancak kimi kaynaklar bunun plasenta ile bağlantılı olabileceğini söylemektedir. Plasenta hamilelik başladığında rahmin duvarında çocuğun beslenmesi, solunum yapması ve atık maddeleri atması için oluşan bir bölümdür. Doğumda göbek kordonuyla birlikte bu bölüm de atılır ve şekli gerçekten de hayat ağacı figürüne benzer. Plasenta halk arasında kutsal kabul edilen bir şeydi. Kürtçede adı heval yada heval zarok olarak bilinir. Doğumdan sonra toprağa gömülürdü. İnanişaya göre o nereye gömülürse insan dönüp, dolaşıp onun yanına gömülmek isterdi. Bir anlamda insanın yurdu gibiydi. Şimdi bu gelenek yerle bir olmuş durumda, kozmetik sanayinin elinde basit bir meta konumuna gelmiş durumda.

Aslında doğurganlık simgeselliğinde hayat ağacı, plasentadır. "Kadın ve ağaç arasındaki mitolojide plasentadan doğum kurgulanmıştır. Bu düşüncenin sonucu olarak kadınlar anılan ağaçlardan kısırlıkları engellemeleri, gidermeleri ve doğumlara yardımcı olmaları için istek ve duada bulunurlar."¹⁷ Plasenta ve göbek bağına ilişkin uygulanan ritüeller de bu bağı başka bir yansımasını ortaya koyar. Kürdistan'da kadınların hayat ağacı figürünü göğüs ve karın bölgelerine dövme yaptırılmaları da dile gelen bağlantıyı doğrular karakterdedir.

17 Age., s. 141.

Yılan: Yerin altının ve üstünün sırlarını bilmesi, zehrinin öldürücü yanının olması kadar ilaç yapımında da kullanılması, derisini değiştirmesi nedeniyle yenilenmeyi yaşıyor oluşu, kutsal görülmesine yol açar. Yılanların ölümsüz olduğuna, yaşamın ve ölümün sırrına vakıf olduğuna inanılır. Bu yanlarıyla yılan en temel tanrıça sembollerinden biridir. Kadınların saç örükleri ile yılanlar arasında, yılan ile yumurta arasında bağlantı kurulur.

Laleş- Şengal Nurani dergahı

Simge ve sembollere yansıyan yaşam-kadın bağlantısı, bugün şifa getirdiğine, kutsal olduğuna inanılan birçok şeyde yansımaları bulmaya devam etmektedir.

Tanrıçalık olarak tanımlanan kimlik, bu kutsallıklardır. Yani ilk tanrısallaştırma ve kutsama dişil ve kadındır demek yerindedir. Bunun en güzel örneğini başlangıç, yani dünyanın oluşumuna dair mitolojik ve dini anlatımlarda buluruz. İnsanın sorduğu 'yaşam nedir' sorusunu takip eden soru 'bu dünyanın nasıl oluştuğu' yönündedir. Mitoloji ve dinlerde dünyanın ve insanın yaratılışı konusunda kullanılan temalarda büyük oranda ortaktır. Hepsinde başlangıçta bir kaos, su ya da karanlık vardır. Bu kaos dişidir ve her şey bu ana tanrıçadan yaratılır. Bu kaosun içinden yükselen dağ, yumurta ya da bu kaosu-karanlığı bölen ya da aydınlatan ışığın içinden yaratılmıştır dünya.

İnsanın yaşamın oluşumu konusundaki dinsel ve mitolojik izahları, yaşamın başlangıcını dişil ya da kadında gördüğünü ortaya koymaktadır. Tek tanrılı din-

ler, büyük oranda aynı metaforları alıp kullanmıştır. Burada suyun yaşamın devamındaki rolü kadar doğum esnasında öncelikle suyun gelmesi, anne karnında bebeğin sulu bir ortamda olması arasındaki bağlantıda etkili olmuştur. Anne anlamına gelen **ma** ve **umm** kelimelerinin Arapçada deniz ve su ile bağlantılı olması da bu bağı doğrular niteliktedir. Yeni doğan çocuğun vaftiz edilmesi ve ölümlerin yıkanması da yeniden doğuş ile su arasındaki bağlantıdan kaynaklanır.

Eş Yaşam

Yaşamın sürdürülmesinin temel formlarından biri eşyaşamdır. Doğada yaşam büyük oranda dişil ve eril olanın birlikteliğiyle devam eder. İki cinsin birliktenliği ilişkilerin eşitlik ve özgürlük temelinde kurulmuş olması gerekiyor.

Doğada eşeysiz çoğalma yöntemi de var. Bir hücrenin kendi kendini bölerek çoğaldığı **mitoz** bölünme biçimiyle de yaşam devam ediyor. Ancak bu daha ilkel bir çoğalma ve yaşamı sürdürme biçimidir. Bu çoğalma biçiminde çeşitlilik fazla gelişmez. Bir hücrenin kendini ikiye bölerek, çoğalmasıdır. Kendisini bölerek çoğalttığı için yaşadığı bir bozulmayı da aynı tarzda bir sonraki kuşağa aktarır. Bunu düzeltme, farklılaştırıp çoğalma yeteneğini gösteremez. Belki bu nedenle doğa kendi tedbirini alarak, olası mutasyonları en aza indirgeyecek, çeşitliliği sağlayacak olan eşeyli üreme ilişkisi üzerinden çoğalmayı esas alan bir çoğalma yöntemi geliştirmiştir.

Doğaya baktığımızda yaşamın sürdürülmesi daha çok dişil ve eril ikiliği temelinde gelişen eşeyli üreme tarzında devam eder. Bitkilerden, hayvanlara, insanlara kadar geniş bir yelpazede canlıların eşeyli üreme yöntemiyle çoğaldığını görürüz.

İnsanda eşeyli yaşamda diğer canlılardan farklı olan yan ne? İktidar ilişkisidir. Hiçbir canlıda olmayan iktidar ilişkisi insan eşyaşam ilişkisinde açığa çıkıyor. İki canlının eşit düzeyde birlikte yaşamı sürdürme durumu insanda darbeleniyor: Eşitlik temelinde olan bu ilişki zamanla kadının aleyhine, erkeğin lehine olan bir iktidar ilişkisine dönüştürülüyor.

Kuşkusuz bu her zaman ve dönemde bu böyle değildi. İlk toplumsallığın başında kadın- erkek arasındaki ilişkilerin böyle olmadığını tarihsel araştırmalar ve incelemelerden iyi biliyoruz. Başlangıçta insan insan ilişkilerinde egemenlik- iktidar ilişkisi olmadığı gibi kadın-erkek arasında da eşitsiz bir ilişki yoktur.

Kadın eksenli toplulukta ne iktidar- ne hiyerarşi, ne mülkiyet nede zora dayalı ilişkiler vardır. Kadın ve erkeğin yaşamın sürdürülmesine dair çabalarında mülkiyette dönüşen ilişkiler yoktur.

Doğal toplum olarak da adlandırdığımız bu dönemde kadın- erkek arasında günümüzde ismi konulduğu gibi bir evlilik ilişkisi de yoktur. Bir toplumsal örgütlenme olan klan kadın etrafında örgütlenmektedir. Bu dönem baba figürü ya çok fazla bilinmemekte yada pek önem verilen bir durum değildir, baba yerine dayı figürü daha fazla öne çıkmaktadır. Çünkü çocuklar aynı kabiledede yaşadığı dayıyı daha fazla tanımaktadırlar. Kabiledede çocuklarla dayı ilgilenmektedir. Aslında günümüzde halen toplumumuzda güçlü olan dayı figürünün bu dönemdeki gelenekle bağı vardır. Ataerkil kültürün etkisine rağmen halen dayıya bertil verilmesinin böyle bir arka beleşği vardır.

Yani kadın eksenli gelişen doğal toplumlarda kadın-erkek evlilikleri günümüzde bildiğimiz biçimlerde gelişmiyor. Kadın ile erkeğin üreme amaçlı ilişkilenmeleri mülkiyet ilişkisine dönüşmüyor. Evet, bu dönemde de kadın ile erkeğin üreme amaçlı bir araya gelişleri var. Ancak bu durum aynı çatı altında, kadının erkeğin mekanına taşınması şeklinde değildir. Özel mülkiyetin henüz gelişmediği bu dönemde kadın- erkek ilişkilerinde mülkiyet, iktidar gelişmemiştir. Yaşamın sürdürülmesi amacıyla eşit- özgür bir araya gelişler vardır. Belki Şex Bedrettine atfedilen yarin yanağından gayri her şeyi paylaşabilme felsefesi ta o dönemlere dayanmaktadır. Yani mülkiyetin olmadığı bir ilişki biçimi bu dönemde hakimdir.

Bunu mitolojik anlatımlarda, tarihsel araştırmalarda ve bulgulardan, günümüzde yaşayan doğal toplumların yaşamından biliyoruz. Örneğin tanrıça kültürünün hakim olduğu ilk dönemlerde Hiero Gamos denilen kutsal evlilik ritüelleri var. Tanrıçanın kutsal evlilik törenlerinde doğanın üremesi ile insanın üremesi arasında bağ kurulduğunu, yaşamı sürdürmeye yönelik birleşmelerin kutsal ritüeller halinde kutlandığını görüyoruz. Yılda bir yapılan Kutsal evliliğin ardından İştara ile evlenen kral törenin ardından öldürüldüğü anlatılıyor. Bu evlilik bereketin, yaşamın sürdürülmesinin sembolü olarak tanrıça İştara ve her yıl yeni seçilen bir kral arasında yapılır.

Bu birleşmeden sonra kral öldürülür. Buradaki kralın öldürülmesinin anlamı mecazide olabilir. Yani süreklileşen bir ilişkinin olmadığını ifade ediyordadır. Mitolojik anlatımlarda süreklileşen bu duruma ilk

baş kaldıran ve bu geleneği bozan Gilgameştir. Gilgameş Destan'ında Gilgameş İştara ile evliliği red ederek bu geleneği bozar.

Gilgameşin İştara Seslenişi

“Gilgameş, konuşmak için ağzını açıp görkemli İştara'ya dedi: ‘Seni ha! ... Seninle evlenirsem ne kazanacağım? Nasıl olsa kendimi yağlayacak yağım ve üstüme giyecek giysim var. Yiyecek ekmeğim ve azığım vardır, dahası, tanrılara yaraşır yemeğim, krallara özgü içkilerim bulunur! (60) Sen, soğukta ısıtmayan bir örtüsün! Sen rüzgara ve fırtınaya engel olmayan uydurma bir kapısın! Sen, üstüne örtüleni altında ezen bir fil derisisin! Sen, içinde toplantı yapan yiğitlerin üstüne çöken bir saraysın, sen taşıyıcısının üstünde eriyen bir ziftsin! Sen, taşıyıcısının üstünde boşalan bir kırbasın! Sen taş duvarı çatlatan bir kireçsin! Sen, düşman ülkesini çeken bir yemişsin (61). Giyeni sıkın bir ayakkabısın! Dostlarından hangisini sonsuz olarak sevdin? Çobanlarından hangisini sürekli olarak beğendin? Haydi sevgililerin adlarını sayayım!.. Senin gençliğinin sevgilisi olan Temmuz'a (62), yıldan yıla ağıtı yazgı kıldın. Sen, renkli çoban kuşunun aşkına düştün; ama ona da vurup kanadını kırdın; şimdi o, ormanlarda ‘kappi’ (63) diye bağıırıp duruyor! Sen, gücü üstün olan aslanın aşkına düştün; ama sonra ona yedi ve yedi tuzak çukurları kazdın. Sen, savaşa alışkın olan atın aşkına düştün; ama sonra ona kırbaç, bizlengiç ve kamçıyı yazgı kıldın; iki kez yedi saat koşmayı yazgı kıldın; ona suyu bulandırıp içirmeyi yazgı kıldın; anası Silili'ye sürekli yası yazgı kıldın! Sen, koyun çobanının aşkına düştün; o, sana durmadan köz yığıp, günü gününe oğlaklar getirdi; ama sonra ona vurup kurda döndürdün, şimdi de kendi küçük çobanları onu kovalıyorlar; dahası, kendi köpekleri bacaklarını ısıyorlar. Sonra sen, babanın hurma bahçivani olan İştaranın aşkına düştün; o, sana durmadan bir sepet hurma getirip günü gününe sofranı donatırdı; ama sonra ona göz atarak yaklaştın: İştaranın ‘cığım.... (64) yiyelim dedin... İştaranın şu yanıtı verdi: ‘Sen benden ne istiyorsun? Sanki anam benim için pişirmedi mi? Ne diye kokmuş, çürümüş yemekleri yiyecekmişim?.. öyle ekme ki, kabuğu sazdan ve dikendendir.’ (65)... sen onun söylediği bu sözleri duyduktan sonra, ona vurup onu ... (66)

döndürdün ve bahçenin içine bıraktın... Şimdi beni seversen, beni de onlar gibi yaparsın.”¹⁸

Gilgameş Destanı’ndaki bu bölüm kutsal evlilik törenine yani kutsal evlilikten sonra kralın süreklileşmeyen pozisyonuna dair tanrıçaya dönük ilk isyanının izlerini taşır. Çünkü **Hieros Gamos**, kutsal evliliğe dair daha önceki mitolojik hikayede tanrıçanın kendilerini kabul etmesi için Dumuzzi ve Enkimdu’nun birbiriyle yarıştığı, onları kutsamasını beklediklerini okuyoruz. Bu mitolojik anlatımda kadının mülkiyet ilişkisine dönüşmesiyle birlikte, tanrıçanın lanetlendiğini görürüz.

Artık tanrıça bereketin, güzelliğin kaynağı değil, kötülüğün, kadir-kıymet bilmezliğin hatta korkunun kaynağı haline dönüşmeye başlıyor.

Bu dönem aynı zamanda ataerkil sistemin doğduğu ve anasoylu klan örgütlenmesi yerine ataerkil aile kumrunun doğuşuna tanık olduğumuz dönemdir. Tanrıça ile kutsal evliliği rededen Gilgameşin İştâr tapınağından bir kadını alarak, ilk ataerkil aile sistemini kurar. Kadın eksenli toplumsal örgütlenme yerine Babalık figürü hakim hale gelmeye başlar. Erkeğin iktidar alanına dönüşen aile örgütlenmesinin gelişmesiyle, kadın giderek daha fazla evle sınırlandırılır.

Ataerkil sistemin gelişimi ile kadının köleliği bir birine paralel olarak gelişir. Ki buna biz birinci cinsel kırılma diyoruz. Bu sürecin gelişmesinin Neolitik dönemde artı ürünün gelişmesiyle de bağı var...

Artı-ürünün ilk çıkmaya başladığı dönemlerde toplum artı ürünü biriktirmekten çekinirdi. Atı-ürünü tüketmek için çeşitli ritüeller yaparlar. Hatta günümüze Alevi kültüründe yaygın olan ziyaret kültürünün bu dönemlere uzanan bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz. Komünal olmayı, paylaşmayı, doğaya şükranlarını sunmayı esas alan ritüellerdir.

Neolitiğin bereketi bir yandan yaşamın daha rahat olmasını, insanın doğaya bağımlı olmaktan kurtulmasını sağladı ama diğer yandan kötülüğün doğduğu bir kaynağa da dönüştü. M.Ö 6000 yıllarında Til Xelef kültürüyle zirvesini yaşayan Neolitik kültür, daha sonra artı-ürüne elkoyma savaşlarıyla giderek geriledi ve ataerkil sistemin doğuşu ve devletin doğuşuyla birlikte iktidarın, hiyerarşinin, sömürünün, zorbalığın geliştiği, hakim hale geldiği bir döneme evrildi.

Neolitiğin bereketini herkes aynı oranda yaşadı diyemeyiz. Günümüzde nasıl ki kültürümüzde halen

doğal toplumun izlerini taşıyorsak, o dönemde de tüm kabileler, aynı orada neolitiğin bereketini yaşayan-tekniklerini kullanan bir düzeyde değildiler. Bu nedenle bereketli alanlar- artı ürünün fazla olduğu alanlar-köyler avcı ve toplayıcı toplulukların saldırılarının hep hedefinde oldular.

Binlerce yıllık avcılık kültüründen elde edilen deneyim artı-ürüne el koymak amacıyla kullanıldı. Artı-ürün el konulması gerek av konumundaydı. Artı-ürüne el koymak için saldıran kabileler, erkekleri öldürüp, kadınları da artı ürün ile birlikte yanında götürmeye başladı. Kadın kutsal olduğu için öldürülmedi ama daha sonraki binlerce yıla yayılacak köleliğin yolu açıldı. Ne kadar tanıdık bir uygulama değil mi?... Hiç de tarihin o döneminde yaşanıp, orada kalan bir uygulama olmadı. 2014 yılında Şengal halkına-kadınlarına karşı yapılan katliama ne kadar da benzer...

Kadınlar ilk dönem kendi kabilelerinde çocuk doğurmak amacıyla kaçırılırken, daha sonra kadınlar başka kabilelere değerli şeyler karşılığında takas edilen metalar olarak kullanıldılar. Kadınların ilk sömürge-köle-meta olması bununla başlar. Kadın üzerinden geliştirilen ve deneyimlenen tüm ilişki biçimleri toplumun diğer ilişkilerine uyarlandı. Bu nedenle ilk sömürgecinin yani kadının özgürleşmesi, tüm sömürgelerin özgürleşmesi anlamını taşır.

Ataerkil aile yapılması kadının köleleştirilmesi, emeği ve bedenine el konulması, soy sürdürmenin artık kadınlara değil, erkeklerle sürdürdüğü bir döneme geçildiğini ifade eder. Aile bir anlamda ataerkil sistemin sürdürülmesinin en önemli güvencesi olur. Kadın aile içine kapatılır. Kadının etrafında gelişen toplumsal birim klan iken, erkeğin ki aile olur.

Ana Soylu Klan ile Babanın Reis Olduğu Aile - Hanedanlık Arasında Fark

Şunu ifade edebiliriz ki ilk iktidar ve kötülükler kadın-erkek arasındaki bozulan ilişkilerden doğmuştur. Günümüzde yaşanan tüm sömürgeciliklerin, savaşların, hiyerarşilerin kaynağında kadın-erkek arasında bozulan ilişkiler yer alır. Kadın ilk mülkiyettir, İlk sömürgeci, ilk ezilendir.

Erkek eşit olmayan bu ilişkiyi geliştirirken, ‘zor’un her tür yöntemlerini denemiştir. Erkekliği, kadın olmayan üzerinden tanımladığı için kadını ne kadar bastırır- yok ederse o kadar erkekleşeceğini düşünür. Bu nedenle eşitsiz bu ilişkilerde şiddet kontrol etmenin,

boyun eğdirmenin temel bir aracı olarak kullanılır.

Şiddet, günümüzde her gün binlerce kadın erkek şiddeti sonucunda öldürülmektedir. Bunun kaynağında erkeğin erkekliğini ispatlamanın koşullunun kadın üzerinde iktidarını geliştirmesine bağlanmış olmasıdır. Erkek bir kadını bastırabildiği, ona hükmettiği oranda erkektir. Aksi halde onun erkekliği kuşkulu hale gelir... Belki garip gelebilir ama Kürdistan'ın pek çok bölgesinde Alevi toplumu da dahil *gerdek gecesi* olarak kutsanan ve kadının saflığını, erkeğin iktidarını ispatlamasını koşullayan ritüellerde çok ciddi şiddet olayları yaşanır. İlk gecenin temel ilkesi kadının korkutulmasıdır. Kadınla-erkeğin karşılaştığı ilk büyük meydan muharebesi gibidir. Kim galip gelecek, kim boyun eğecek önemlidir. Elbette erkek galip olmalı... Bazı bölgelerde bunu damadın eline verilen bir kedinin başını koparıp, gelinin önüne atmasıyla ve kadına fiziki şiddet uygulaması ritüelleri şeklinde geliştiğini dahi görebiliyoruz.

Mitoloji-din- felsefe, ritüeller bunun ideolojik alt yapısını oluşturur. Dügünlerde elmanın kadının başına fırlatılması rüttüelini daha önce anlatmıştık. Sessiz, ittiakar kadın- erkeğin iktidarına boyun eğen kadınlar tüm anlatımların merkezinde yer alır. Dinlerde, mitolojik anlatımlarda, felsefede bunun böyle olması gerektiğini ifade edilir. Örneğin Aristo, kadını eksik erkek yani tamamlanmamış erkek olarak tanımlar. Bu Aristo ile sınırlı kalmaz, Kürdistan'ın en ücra köşelerinde bile bu sözün telaffuz edildiğini duyarız: "Eksik etek". Bu durum daha sonrada bilim adına 'bilimsel' açıklamalarla devam ettirilir. Psikojinin dehalarından olan Freud kadınların penisi olmadığı için erkeği kıskandığını ve yaşamının tümünün de bu temelde hastalıklı, histerik vb geçtiğini ifade eder. Kadınların doğasında eksik olduklarını ve erkeğin tam ve esas olan durumuna ulaşmasının mümkün olmadığını ifade ederler. Norm olarak ERKEK esas alınır. Kadının kutsal olduğu ve yaşamın kaynağı olduğu gerçeğinden erkeğin tam, kadın sakat ve yarım olduğu tespitine varılır.

Ataerkil sistem erkeğin üstünlüğünü esas alan kurumsallaşmasını her alanda oluşturmuştur. Aile- kanunlar- yasa- devlet- ordu- eğitim. Aile, kadın her zaman toplumsal cinsiyet rollerine göre yaşamaya mahkum edildiği bir kuruma dönüştürülür.

Her İki Kültürün İç İçeliği

Bunları anlatırken şunu unutmamak lazım. Hiçbir toplumsal yaşanmışlık bıçakla kesilir gibi bitip, yerine ye-

nisi başlamamıştır. İç içe geçen, zayıflasa da kendinden önceki dönemlerden izler taşıyan bir yaşam biçimi hep olmuştur. Her şeyin kendinden önceki ile bağını koparabildiği oranda ileri olduğu, modernizmin salt ilerleme anlamına geldiği, pozitivizmin bize yutturmaya çalıştığı bir yalandır. Bilim bölümünde bu konuyu biraz daha açılmaya çalışacağım.

Tarihsel süreç boyunca demokratik uygarlık ve kapitalist uygarlık kültürü her zaman iç içe yaşanabilmiştir. Belki gücünü yitirip, zayıflamıştır ama son yıllara kadar da özellikle kırsal alanlarda bu kültürün çok canlı izleri vardı. Ataerkil sistemin bu zorba yöntemleri karşısında eşitlikten- özgürlükten yana arayışlar tarihsel süreç boyunca da hep olmuştur. Bu konuda tarihsel süreç boyunca yaşanan isyanlar ve alternatif arayışlar; Zerdüş, Mani, Mazdek- Hürrem, Babek, Şex Bedrettin... Ali Şer-Zarife direniş ve ilişkilerinde devam etmiştir.

Bu kişilere veya dönemlere yönelik saldırıların temelinde de bu kişilerin kadın konusundaki eşitlikçi duruşları olmuştur. İsa'nın duruşunu bile bu kategoride ele alabiliriz. **Maria Magdelana** ile ilişkisi eşitlik ve özgürlük temelindedir. Hukuken bir erkeğin karısını öldürme hakkının tanındığı, Yahudiliğin kadınlara yönelik katı ataerkil uygulamalarının tanındığı bir ortamda kadın lehine tavır alan bir duruştur.

Alevilikte bu nasıl yaşanıyor?

Alevilerin atalarını Adem ve Havva dayandırmadıklarını daha önce ifade etmiştik. Yani Ademin kaburgasından yaratılan bir kadın yok. Yaşamın yaratılmasında Naci ve Naciye birbirinin eşiti konumdadır.

Semah dönerken de turna semahında görüldüğü gibi kadın merkezde, erkek onun etrafında döner. Burada turna figürünün tek eşliliği ve sadakati temsil etme durumu da var. Semahta bu dile gelir. Ve kadın semahın

merkezinde, erkek onun yörüngesindedir. Böyle tanımlanır.

Yine ahret kardeşliği de iki çift arasında yapılır. Kan bağına dayalı olmadan bir ömür boyu kardeş olunur ve bir birine karşı sorumlu davranılır. Ahret kardeşleri cemde dara çıkar, öldüklerinde ise sağ kalan onun dardan indirilmesi için pirin huzuruna çıkar. Yani burada salt cinselliğe, üremeye dair bir uygulama değil, evlilikle birlikte toplumsallığın, kan bağı olmadan bir birine karşı sorumluluğun geliştirildiği bir ritüel var.

Ancak alevi kültüründe- inancında yer alan bu eşitlikçi düşünce ve uygulamaların olduğu gibi kalmadığını da biliyoruz. Günümüzde bu alanda da ciddi problemler var.

Bu konuda çok ciddi yanılgılar da var. Toplumsal sistemin ilk oluşunda ataerkil sistemin olmadığını biliyoruz. Ama bir şekilde ilişkiye geçtiği her sistemde bunun derin izlerinin olduğunu da biliyoruz. Bu anlamda Alevilik de kendi yaşam felsefesine rağmen ataerkil sistemin etkilerinden kendini kurtarmayan, ataerkil sistemin sızmalarına uğramış bir inanç-kültürüdür... Kadın erkek eşit, deniliyor. Evet, ama miras kime kalıyor? Kadın erkek eşit: evlenen kişi neden tüm yakın çevresiyle bağlarını koparıp, erkeğin ailesi ve kültürü içine taşıyor. Kadın erkek eşit: yıllarca bukani adına neden kadınlar kaynana- kayınbabanın karşısında tek söz edemez- ses çıkarmazdı. Kadın- Erkek eşit: emeğin değer kazandığı kapı olan pazarda kim söz sahibiydi. Kadın erkek eşit: erkek oğlu olmadı diye başka kadınla evlenen kim?

Yani burada yanılışmalar var. Günümüz toplumunda bunun derin izleri var. Bunları görmeden, eleştirisini yapmadan yok bizde kadın- erkek eşittir demekle doğru ifade edilmiş olmaz. Bu nedenle kendi yaşamımızdan bunun izlerini görmek, yüzleşmek ve aşmak durumundayız.

Alevi toplumunda erkeğin kadına uyguladığı şiddet diğer toplumlardan daha az değildir. Kadınların bu konuda yaşadıklarına biraz kulak verildiğinde şiddetin ne kadar fazla olduğu rahatlıkla görülür.

Evet, felsefik yapısında, söylencelerinde, sembol ve imgelerinde eşitlikçi öğeler çok fazla. Ama günlük yaşamda ataerkil sistemin izlerini yoğun hissettiğimiz uygulamalar ve pratikler de var. Belki Turnanın bu kadar kutsal görülmesinde önemli sebeplerden biri de turnanın eşine sadakatidir. Bu konuya dair pek çok öykü anlatılır. Eşini kaybeden bir turnanın yedi yıl boyunca aynı yere gelip, eşini aradığını anlatan pek çok

öykü duymuşuzdur. Burada eşe sadakat, tek eşlilik durumu yüceltilir. Ancak günümüz toplumunda eşe sadakat hangi düzeydedir. Yada sadakat denilince nedense sadece bu durum kadına özgü bir durummuş gibi ele alınır. Bu durumun kendisi de mülkiyet ilişkisinin soft bir uygulamasıdır. Özne olan, belirleyici olan erkektir. Bağlı olması gereken, beklemesi gereken, idare etmesi gereken hep kadındır.

Mülkiyet ve erkeğin iktidarını merkezine alan aile ilişkilerinden mutluluğun doğmasını beklemek, özgür ilişkilerin oluşmasını beklemek mümkün değildir. Özgür ilişkiler öncelikle özgür kişiliklerle mümkün olabilir. Sistem her açıdan ataerkil hukuku hakim kılmaya, yaşatmaya odaklanmış bir sistemdir. Bunun dışındaki her uygulamayı itibarsızlaştıran, suç kapsamına alan uygulamalarıyla özgür yaşam olanağını geliştirmenin önünü alıyor. Bu nedenle kadın- erkek arasındaki ilişkileri özgürleştirmek büyük bir mücadele, devrimci bir mücadele gerektiriyor.

Alevi inancında bunu besleyecek önemli bir felsefe var. Bu felsefe ile yaşamı buluşturacak bir emek ve çabaya ihtiyaç var.

Kaynakça

Jineoloji Ders Notları Kitabı Tanrıçanın İzinde Kitabı
İnternet Üzerinden Yapılan farklı araştırmalar
Jineoloji Ders Notları, Jineoloji Dergisi Demokratik Aile
Sayısı ■

2022

RIZA ŞEHİRİ AKADEMİSİ

www.rizasehriakademisi.com